

2021/4 • XXVIII. évf. 4. szám

Ára: 600 Ft

FOLK MAGAZIN

A TARTALOMBÓL:

6. A „gólya” – Szávai József
7. Te, Telázi...! – Henics Tamás
8. Digitális néptánc, 2021
Sándor Ildikó; Kozma Gergely,
Tóth Bence, Verhóczyki Milán
10. Beszélgetés Ács Gyulával
Dömötör Endre
12. MAGTÁR – SZÉKI SOÓS JÁNOS ROVATA
SZÉKI SOÓS JÁNOS: TÖVISKORONA (II. RÉSZ)
14. Hajdani beszélgetés Almási
Istvánnal – Fehér Anikó
16. Magam járom... – Galambos Tibor
Dr. Ónodi Béla
18. Beszélgetés Nyikos Istvánnal
Grozdi Károly
21. A MOLDAVI CSÁNGÓMAGYAROKRÓL
A hagyományos vadászat...
HALÁSZ PÉTER SZERZŐSÉGE
27. A „TÁNCBÉLYMUTATÓ 2021” KÉPEKBE
35. TALLÓZÓ – Kis magyar néprajz...
Szabó Piroska és Sárkány Mihály írásai
P. VAS JÁNOS ROVATA
36. A TÖRTÉNELEM ORSZÁGÚTJÁN
Küldetésben – Fábrián Éva (I. rész)
KÓKA ROZÁLIA SZERZŐSÉGE
40. Beszélgetés Sebő Ferencsel
Csinta Samu
44. A tyukodi táncokról – I.
Busai Norbert
48. Indiai útinaplónkból
Nagy Mari és Vidák István
50. BUKOVINAI ÉLETKÉPEK
Lőrincz Gergely írásai és rajzai
KÓKA ROZÁLIA ROVATA
53. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
„Morzsák” a kürtőskalács
történetéből – Juhász Katalin
58. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

Elmennek emberek és elmúlnak dolgok

Zsoldos István emlékére

2021. május 9-én, vasárnap hajnalban nyolcvanhét éves korában elhunyt Zsoldos István forrószegei lakos, a széki táncok és tempók kiváló ismerője. Külön írom a táncot és a tempót, mert ő is külön kezelte ezeket, így kapcsolódva egy olyan hagyományhoz, amely a tánc szó magyarországi, XVI. századi elterjedésénél korábbra nyúlik vissza.

Pista bácsi 1934. október 4-én született egy földműves családban, édesapja, Zsoldos István és édesanyja, Zsoldos Klára első gyermekeként. Testvérei közül Zsuzsa korán meghalt, de az egykori világszép kislány képe folyamatosan jelen volt Pista bácsi emlékeiben. Öccse, János és családja Pista bácsi szomszédjában, az általuk *Kis Amerikának* becézett forrószegei *Nagy Utcán* laktak. János bácsi nem volt tempós, felesége, *Kali néni* azonban kiváló táncosnak számított.

Valamikor a 2000-es évek elején Pista bácsit kisebb agyvérzés érte. Az ágyban fekve érezte meg, hogy valami baj történik. Az akkor már egyedül élő idős ember megpróbált folyamatosan mozogni, hogy reggelig, amíg segítséget tud kérni, életben maradjon. Egész éjjel tempózott és „biciklizett” az ágyban, majd amikor úgy érezte, hogy az állapotja valamelyest megjárja akkor átkiabált a szomszédoknak, hogy hívjanak mentőt. Amikor a mentősök kivitték az udvarról, az utcán aggódva leskelődő sógornőjének ezt kiabálta: *Kali, visszajövök, eljárjuk a csárdást!*

Pista bácsi gyorsan barátkozó ember volt. Sokan nehéz természetű embernek is tartották, rendkívül szókimondó jelleme miatt – nem ismerték fel benne az igazságot mindezen fölé helyező szigorúságot, amit magával szemben is alkalmazott. Soha senki előtt nem rejtette véka alá a véleményét, sőt általában cifra szóvirágokkal tarkítva közölte azt. Kemény ember volt. Nem törték meg a családját ért kommunista támadások, sem pedig felesége, Rózi néni korai, 1997-es halála.

Élete vége felé közeledve annyira meggyöngült testileg, hogy úgy tűnt, talán lelkiileg is nehezen viseli a közeli elmúlás gondolatát. Amikor azonban tánca került a szó, rögtön felélénkült, és harsogta a jól ismert

mondait arról, hogy kik tudtak (igazából csak ki tudott) jól tempózni a faluban.

Az 1930-as végén, 1940-es évek elején Széken hétosztályos iskola működött. Pista bácsi ebből ötöt járt ki, majd később, az iskolarendszer változása után még három osztályt végzett el. 1954-ben sorozták be, három évet töltött katonaként Galacon, ahonnan ez idő alatt csak egyszer engedték haza. Nem bánta a hosszú távollétet, fontos időszaka volt ugyanis ez az életének, itt fedezte fel a tánc mellett a másik szenvedélyét, a főzést. Katonaszakács lett, és azon ritka parasztemberek közé tartozott, akik folyamatosan fejlesztették tudásukat. Egy alkalommal a sárvári néptáncosok vendégeként egy rangos vendéglőben ebédelt, ahol a spagetti íze és a fogyasztásához kapcsolódó sajátos villa- és kanálhasználat annyira megtetszett neki, hogy bement a konyhába és addig nem hagyta békén a szakácsot, amíg az meg nem mutatta neki a spagettikészítés technikáját. A *spagetti* széki elterjedése tudomásom szerint Pista bácsinak köszönhető.

Pista bácsi 1962-ig, huszonnyolc éves koráig önálló gazdálkodó volt. A széki termelőszövetkezet végleges megalakulása után egy évet a helyi TSZ-ben, aztán, 1963-tól pedig városi építkezésen, a *sántéren* dolgozott egészen az 1991-es nyugdíjazásáig. Az 1980-as években több székihez hasonlóan ő is megpróbálkozott népművészeti termékek eladásával. Sokszor nem utazott Budapestre, mert nagyon nem szerette a pénzeszközökért a módját. 1985-ben egy ilyen alkalommal rögzítették először a táncát egy megrendezett filmfelvételen.¹ A rendszerváltás és a nyugdíjazása után azonban többször járt Magyarországon. Eleinte kőművesként próbálta kiegészíteni csekélyke nyugdíját, majd 1995-től táncosok meghívásait élvezve jutott el Mosonmagyaróvár-

Borítónk oldalain ezúttal a XX. századi fotográfia megkerülhetetlen alakja, Kotnyek Antal képeiből közlünk néhányat, a Fortepan jóvoltából. Fotóriporterként és fotóművészként elsősorban a színház- és filmművészet egyéniségeit örökölte meg, de fél évszázados pályája során a hétköznapi emberek világa iránt is mélyen érdeklődött. Az 1990-ben elhunyt fotográfus idén lett volna 100 éves. (A szerk.)

Címlap: Jankovics Imre dudás, a Népművészet Mestere, Berzence (Somogy m.), 1955. – fotó: Fortepan / Kotnyek Antal

Belső borító: Vízimolnár a Gaja-patak melletti malomban, Jásd (Veszprém m.), 1957. – fotó: Fortepan / Kotnyek Antal

ra, Pécsre és Sárvárra, és ismét Budapestre. Látogatásai során számos videó- és hangfelvétel készült táncáról. Széken is több filmes gyűjtés készült vele, közel tíz éven keresztül csiszolta a hozzá látogatók táncos tudását. A háza mindig nyitva állt, minden körülmények között szívesen látta magyarországi barátait, akik közül kettőt mint saját gyermekét szeretett és kezelte.

Pista bácsi nem volt a szó szoros értelmében hagyománytisztelő ember, a modernitást sokszor jobban értékelte. Sokszor dühöngött, ha a táncázások arra kérték, hogy csizmában táncoljon, és nem értette, hogy miért fényképezünk régi, ócska lakóépületeket, csűrőket, amikor vannak *szuper nagy házak is Széken*. Mindig a jelenben élt, és ízlését tekintve válogatos volt. Szerette a széki nótákat, de ha meghallott egy *pestit* (magyarországit), hogy az széki tájszólást utánozva énekel, akkor rászólt: *Nem ezernyócszázba' vagyunk!* Nem tetszett neki az elődjeinek táncgyománya sem, szerinte az idősebbek túlságosan egyszerűen táncoltak, nem tudtak *figurázni*. Székre az 1970-es években beérkezett új tánc- és zenei divatokról pedig sommásan csak annyit szokott mondani: *Diszkó? Annak elmennék a temetésire!* Legénykorára viszont úgy emlékezett, mint a széki tánc és zene aranykorára.

Érdemes néhány szóban megemlékezni erről az aranykorról. Pista bácsi és kortársai rengeteg történetet meséltek, melyekből kiderült, hogy valóban nagyon pezsgő táncélet volt ekkor Széken. A három szegen külön tartottak táncházat a gyerekek és a fiatalok (ezek voltak az *aprók tánca* és a *tánc*). Táncházat szerveztek szombaton és vasárnap, de néha előfordult, hogy csütörtökön is. A felszegi Újvárosban élő románok az 1940-es évek végén, az 1950-es évek elején még külön táncalkalmakat rendeztek maguknak. Előfordult az is, hogy népesebb utcákon (Felszeg, Csipkeszeg) *kettément a tánc*. Ha ez a *táncra bekerülő* fiatalok nagy száma miatt történt, akkor a frissen konfirmáltak külön alkalmakat, ún. *közbülső táncot* szerveztek maguknak. Őszi, téli időszakban a fiatal házások is szívesen mulattak külön, az ún. *emberbálakon*. A nyári szabadságukra hazatérő értelmiségiek, Kolozsváron, Marosvásárhelyen tanulók ún. *úri táncot* tartottak. Fontos tánceseménynek számított még az októberi *világításkor* rendezett *cigánbál*, ahol az összes környező falu táncos cigánya megjelent. Pista bácsi szerette a cigánytáncot, ha tehetett elment ezekre a táncalkalmakra. Ebben az időszakban a kommunista hatalom már *zavarta* az alulról jövő, „civil” kezdeményezéseket, így a táncházakat is. Az 1950-es évektől egyre nehezebben adtak engedélyt a szegenkénti tánc-

Zsoldos István ritka tempót jár
(Fotó: Pillák István, 2005. február)

házak megszervezésére, a fiatalokat igyekeztek *összeverni a központba*. Ennek ellenére a fiatalok ragaszkodtak a hagyományos táncrendezéshez és ennek érdekében sok mindent felvállaltak: közmunkára mentek, ösztökélgatott filléreikből lefizették a helyi rendfenntartókat. A helyi társadalmat azonban megbontotta a politikai propaganda, így az is előfordult, hogy Felszegen és Csipkeszegen külön *táncot* rendeztek a régi rendszerhez szimbolikusan is ragaszkodó gazdák és külön az újat elfogadó szegények. Így aztán az 1940-es évek végétől az 1950-es évek végéig tartó időszakban még voltak olyan hétvégék, hogy hat-nyolc táncalkalom is volt egyszerre a faluban. Igaz volt tehát, amit Győri Klára írt a visszaemlékezésében: a széki fiatalság bolondult a táncért.

Zsoldos István is bolondult a táncért. Gyermek- és legénykorában Forrószegen különösen nagy divatja volt a legényesnek. Széken, az egy utcához tartozó fiatalok fontos, a közösséget erősítő rituáléja volt az egyszerre több legény által körben járt, valamelyest egymáshoz igazított, de az improvizációra is lehetőséget adó *szapora* és *ritka tempó*. Ezért nagy szó, hogy az idősebb székiek visszaemlékezéseiben Forrószeg egyértelműen úgy él, hogy ott tudtak igazán jól *tempózni* a legények. A második világháború után egy rendkívül népes és nagyon tehetséges táncos korosztály ért be ebben az utcában. Az 1931-ben született Tóth Márton és Fodor Miklós, valamint az 1932-es Tasnádi György fiatal legényként Ördöngösfüzesen szolgáltak. Az itt tanult figuráikkal, a magukkal hozott zenékkal valósággal felpezsdítették az amúgy is gazdag és erőteljes forrószegi táncéletet. Közülük a legjobbnak tartott Tóth Mártontól leste el Pista bácsi a *for-*

dulókázást és a *félreugróst*.² Tasnádi György unokabátyja és egyfajta „táncmestere” volt az 1936-os születésű Tamás Mártonnak, a későbbi református kántornak, akinek tánca híressé vált a magyar néptáncmozgalomban. Tamás Márton pedig *egybélije* és komája volt a szintén kiváló táncos Zsoldos Mártonnak, Pista bácsi unokaöccsének. Zsoldos Márton a Tasnádi Györgyektől látott, szintén füzesinek tartott *hármás ütést* építette bele a táncába.³ Szintén 1936-os születésű volt a jó *tempós* Győri Márton, aki egyben Zsoldos Pista bácsi komája volt. Külön kell szólni Pista bácsi *egybélijéről*, Juhos Mártonról, akivel Pista bácsi nagyon sokat *tempózott* együtt. Márton bácsi halk szavú, visszahúzó ember volt, tökéletes ellentéte Pista bácsinak, mégis nagyon jó barátságban voltak. Márton bácsi halála volt az, ami Pista bácsit talán először életében egyfajta belső elszámolásra készítette. Elvesztette azt a barátját, akivel együtt jártak *másutcai* táncházakba, ahol lehetőség szerint igyekeztek bemutatni a „magánszámukat”. Ez abból állt, hogy régi sarkantyúkat szereltek szét és csak a vasalatot tették fel a csizmájukra. Az oldalugrós motívum bokaösszeverős részénél a sarkantyúvas szépen pengett, emellett sötétben még szikrázott is, úgyhogy mindenki *tátott szájjal maradt*.

A fentebb említett tempósokon kívül Zsoldos János, Zsoldos Márton „Marci” és ifj. Zsoldos István nevét kell megemlégetnünk. Forrószegen jó táncosnak ismerik még rajtuk kívül Győri Sándort, Sallai Mártont, de innen származott el Szabó István *Kicsi Józsi Pista* is. Széken ez egy nagyon veretes névsornak számít. Talán nem véletlen, hogy éppen Forrószegen és éppen ekkor virágzott ki a széki legényes kultúra. Szék legkisebb szegében az 1930-as években nagyon sok fiúgyermek született. Az 1934-es születésű Szabó István *Kávés*, a kiváló emlékezőtehetséggel megáldott egykori primás mesélte, hogy fiatal legénykorában a forrószegi táncház egy felbolydult méhkaéhoz hasonlított. Rengeteg volt a 12–14 éves fiatal, akikre a *kezesek* odafigyeltek és táncolni tanítottak. A forrószegiekkor kedvenc primása Lurcsi György *Gyurica* az 1940-es évek végére már tekintélyes zenésznek számított, ő is nagyon barátságos volt a gyerekekkel, felkarolta őket, mindig zenélt nekik a táncszünetekben, amikor a nagyok pihentek. Ez a viselkedés merőben ellentétes volt a korábbi tradíciókkal, hiszen régebben (és aztán később is) a gyerekeknek nem sok keresnivalójuk volt a *tánc*on. Szabó István visszaemlékezése szerint ekkor azonban gyakorta előfordult, hogy negyven-ötven (!) fiú (legény és legényke is) *tempózott* egyszerre. Nem fértek el egy körben, hanem sorok-

ban álltak, és hatalmas *dübögéssel* figuráltak, nagy *csattagtatással* ütötték a csizmákat. Az első sorban a *jó tempósok vitték a figurát*, a *cigánfogadók* pedig jártak a sorok között és szíjjal, pofonnal fegyelmezték azokat, akik *csípelték* (össze-vissza ütötték a lábukat). Talán a második világháború okozta sokkból felébredő életkedv, a nagy létszám, az elődeiknél nagyobb felelősséget vállaló, barátságos *kezesek*⁴ és zenészek aktív közreműködése mind hozzájárult ahhoz, hogy az 1930-as években született forrásgyezi fiúgyerekek jó része *pattogatós* legény lett.

Ebbe a rendkívül pezsgő táncultúrába nevelődött bele Zsoldos István, egy nagyon erős, a tánkra nem a legmegfelelőbb, kötött testalkatú fiú, akinek azonban határtalan akaraterije volt. Elhatározta, hogy jó *tempós* lesz. Minden alkalmat megragadott, hogy gyakoroljon. Az istállóban elbújva, a taszítódeszkán *dübögve* próbálta a figurákat, *kínazta magát* és közben *fütyörelte a nótát*. Amikor tehetette, a táncház egy sarkában meghúzódva, nem törődve mások véleményével (ez a tulajdonsága megmaradt élete végéig) „élesben” is gyakorolta a táncot. Ez már nehezebb volt, mert a zenészek nem *saját fütyörölésed után vannak, külön rugóra járnak*. Mire húszévesen *sor alá került*, már jó *tempós*nak számított, de tánc tudását a katonaság alatt, majd utána fiatal házasemberként is fejlesztette.

Nyolcféle tempót különített el, a *szapora* és a *ritka tempó* mellett kiválóan táncolta a *verbunkot*, a *gyulatelkit*, a *Bagacsánét* és a *Futurását*. A *fűzesi tempót* és a *zsebkendő tempót* viszont nem állhatta. Ezeken kívül halvány emlékei voltak még az ún. *bonchidai* és *palatkai tempókról*. Azt a szabályt is tudta – amit tapasztalatom szerint mások csak ösztönösen követtek – hogy a tempó kísérezőnéjére figyelni kell: *a vastagon kell járni, az élesen pedig verni*. És amire mindig felhívta a figyelmet: *a ritka tempónál a figura végén vagy az ütés végén felugrasz, a verbunkban pedig rávered*. Pista bácsi ezért a tudásért kapta meg 2020-ban a Népművészet Mestere díjat, teljesen megérdemelten. Hozzá kell azonban tenni, hogy az itt említett táncosok, zenészek mindegyike (és még sokan

mások Székéről) *rászolgálta, rászolgált volna erre a kitüntetésre*.

Pista bácsi és Rózsi néni lakodalmában, 1959. január negyedikén, az akkori szokásoknak megfelelően két banda muzsikált. Az egyik a szülői házban a *völegény vendégeinek*, a másik, pedig a szomszédban, a menyasszony vendégeinek húzta. Amikor estére a vendégek megfogyatkoztak, mindenki a *völegényes házban gyűlt össze*, ahol a nagyszobában egymással szemben két *cigánpadot* ácsoltak fel. *Gyurica* és *Icsán* bandája felváltva muzsikáltak, *konkuráltak egymással*, így hajnalig megállás nélkül ment a zene. Az összegyűltek *megbírálták* a zenét és azzal az egyetértéssel távoztak, hogy *Gyurica* sokkal jobb primás *Icsán Pistánál*, de *Icsánt* a *gyerekei jobban fenntartják*.⁵ Pista bácsinak *Gyurica* volt a kedvence, mert hangosan és szépen zenélt, hiszen az egyetlen *cigán' vót, aki a nagyharang után tudta stimolni a muzsikáját. Olyan mulatságokat vertünk vele le, hogy annak párja nem vót!* – mesélte sokszor. – *Gyuricza rígen az elszívott e' szivort [a szünetben], aztá' vót e' rendes csárdás, jó hosszú. Az rendesen muzsikált. Csak annak húzta így férefordítva a fejit, amelyik nem tudatt, s odament elejibe'. [...] Mondam neki Gyuri báty! Mé' facsarta fere a fejit? Még egyet-egyet köpött is hozzá'. Phü, az idesanyját! Szentséget. Há' azé' fiam, me' ingemet má' öl meg! [...] Így férefacsarta a fejit, s így dörzsötte. Na, aztá' menjen [a gyenge táncos], amíg megbolondul! [...] Ne filj, amikor én mentem elejibe, vagy Juhás Márton bátyád, vagy Györi, a komám, ezek. Akko' így forgatta a fejit [mutatja: tágra meresztett szemmel forgatta a fejét] Így járt a feje. Figyelt. Mosolygott. Persze.*

Másik kedves zenésze *Mákó Gyuri* volt, a híres tréfacsináló *gordonos*. Egy alkalommal, amikor a téli táncházban annyit táncoltak, hogy elfogyott az oxigén, pislákolni kezdett a petróleumlámpa. *Mákó Gyuri* kiugrott a bögő mögül, kinyitotta az ablakot, a zene megállt. *Gyuri* gyorsan lekapta a petróleumlámpa üvegbúráját és a nagybögön azzal kezdte el lefogni a húrokat. A fiatalság folytatta a táncot a nagybögő hangjára, persze az ablakon beáradó hideg levegő miatt

JEGYZETEK

1. A felvétel (ZTI Ft. 1215) megtekinthető a Zenetudományi Intézet Néptánc Tudástárán: http://db.zti.hu/neptanc_tudastar/tancok.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbGridPrev&VBSdbIndex_1=-1
2. Néhány figurát az 1932-es, felszezi születésű Juhos Kiss Istvántól is ellopott. A generációjából a forrásgyezien kívül a felszezi Kiss Jánost és Széleskúti Csorba Márton, valamint a csipkeszezi Székely István „Futurás”-t tartotta jó tempósoknak.
3. A Zsoldos családot egyébként tradicionálisan jó táncosnak, mulatós embereknek tartották Széken, erre még a nemzetség női tagjai is büszkék. Zsoldos István és Márton nagybátyjai Sándor és János bácsi nemcsak a táncukkal, de harcias magatartásukkal is öregbítették a nemzetség hírnevét. Az itt említett két személy többször valóságos (és változó sikerű) hadjáratot vezetett csipkeszezi, felszezi táncházak legénységei ellen, vélt vagy valóságos sérelmeik megtorolása céljából.
4. Tóth Márton rendkívül barátságos, okos ember hírében állt. Tasnádi Gyuri bácsi jóval műveltebb volt az átlagnál.
5. Ádám István „Icsán” a gyerekeivel muzsikált egy bandában.

folkMAGazin

LELŐHELYEK

TÁNC HÁZ ALAPÍTVÁNY
FOLK MAGAZIN SZERKESZTŐSÉG
1011 Budapest, Szilágyi Dezső tér 6.
Tel.: (1)-214-3521; www.folkmagazin.hu

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA
1137 Budapest, Katona József u. 21.
Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA
1061 Budapest, Andrassy út 45.
Tel.: (1)-322-1645

A FOLK
1074 Budapest, Dohány u. 84.
Tel.: (1)-351-3341

az átizzadt fiatalok többsége súlyosan megfázott.

A közösségi médián kering egy felvétel: Pista bácsit temetik 2021 májusában. Betonozott udvar a halottasház előtt, itt van felravatalozva az öreg. Covid van, nem lehet otthon virrasztani. Mindenkin maszk, a rokonok távol állnak a zárt koporsótól. Egyszer csak megszólal a halottkísérő: *Gyurika*, aki pontosan ismerte *Pista báty* nótáit, csárdását, *magyarját* és *tempóit*, mindent elmukszikál, amit kell. A felvételt készítő, modernitásba beleszületett unoka meghallja a zenét és elsírja magát. Egy, mára eltűnt világ utolsó, megrendítő üzenete ez. A híres széki táncosok, muzsikusok nagy része elment, a másik része nagyon öreg. Pista bácsi tudta az igazságot: *Ha münket eltesznek, gáttá! Nem lesz senki, aki ezt tudná*. Az „EZ” egyenlő azzal a tudással, ami a tánkra, zenére és a kapcsolódó érzésekre egyaránt vonatkozik. De Pista bácsi tudta a törvényt is, mert így folytatta: *Hijábo jártok ide filmezni, az már többet olyan nem lesz, mint vót, de nem is szabad hogy legyen. Ez így van rendjin! Elmennek emberek és elmúnak dógok! Lú döglük, hám ürül! Nem kell itt örizni semmit!*

Pista bácsi a legfüggetlenebb ember volt, akivel találkoztam. Volt benne valami ősi természeti erő, acélkemény erkölcs. Hatalmas lelki és fizikai energiával képviselte önmagát és az igazságot. Nem kért és nem adott kegyelmet, gyűlölte a *tolvajságot*, a hazugságot, a képmutatást, és ha ilyet látott, azt szóvá is tette. Nehéz örökséget hagyott ránk.

Zsoldos Istvánt gyászolja két gyermeke, Zsuzsa és István, szeretett unokái, rokonai, jó szomszédjai és barátai Erdélyben és szerte a nagyvilágon.

Varga Sándor

A „GÓLYA”

Ördögösfüzes. A falu nevét – ezt a gyönyörű, magyar szót – már ismertük a Muzsikás-lemezokről, ahogy a ritka fogásolás jellegzetes hangzását is, a magyar népzene heavy metálját. A 80-as évek közepén voltunk éppen túl, Csau még vígan uralkodott abban az országban, ahová nem volt könnyű bejutni, főleg nem magnóval és fényképezőgéppel, és főleg nem gyűjteni a magyar településekre. Mi mégis mentünk, legtöbbször a Csárlival, aztán másokkal is; mindenféle autókkal, amikbe ma már nem mernék beülni...

Füzesen lakodalom volt, valahonnan megtudtuk, s a határon – kivételesen – gond nélkül átjutottunk. Ottani segítőknek nevét még ma sem akarom leírni (biztos, ami biztos), bár megérdemelnék... Hívatlanul is szívesen látott vendégek voltunk a lakodalmi házban; ha jól emlékszem, a kultúrház volt az. Nyár volt, a férfiak hamar ingujjra vetköztek, az örömapa egyenesen atlétatrikóra, amikor a zenekar elé kiállt a sűrű fogásolásra. A primás a „kis Pikili” volt, egy jó kontrás kísérte, harmonikással, bőgőssel. A hegedű ki volt erősítve, valami házilag barkácsolt erősítővel, amitől nem lett éppen szép hangja, de nem számított. Több jó táncos táncolt, először a sűrű, majd a ritka fogásolást; ezek Füzes legényes táncai, és láthatóan számított, hogy ki, hogyan tudja. A férfiak szorosan közrefogták a táncolót a zenekar előtti kicsi területen, és elismerően kiáltottak, ha szép volt egy-egy figura.

Mi gyűjtöttünk, na nem ahogy a hivatásosok, csak a saját fejünk után. Volt egy kazettás magnó és egy Super8-as filmfelvevő, ezekkel dolgoztunk (persze szinkronindításra nem gondoltunk). Amikor elfogyott a film (párperces volt), még maradt kazetta; amikor az is elfogyott, néztük a táncolókat, ittuk a sört: jelen voltunk.

Akkoriban azért már képben voltunk a mezőségi táncokkal, de szerettünk volna valami kuriózumot is látni. Ahogy a helyieket kérdeztük, egy táncot emlegettek, ami különleges, de azt csak hajnal felé fogják táncolni. Na, eljött a hajnal, sőt a reggel is; a Nap már bevilágított

Ifj. Mezei Ferenc primás (középen) és zenekara.

A gólyát táncolják a lakodalom másnapjának reggelén.

*A ritka fogásolást táncolja egy férfi a zenekar előtt.
(Aki a mikrofont tartja: „Csárlí”, azaz Donáczy Károly Pécsről)*

az ablakon, amikor a táncolók felálltak ehhez a rendkívüli tánchoz. Kellően izgatottak voltunk, és akkor megszólalt a *gólya* dallama, és mindenki boldogan lépett erre a polgári párostáncre. Hát, nem erre gondoltunk egész este...

Nem biztos, hogy ezen az úton történt, de történhetett volna: hazafelé már nem voltunk túl frissek. Úgy harminchat órája voltunk talpon, amikor éjjel egy kanyart sikerült kiegyenesíteni és a méteres, csalános árookban landoltunk. A tetőcsomagtartó leszakadt, a sárvédő kicsit behorpadt, de nagyobb bajunk nem esett. Mivel lakodalomból jöttünk, szilvapálinkával el voltunk látva, meg is húztuk a nagy ijedtségre (a sofőr is, naná), aztán egy traktor kiszedett minket az árokból. A sofőr fölhívta az apját, aki egy órán belül meg is érkezett a segítségünkre. Addig mi elhasználtunk egy kis üveggel. Az érkező konstátálta, hogy egyben vagyunk, a sárvédőt egy kalapáccsal kikalapálta, aztán közölte a sofőrrel (na, most elárulom: lány volt, beleváló), hogy: lányom, most pedig haza fogsz vezetni! Így is történt.

Voltunk egyszer Ördögösfüzesen.

Szávai József

Te, Telázsi...!

Covid után, nagy örömben

A sanyarú „járványsors” egyik legfájóbb kényszere volt, hogy nagyon hosszú ideig nem tudtam Erdélybe, ezen belül két kedves tájegységemre, Kalotaszegre és Mezősége látogatni. Tartottuk persze a kapcsolatot kedves barátaimmal, ám az emberek mellett a táj, a levegő, a visszafogottabb tempo és persze a zenélés, a fényképezés is nagyon hiányzott. És ezen az sem nagyon könnyített, hogy saját gyermekeimet sem ölelhettem meg nagyon hosszú ideig, jóllehet, felnőttek már, szépen egyengetik életüket.

Június 19-én aztán elérkezett a nagy nap, két Gyuri barátommal (Muszka és Bartos) elindulhattunk végre a kalotaszegi Mэрába, ahol mellesleg „bebíró” juhos gazdák vagyunk már jó ideje. A Királyhágón átkelve szinte ugyanaz az érzés kerített hatalmába, mint huszonöt évvel ezelőtt: egyszerre vált érzékelhetővé a szemet kápráztató zöld táj, a levegő kövérsége, a szénabuglyákkal teleteremtett, állatok legelte rétek látványa és a tudat, hogy Erdélyben van az ember. Szokásosan, legkedvesebb barátaimnál, Tötszegi Böskénél és Sándornál szálltam meg, széle-hossza nem volt a beszámolóknak, hogy is teltek az elmúlt időszak soha véget nem érőnek tűnő hetei, hónapjai, konkrétan több mint másfél év.

Még aznap este ért a hatalmas meglepetés, ami ennek az írásnak az apropóját adja leginkább. Böske meglepetésként elhívott „néhány” zenészt, gondolván, úgyis ki vagyok éhezve erre. Hát ki voltam, annyi szent és a kapun belépve már hallottam is kedves mérai dallamaimat, de nem tudtam megfejteni, kik húzzák a hátsó udvarban. A „nagy”

zenészek játékát felismerem a falu túlsó feléről hallva is, de ez más volt. Mikor megpillantottam őket, nem akartam hinni sem a szememnek, sem a fülemnek. Varga Zoltán, a Kalotaszeg Táncegyüttes nagyszerű táncosa és vezetője volt az egyik prímás. A másik, Simon Jánoska, Hangya (Muszka) Kati kántorasszony unokája, aki kicsi korában úgy futott el előlem, idegenen elől a pajtába, hogy utána csak akkor láttam előjönni, mikor kifordulva a kapun visszapillantottam, hogy búcsút intsek Kati nényének. A két balkezes kontrás egyike Sándorék unokája, Lőrinc Ákos, akit szinte csecsemőkora óta ismerem, és egy olyan sudár legény lett belőle, hogy a kezemet elég magasra kellett emeljem a vállvergetéshez. Kollégája Farkas Lóránt. Bögősük Varga Dávid Ottó. Ők a *Telázsi zenekar*, nem mellesleg remek táncosok is egytől egyig. Lenyűgözött, amit láttam, hallottam, de leginkább az töltött el nagy örömmel, hogy létrejött itt Mэрában egy nem akármilyen zenekar, akik – merem állítani – már most képesek volna bármely mulatságban megállni a helyüket, legyen az juhmérés, pakulárfogadás, de akár lakodalom vagy keresztelő.

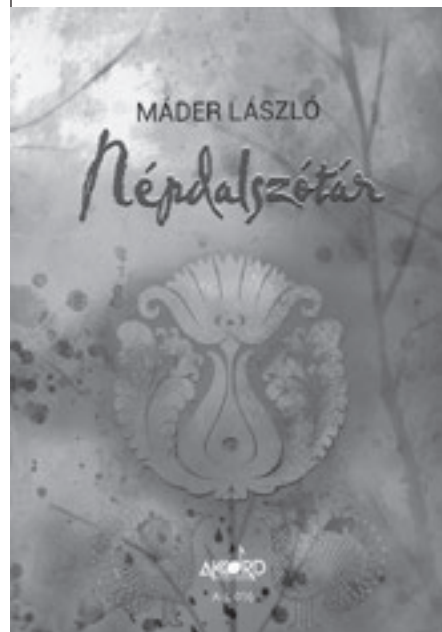
Megbeszéltünk másnapra egy videófelvételt, illetve fotózást, ami meg is valósult, és az egyik kedves képet meg is osztom az olvasókkal.

Bízom benne, hogy ez a kis csapat idővel telepakolja a telázsiját sok örömet hozó dallammal, koncertekkel, melyekből nekünk csak le kell emelnünk egyet-egyét, hogy gyönyörködhessünk bennük.

Kép és szöveg: Henics Tamás

Népdalszótár

Akkord Kiadó • A-L 016 • 2017

Mind ismerjük a bojtár szót, de hányan tudjuk megmondani, mi a dolga? S ha rossz fát tesz a tűzre, és áristomba zárják, mi az? Mit visel, aki fuszlikot vesz föl? Persze, tudjuk, hogy a főispán meg az alispán valamiféle előljáró, de milyen is? A gyíklesőt vajon a kövek közt keressük, vagy a fegyverek sorában? Az egyik legismertebb népdalunkban megénekelt csitári hegyeket merre találjuk a térképen? Ha – átvitt értelemben – ösztökélünk valakit, vajon létezik-e ösztöke, amiről ez a „bökdöső” mozdulat a nevét kapta? S az utazólevél fogalmát pontosan értjük, ha az útlevelemmel azonosítjuk?
[Részlet a kötet fülszövegéből]

*

Mader László (1939–2017) Népdalszótára a magyar népdal iránt érdeklődőknek készült. Népdalaink szövege a paraszti nép letűnt világát tükrözi, amely a mai fiataloknak sokszor már talányosnak tűnik. A szövegekben előforduló szavak jelentős része idővel kihullott nyelviünkől, értelmük nem világos mindenki számára. A szótár forrásanyagát Kodály Zoltán: A magyar népzene című könyvéhez Vargyas Lajos által összeállított példatár és Járdányi Pál: Magyar népdaltípusok című gyűjteménye képezi. A szövegekhez a Magyar értelmező kéziszótár, valamint lexikonok, különböző szakkönyvek nyújtottak segítséget. Mindenkinnek melegen ajánlom, aki szeretné megérteni a népdalszövegek valódi jelentését, értelmét.

Vavrinecz András

Digitális néptánc, 2021

2021. februárjában a Hagyományok Háza és a Magyar Táncművészeti Egyetem felhívást tett közzé a digitális néptáncoktatás jó gyakorlatainak összegyűjtésére. A beérkezett 16 pályamunkát szakértő zsűri bírálta el, melyek közül a legkiválóbbak online konferencián mutakoztak be március 27-én, örvendetesen nagy (140 fős) érdeklődéstől övezve. A zsűri tagjai voltak: *Antal Roland* néptáncpedagógus (Nyíregyházi Művészeti Szakgimnázium), *Babinecz Sándor* néptáncos szakelődó (Hagyományok Háza), *Bakonyi Erika* néptáncpedagógus (Páduai Szent Antal Általános Iskola, Gimnázium és Alapfokú Művészeti Iskola), *Lanszki Anita* tanszékvezető (Magyar Táncművészeti Egyetem), *Ónodi Béla* egyetemi docens (Magyar Táncművészeti Egyetem).

A projektek az óvodás korosztálytól a felnőttekig, az intézményes oktatástól a közművelődés-hagyományörzésen át a szabadidős tevékenységekig széles spektrumot fognak át, ugyanez a széles mérítés földrajzi szempontból is érvényesült. Tartalmuk szerint meghatározott táncanyag oktatását, tréningtechnikákat és a tánchoz kapcsolódó ismereteket – elsősorban a néprajz területén – feldolgozó tananyagok egyaránt szerepeltek a pályázatok között.

Az online konferencián elsőként a zsűri osztotta meg a tapasztalatait, valamint a néptánc távoktatási lehetőségeire, korlátaira vonatkozó észrevételeit. Külön hangsúlyt kaptak a távoktatás etikai vonatkozásai, a célok-módszerek-eszközök meghatározásának sajátosságai a digitális oktatásban, a néptánc és néphagyomány élményközpontú tanítása, a táncgyűtteseknél a közösségek megtartása érdekében alkalmazható megoldások.

Ezt követően a legjobb pályamunkákat ismerhették meg a résztvevők.

Gordos Anna néptánc tanár a karantén időszakban kiskisiskolások számára megtartott foglalkozásait mutatta be. A jó arányérzékkel, tudatosan felépített, egy-egy téma köré szervezett néptáncórákon a pedagógus személyisége is átütő erővel tudott érvényesülni. *Tóth Bence* (a Project F képviselőjében) a „Csízio” címen készülő ismeretterjesztő animációs sorozat koncepcióját ismertette. Ezt követően *Kozma Gergő* (a Project F képviselőjében) „Kezeslábas” elnevezéssel a kar- és lábfüggetlenítés egyéni vagy csoportos gyakorlására alkalmas összeállítását ismerhettük meg. Mindkét sorozat stílusa, szemléletmódja a fiatalabb korosztály médiahasználati szokásait figyelembe vévő, igényes, innovatív kezdeményezés. *Oláh Nóra* a felsőoktatásban (művészképzés, tanárképzés) a táncjelírás oktatásához használt tudásmérési, tudásértékelési eljárásokat ismertetett. A tapasztalatok szerint a játékosítás a tudás elmélyítése, a gyakorlás, a formáló és az összegző értékelés területén egyaránt jól bevált.

A prezentációkat szűkebb körben, a pályázók és a zsűri részvételével a benyújtott projektek részletes értékelése és szakmai vitája követte.

Ahogy az oktatás egészét, a néptáncpedagógiát is a járványhelyzet kényszerítette a szemléletváltásra az elmúlt egy évben. A zsűrit és az előadókat hallgatva biztosak lehetünk abban, hogy az oktatás digitalizációja a jövőben szerves része lesz a mindennapjainknak. Az új eszközök és módszerek nem pótolják, de kiegészíthetik a személyes jelenlét alapuló oktatási formákat, elősegíthetik a tanulóközpontú tanítási szemléletmód megerősödését és a módszertani kultúra gazdagodását. Ezért is érdemes már most reflektálnunk mindazokra a szakmai, módszertani kérdésekre, amelyek a jelenléti oktatás hiányában minden pedagógusban megfogalmazódik.

Sándor Ildikó

tárvezető (Hagyományok Háza Népművészeti Módszertani Műhely),
egyetemi docens (Magyar Táncművészeti Egyetem)

PROJECT F, A FOLK STARTUP

A Project F két, a Hagyományok Háza „Digitális Néptánc 2021” konferenciára beválogatott projektjét szeretnénk bemutatni, de előtte néhány szóban ismertetnénk magát a Project F-et, mert mindkét téma tervezésére, megvalósítására jelentős befolyással bírt platformunk szellemisége.

A Project F 2019 év végén alakult, az alapítók a Bihari János Táncgyűttes és a Kertész Táncgyűttes műhelyéből kerültek ki. Foglalkozásunkat tekintve: két néptáncpedagógus, egy informatikus és egy fotográfus, így a különböző látásmódok szinergiája – azt gondoljuk – jó hatással volt a munkánkra.

Azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy közeget biztosítsunk kreatív projektek megvalósítására, elsősorban a népművészet, de nagyon hangsúlyosan a társművészetek témakörében is.

Ebben a platformteremtési szándékunkban erőteljes előkép volt a '60-as években a Biharban működő önképzőkör. [Lásd *Küttel David: 60 éves a Bihar! – folkMAGazin, 2014/6. 17. o.*] Példaként tekintünk arra a hozzáállásra, miszerint a lehető legtöbb elméleti tudást el kell sajátítani. Szükséges ez az adott témakörön kívüli szélesebb spektrumban is, így fontosnak tartjuk a művészeti ágak („folkon belül” és „folkon kívül” is) közötti párbeszédet. Ezen kívül a ma talán túlságosan frakcionált néptáncos közegben is kívánatosnak találánánk a több interakciót az együttesek, szakemberek között, itt is példaként tekintve például az első budapesti táncházat megelőző szervezésre.

A fenti célok megvalósításához törekszünk olyan kezdeményezéseket létrehozni, amik a szokványos gondolatmagvak közé keveredve potyautasként csírázhatnak az elmélkedésre hajlamos ember gondolatvilágában, hogy onnan, a barázdák közül előtörve számunkra vagy akár az egész szubkultúra számára értékes és érdekes terményeket érleljenek.

*

Csízio

Munkánk kezdetén számba vettük a lehetséges projektötleteket, az egyik ilyen volt egy rövid animációs ismeretterjesztő sorozat, ami egyelőre, további kidolgozásig a virtuális ötletládánkba került és más dolgokat kezdtünk el megvalósítani, de a 2020-as első lezárások miatt újra kellett terveznünk a futó munkáinkat, így előtérbe került a Csízio.

A Csízio formátumát egyrészt ez a rövid felkészülési idő, illetve korunk megváltozott tartalomfogyasztási szokásai határozták meg. Igyekszünk a napi telefon görgetésbe ékelődve értékes tartalmat szolgáltatni, de ahhoz, hogy ez a törekvésünk célt érjen, a Csízio epizódoknak rövideknek, figyelemfelkeltőknek kell lenniük, ezért egy egyszerű, humoros képi világgal dolgozunk, valamint a témák teljes körbejárása helyett a legérdekesebb tényeket igyekszünk kiemelni. Ezt az egyszerűséget, rövideget ellensúlyozandó az epizódok végén elhelyezünk könyvajánlásokat azok számára, akiket jobban érdekel az aktuális téma. Ezek a könyvek általában azok, amikből az epizódok éppen készültek vagy pedig más, az adott témakörben íródott művek.

A témacsoportok, amikkel foglalkozunk (illetve az eddig megjelent vagy tervezett epizódok) – *népzene: Európai rekord: Az első fonográfos népdalgyűjtés; Vargyas Lajos és az első monográfia; Kodály Zoltán útja a népzene gyűjtésig; Az ipolysági duda- és kanásztülokverseny; néptánc: Táncdialektusok 1. rész; néprajz: Három húsvéti szokás, amiről még nem hallottál; tánc- és zenetörténet: A tánc biológiája; Az avantgárd Molnár István; 2+1 Érdekesség az időszámításunk előtti táncéletéről; Érdekességek az ókori civilizációk táncéletéből; Mol-*

nár István és az orkesztika; egyéb: A budapesti táncművészet

A videósorozat alkotói és közreműködői: *Balogh Ákos, Bolla Bence József, Dimény András, Kozma Veronika, Marczibányi Lidi, Szilágyi Boglárka.*

KEZESLÁBAS

A már említett kezdeti ötletelés során merült fel egy olyan kiadvány terve is, amelyben néptáncmotívumokat alapul vevő, a kar- és lábmozdulatok függetlenítésének képességét fejlesztő gyakorlatokat gyűjtünk össze.

2020 tavaszán, a koronavírus miatt bevezetett karantén, és a Hagyományok Háza által kiírt Virtuális Hagyományaink Pályázat 2020 aktuálisra tette a fent említett projektet, azonban egészen más formában. Lehetőségünk nyílt megalkotni a Kezslábas nevű, nyolc gyakorlatból álló, kar-láb függetlenítő gyakorlatokat tartalmazó oktató videósorozatot. Az egyes epizódok általunk már ismert gyakorlatokat vagy saját ötleteket tartalmaznak, tehát maguk a gyakorlatok nem csak a mi szellemi termékeink, az általunk kitalált koncepció a rendszerbe illesztés és a közlési forma. Az epizódok mellé szakmai nyelven írt szöveggönyt is csatoltunk, hogy az utánzással való tanulás mellett az elméleti tudásfejlesztésre, illetve az esetleges kérdéses részek megértésére is lehetőséget adjunk.

Az epizódok egy rövid bevezetővel kezdődnek, amelyben megmutatjuk az aktuális gyakorlatot. Ezt követi a szintekre osztott tanulási folyamat, amelyről később részletesebben is írunk. Az epizód végén a videóban elhangzó szakmai fogalmak magyarázatát helyeztük el, végül a keretes szerkezet érdekében újra látható a teljes gyakorlat. A fiatal generáció igényeinek eleget téve próbáltuk kitalálni a formátumot. Az intenzív információátadás miatt azonban nehéz egyszeri megtekintés alatt megtanulni az egyes gyakorlatokat, ám nem is ez volt a célunk. A szintekre való felosztás tartalmilag rendezi az epizódokat, így könnyen vissza lehet térni a gyakorlást igénylő részekhez. A YouTube-platform korlátozott lehetőségei miatt ingyenesen, jogdíj nélkül használható zenéket választottunk az erre létrehozott listáról. Ezért tartalmaznak populáris stílusú zenéket a videók, azonban a csatolt szöveggönyv tartalmazza az általunk javasolt tempót, így a gyakorlatok bármilyen stílusú, hasonló tempójú zenére végezhetőek. Ez a zeneválasztás elősegíti, hogy ne csak népzene ismerő és szerető közönségnek, hanem más, mozgáskultúrával foglalkozóknak is befogadható legyenek az epizódok.

A pedagógiai vonatkozások négy komponensben jelennek meg, ezek a végtagfüggetlenítés, a szintekre való felosztás, az improvizáció és a motívumok. A végtagfüggetlenítő vagy keresztmozgásokat tartalmazó gyakorlatok kifejezetten alkalmasak arra, hogy a kreatív jobb agyfélteke és a logikus bal agyfélteke összeköttetését erősítsék, ezzel serkentve a harmonikus gondolkodást és növelve a testtudatot. Így tehát a videóban elhangzó „hangoljuk össze testrészeinket” helyesen „hangoljuk össze agyféltekeinket” lenne, ám igyekeztünk figyelni arra, hogy az epizódok utasításai a fiatal generáció számára érthetően hangozzanak el. A szintekre való felosztással a taníthatóságot, a tanulhatóságot, és a motiváció megmaradását próbáltuk elősegíteni. Az első szint az egyik végtagmozdulat alapjainak megtanulásával kezdődik, majd a következő szinteken mindig egy-egy elemet nehezítve jutunk el a teljes gyakorlatig, végül az utolsó szint az improvizáció. Az epizódokban megjelenő improvizációs szint a kreatív felhasználás, a megtanult mozdulatok megadott módon való kötetlen alkalmazása. Az improvizációt azért tartjuk fontos-

nak, mert a végtagfüggetlenítéshez hasonlóan pozitív hatásai vannak mentálisan és fizikailag is. A lábszólamok motívumait Lévai Péter egyetemi mesteroktató módszeréből kölcsönöztük, melyben megállapította, hogy a magyar néptáncok négy „alpmotívumból” épülnek fel, amelyek a bokázó, a cifra, a lengető és a csárdás. Ez a módszer elősegíti a néptáncoktatást, illetve az epizódjaink rendszerezését. A karszólamok motívumait illetően igyekeztünk Kárpát-medencei néptáncok jellegzetes karmozdulataiból inspirálódni, de testnevelés órákról ismerős karmozgásokat is felhasználtunk.

A gyakorlatok, szintekre való felosztásuk miatt jól hasznosíthatók az ötödik testnevelés órák keretén belül tartott néptáncfoglalkozásokon, ugyanis a tanulók könnyen értékelhetők a kritériumorientált módszer segítségével. A célközönségünket aktív néptáncosok, néptáncot tanulók teszik ki, korosztálytól és technikai tudástól függetlenül, de a formátum befogadhatóvá teszi a mozgás és testkultúra iránt érdeklődők számára is.

A videósorozat alkotói és közreműködői: *Balogh Ákos, Bíró Éva, Bóna Boglárka Luca, Bubik Réka, Dimény András, Rásó Barnabás, Somogyi Eszter, Szélpál Ágnes.*

VISSZAJELZÉSEK, TOVÁBBI TERVEK

A tanulók mellett a tanítókat is igyekeztünk megszólítani a videókkal. Mindkét sorozattal szeretnénk segíteni a pedagógusok munkáját, így ők a saját vagy a csoportjuk igénye szerint alakítva használhatják a videókat akár kiegészítő tananyagként, akár a digitális oktatás nehézségeit ellensúlyozva.

A YouTube-on elérhető statisztikáknak köszönhetően könnyen tudjuk ellenőrizni a sorozatok használatát. Ezekből kiderül, hogy több platformról is (pl. Google Classroom, Microsoft Teams, E-Kréta, Gmail, Facebook, stb.) tekintették már meg ezeket, feltehetően oktatással kapcsolatosan. A virtuálisokon kívül személyes, pozitív visszajelzések is érkeztek ismerősöktől, minket követőktől a videók használatára vonatkozóan.

Megvalósításra váró terveink közé tartozik a Kezslábast illetően, hogy további gyakorlatokat jelentessünk meg hasonló formátumban, kiegészítve az addigi tapasztalatokkal, illetve a kiadvány ötletét sem vetettük el. Olyan visszajelzés is érkezett hozzánk, hogy a keresztező gyakorlatokat tartalmazó feladatok segíthetnek, fejleszthetik az SNI-s [sajátos nevelési igényű] gyerekeket, de ez további kutatómunkát és tanulási folyamatot igényel a részünkről. A Csízio sorozatból a jövőben is igyekszünk még sok-sok epizódot készíteni, minél több releváns témában. Ezt a munkát, csak úgy fejleszthetjük tovább, hogy együttműködő partnereket keresünk a jövőbeli epizódokhoz. Ezekon kívül még rengeteg papíros van az ötletládánkban, tervezünk két különleges táncműsorozatot, az egyikben tematikus előadások kapnának főszerepet, míg a másikkal a felnőttégekben megbújó gyermeki versenyszellemet szeretnénk feléleszteni. Ugyancsak kidolgozás alatt van egy gyermektábor terve, részt veszünk a Biharis könyvtár rendszerezésében és megannyi ötletünk van, amiről még nem akarjuk lerántani a leplet.

Végezetül, ha platformunk tevékenysége felkeltette érdeklődésüket, szeretnénk megkérni a kedves olvasókat, hogy bármilyen gondolatot, visszajelzést, javaslatot írjanak meg a bence@projectf.hu e-mail címre.

Kozma Gergely, Tóth Bence, Verhóczki Milán

„A népzene a saját zenei anyanyelvünk, legyünk kedvesek tisztelettel bánni vele!”

Beszélgetés Ács Gyulával

A miskolci Ács Gyula népzeneész, népzene gyűjtő, klasszikus zenész, komponista, karmester, tanár – és mindezt úgy végzi, mintha mindig a szabadidejét töltené. A Halmos Béla Program alkotói pályázatán „Tetratonia” címmel egy dalciklus megírására nyert támogatást. Ehhez a magyar népzene kevésbé divatos, kisambitusú ötörök rétegéből választ kevés hangú dalokat.

– 1984-től foglalkozol népzenevel, a miskolci Avas Néptáncgyűttes után a Kisbojtár Táncgyűtteshez kerültél, majd a Szinvavölgyi Vasas Táncgyűttesnél kötöttél ki hosszú időre, 1987-től 2005-ig. Ezek mellett 1987-ben alapítója voltál a Borókás zenekarnak.

– Sereg János tanár úr volt az, aki engem a népzenevel közös utunkra rálökött. Mégpedig egy tekerőlanttal, amit az Avas Táncgyűttestől kért kölcsön, hogy bemutassa a hangszert, amin különben nem volt egyetlen húr sem, tehát nem működött. Engem ez a hangszer rettenetesen fellelkesített, és elkértem tőle, egy hétre beteget jelentettem és életre keltettem. Addig kínlódtam, gyötörtem, amíg rájöttem, hogyan kell megszólaltatni. Aztán visszavittem a tekerőt az Avashoz, ahol büszkén megmutattam a frissen szerzett tudásomat. Azonnal felvettek, és beletettek a koreográfiába tekerős dalokat is, pedig az nem is lett volna a műsor része. Így indult a népzeneész karrierem. A tekerős kalandom után egy hónappal keresett meg Juhász Ferenc brácsaművész, hogy menjek el kontrásnak a Kisbojtár Táncgyűtteshez. Mondom neki, hogy nem is tudok játszani a hangszereken, én alapvetően – ugye – klarinétot tanultam a konziban. „Nem baj, megtanulod majd hamar” – mondta ő. Feri elküldött egy népzenei táborba Püspökladányba, ott ismertem meg Halmos Bélát. Ő tanította a széki hegedűt. Egy akkordot tudtam, a G-dúr, ami úgy hangzott, mintha egy alaposan elromlott láncfűrészszel megpróbált volna egy disznót félbevágni. Ketten voltunk kezdő brácsások a táborban, de annyira rosszul játszottunk, hogy kizavartak minket a kiskertbe gyakorolni. Néha lejött a Béla, csóválta a fejét, hogy „Csináljátok még!”. Végül csak megtanultam kontrázni, és bekevertem a Kisbojtárhoz.

Aztán, miután Juhász Feri elment Finnországba, 1987-ben kerültem a nagy Szinvavölgyi Táncgyűtteshez, és ekkor alakult meg a Borókás is, ahol eleinte cél volt a saját feldolgozások, zenék készítése is, de aztán maradtunk az autentikus műsornál, és ahol végre már saját hangszereken, a klarinéton játszottam rengeteg népi hangszer mellett.

– Halmos Bélával később is tartottad a kapcsolatot?

– Nagyon jó barátom volt Béla. Egyébként a kolbász szeretete hozott össze minket. Nálunk mindig jó kolbászt evett. Nagy kolbázmániás volt, gyulai származásúként ez természetes is. Amikor először nálunk aludt, megkóstolta a kolbászsunkat, és felkiáltott, hogy ez igazi gyulai. Erre én csak annyit tudtam mondani, hogy nem tudom, de ez a családunk kolbászreceptje időtlen idők óta. A táborral kezdődött a barátságunk, ő volt ugye az első brácsatanárom. És később is nagyon sok, nagyon jó beszélgetésünk volt, ami alapvetően arról szólt, hogy tényleg az szóljon, ami a folklór, hogy feldolgozások esetén is megmaradjon a népzene eredeti jelentése. Nagyon szerettem vele beszélgetni, és nagyon szerettem őt. A törölközője itt maradt nálunk a legutóbbi látogatása után.

– Nagyon fiatal voltál még akkor is, amikor elkezdted népzene gyűjtését. Erre az útra mi indított, és aztán mi tartott rajta?

– Csiszár István, a későbbi Borókás cimbalmosa, kontrása, hegedűse 1985-ben kivitt Székre és onnantól kezdve engem nem lehetett eltántorítani a népzene felől. Az „Ortutayban” van egy kép a széki templomról. [Balassa Iván–Ortutay Gyula: Magyar néprajz. Corvina Kiadó, Budapest, 1980. 42. kép – fotó: Korniss Péter] Amikor jó pár kaland után megérkeztük Székre, akkor felnéztem a templomra, és pont úgy volt minden, ahogyan a könyvben láttam. Eszméletlen csoda volt már első pillantásra is, ugyanúgy állt a gesztenyefa

ága, a lányok-fiúk viseletben voltak, kerestem a kamerát, hogy biztosan forgatnak valamit. Gyakorlatilag időutaztam, visszamentem százötven évet az időben, a magyar folklórban, a magyar emberek életében.

Ez az első út annyit adott, hogy soha nem tudom meghálálni, amit emberségből, magyarságból, hitből és főleg folklórból, zenéből kaptam. És onnantól nem volt megállás, elkezdtem járni gyűjtetni, lejegyezni. Méra, Mezőség, Gyimes, Zerkulák, Moldva...

Része lett a zenei életemnek. Engem az egyetemen magas szintű képzésben részesítettek, gyakorlatilag kiképeztek célszerszámmá, de ez nem zárta ki azt, hogy legalább ilyen magas szintű képzésben részesüljek a folklór által.

– Ezek mellett egy újabb szín is felkerült a zenei palettádra. A Vörös Rébék folkrock zenekar a magyar folkrock nagy hullámának idején, a nyolcvanas-kilencvenes évtizedfordulón indult. Ez a zenekar mit töltött ki benned?

– 1989-ben indult a Vörös Rébék. Ez Énekes Pisti koreográfus nevéhez fűződik, aki a Közép-Európa Táncszínházat vitte sokakkal, én pedig bedolgoztam nekik táncszínházi zenék komponálásával. A Zalai Kamaratánc Fesztiválra készültek éppen, és Énekes megkért, hogy komponáljak egy irtózatosan kemény kalotaszegi legényest a *Vörösingések tánca* című darabjához. Több se kellett, szoltam Henzler Pistinek, aki fantasztikus gitáros volt, hogy tanuljon meg két kalotaszegi legényest. Amit persze gitáron eljátszani lehetetlen. De addig nyüstölte, amíg megszólalt. Énekes odáig volt érte, megcsinálta rá a koreográfiát, és elmentünk a fesztiválra, ahol olyant kaptunk a zsűritől, hogy a fal adta a másikat. De közben mindenki más meg elkérte a felvételt, mert annyira tetszett az embereknek. Egy igen fontos momentum volt ebben a zenekarban, úgy általában a folkrockban is, amit a növendékeimnek is folyton sulykolok: nem szabad ürügynek használni a népzene felét!

Nem szabad kihasználni, „megizélni”, hogy nekem kijöjjön, ahogyan én szeretném. Tisztelettel szabad csak hozzányúlni, feldolgozni és felmutatni. A népzene a saját

zenei anyanyelvünk, legyünk kedvesek tisztelettel bánni vele! Miután Detvay Gyula énekesünk néhány éve eltávozott közülünk, sokáig kerestük az utódját, de most újra aktív a zenekar, új dalokat írunk, reményeink szerint lesz lemez, koncertezni is fogunk, ha már lehet.

– *A népzene, tanítás, karmesterkedés mellett rengeteg alkalmazott színpadi zenét, táncszínházi zenét is komponáltál, a klasszikus is mindig része volt az életednek, és fokozatosan közelítetted ezt a két világot, a népzene és a szimfonikus egymás felé műveidben. Ilyen volt a Dudaverseny, a Gyimesi táncszvit 2015 körül. Hogyan jutottál el ezekig a lemezen is megjelent (Szép fehér pekulár – 2016., SzimFolk – 2018.) kompozíciókig?*

– A Reményi Ede Kamarazenekar felkért, hogy írjak három versenyművet. Megszületett a *Joc (Zsok)* tárogatóra, ami eleki, magyarországi román zenei motívumokból építkezik. A román népzene gyűjtők is átjárnak Magyarországra, Elekre, mert itt az elzártág miatt sokkal ősbibb, tisztább formájában maradt fenn a román népzene.

Két magyar dudára írtam a háromtételű *Dudaversenyt*, az ugyanígy megőrizhet valamit egy archaikus állapotból, hiszen rendszeren lekottáztam a dunántúli dudazenét. Ha ezt száz év múlva előveszik, akkor el lehet játszani. Nem biztos, hogy lesz akkor olyan, aki minden csínját ismeri a dunántúli dudánótáknak.

A harmadik ilyen a *Furulyaverseny*, amit most szeretnék lemezre venni. A színpadi zenémmel, a táncszínházi zenémmel mindig igyekeztem szem előtt tartani, hogy a beemelt népzene mindig működjön eredeti funkciója szerint is. Rengeteget komponálok, van még a tarsolyomban bőven olyan zene, amit szeretnék felmutatni. Van egy Bartók Béla előtt tisztelgő, öttételes, folklór ízű concertóm nagyzenekarra. Nem népzene szól, de olyan, mintha az lenne, a folklór gondolkodása, építkezése inspirálta. Írok egy szvitet a római kori Balatonról, a Lacus Pelsórol, egy római kori avar dallammal. Mindamellet, hogy ez egy modern szimfonikus mű, korabeli hangszer-utánzatok is meg fognak szólalni benne. Hiszek abban, hogy a folklórt fel kell mutatni, de ezt nem kell kizárólag a folklór állapotában megtenni. Fel lehet dolgozni, olyan köntösbe lehet öltöztetni, ahol akár több embernek is meg-tetszik.

– *A Halmos Béla Program alkotói pályázatán „Tetratonia” címmel egy dalciklus megírására nyertél támogatást. Ehhez a magyar népzene kevésbé ismert, kevésbé divatos rétegéből – tetraton dalok, kisambitusú ótörök réteg – választasz kevés hangú dalokat. Miért ezt a témát választottad?*

– Még sokszor az van a fejekben a népzene-ről, hogy vannak a régi stílusú, és az új stílusú népdalok. Na, most ezzel nagyjából azt mondtam, hogy nagyon sok hal van a vízben. A régi stílusú népdalok között van egy réteg, ami kisambitusú ótörök réteg, ezek régi tetraton dalok, van olyan, ami mindössze három hangból áll. Ezek a fő hangok, amiket díszítménybokok vesznek körül, nagyjából, mint a műezzineknél. A kevés hangúság okán például Kodály azt gondolta, hogy ezek az átadás-átvétel során, romlás útján keletkezett pentaton-dalok.

Aztán Vargyas Lajos tanár úr Moldvában, a csángók között is talált ilyen dalokat, de nem csak ott. A népzene zászlóshajója a *Szerelem, szerelem...* kezdetű felvétel. Káplár János bácsi éneklei, és a hosszifuruglával elfurulyázza, és mindenki odavan érte. Csak közben nem tudták sehová besorolni. Se nem régi, se nem új. És kiderült, hogy ebbe a C osztályba több népdal tartozik, mint az A osztályos régibe és B osztályos új stílusba együttvéve.

Szóval, kiderült, hogy bizony van itt több réteg is. És ezek közül a kisambitusú ótörök réteg a „rút kiskacsa”. A kevés hangúságával

Ács Gyula – fotó: Soltész Boglárka

nem kap semmi dicsfényt, mindegyik csi-csásabb, szebb ennél. Közben ezzel együtt is megejtően szépek és szilárdak ezek a kevés hangból álló dalok, lásd a *Szerelem, szerelem...* kezdetűt. Nem romlás eredményezte, ahogyan Kodály feltételezte, hanem bizony a magyar népzene egy rétege, és ráadásul elég széles rétege. Az első lemezemre, a *Szép fehér pekulár*ra felkerült egy tetraton és két másfajta népdalfeldolgozásom. Török Tilla énekelte el őket, de úgy, hogy előtte sokan visszadobták a feladatot. Ő „elajult” a daloktól, én meg attól, ahogyan elénekelte azokat. Egyszerűen, nyílegyenesen, gyönyörűen. Miközben én nem csináltam szinte semmit a dalokkal, csak egy zenei paravánt tettem mögéjük. Ezután a lemez után megígértem Tillácskának, hogy csinálok egy teljes ciklust ilyen tetraton-dalokból. És ez lett a mostani pályázat anyaga. Természetesen ezúttal is Török Tilla énekével.

– *Hogyan áll a munka? Mik a terveid vele?*

– Nemsokára készen vagyok vele. Már csak egy dal van vissza a ciklusból, amivel még dolgozom, és a többiből kettőt már fel is vettünk. Mert nem csak megírom a művet, amiről a pályázat szól, de fel is veszem a Reményi Kamarazenekarral, sőt szeretném kiadni is. Magánkiadásban tervezem megjelentetni. Valószínűleg rákerül még a CD-re a furulyaverseny is. A *Tetratonia* nekem szív-szerelmem, és az a célom, hogy ezáltal rút kiskacsából gyönyörű hattyúvá váljon a dal-típus. Ismerjék meg a hallgatók ennek a különleges szépségét!

– *Szerinted mely területei azok a magyar népzene, amik ehhez hasonlóan kevésbé feldolgozottak, ritkán előkerülők, de megérdemelnék a több figyelmet?*

– Hatalmas hallgató tömeg van a fecsegő felszín alatt. A magyar népzeneben népdalok hordái vannak, amik soha nem szólalnak meg. És szerintem nem is fognak a felszínre kerülni. Van egy fényes máz, amit sokan használnak, alatta pedig több mint száz ezer dallam van a magyar népzeneben. Csak ellenpéldaként mondom, a német népzeneben ötezer dallam van összesen, egyetlen kötetben elfér az összes. A mienk, az nem ilyen. Kodály gyűjtésében az esküvői szokásdallamok között találtam olyan középkori dallamot, hogy kiestem a cipőmből. És ezt soha nem lehet hallani sehoh, ezt nem játsza senki. Ebből is tervezek létrehozni valamit. Most épp palóc dudánótákból csináltam kórusművet. Még rengeteg olyan dal és réteg van a népzeneinkben, amit szeretnék felmutatni. Remélem lesz rá időm. Nekem nagyon könnyű dolgom van, csak sétálok a népzene hímes mezején, és ezek mind szem-bejönnek valahol.

Dömötör Endre

SZÉKI SOÓS JÁNOS

TÖVISKORONA

(II. rész)

Szép Laji rosszabbul járt otthon, még imára sem kulcsolhatta kezét, a frissen kinevezett fiatal rendőr hátra feszítette mindkét karját, és bilincsbe verve a központ elhanyagolt díszparkjába vezette, majd az átkosból maradt málló vakolatú szégyenfal rozsdás ablakrácsához kötötte. A megroggyant építmény ablakába az '50-es években a kulákok fényképét ragasztották, a '60-as évektől 1989-ig azokét, akik nem teljesítették a rájuk kiszabott normát a térszben.

Emberemlékezet óta kedden piaci napot tartanak a faluban, ahol a muroktól a tulipános csizmaig minden kapható. Laji éppen két kismalacot akart venni, de a Nagypatak mellett elkerített disznópiacon csak kés alá érett hízókat kínált egy öreg pakulár. – Jó lenne ezek közül egy kövérségtől guruló, fényesszőrűt hazahajtani!

Ezek a jószágok a hegyi esztenán, szabadon voltak tartva, reggel harmatos füvet legeltek, este szemes kukoricát ropogtattak és savót ittak rá... A feldolgozott ázalékokból valódi csemegék kerülhetnének asztalunkra, ha minden úgy volna, mint régen, Amál itthon lenne, s nem a nagyvilágban! Lelkét melengető gondolatai után, széles mosoly jelent meg borostás arcán, hirtelen mozdulatlan a patak felé fordult, még azt hinnék az emberek, hogy Szép Laji megbolondult, kacag magában... Néhány pillanatig úgy tett, mintha a különböző színnel megjelölt, úszkáló libákban gyönyörködne. Volt közöttük zöld festékkel megjelölt szárnyú is, de már nem kellett attól tartani, hogy a milicista irredentának kiáltja ki a liba gazdaasszonyát. Rövid bámészkodás után becsukta maga mögött a piactér nyikorgó kapuját, haladását egyenesen a központi kocsmá felé irányozva.

A kocsmában többen voltak, mint a piacon, ami régebben, piacbomlás előtt nem fordulhatott elő. Ebben az új világban minden összezavarodott, nem vásárolnak, a férfiak asszony nélkül maradtak, nincs, aki megfőzze. A tehénpásztor is kikötötte, csak úgy szegődik el, ha a délutáni tévésorozatok kezdési idejére hazaterelheti a marhát a legelőről...

Laji szemrevételezte a két összetolt asztalnál iszogató cimboráit, majd a pudlihoz ment, magának egy deci pálinkát és egy korsó sört rendelt, cimboráinak, amit ittak. Ezek után többé már nem kellett felálljon, ahány italt ren-

delt az asztalhoz, a későbbiekben annyit vittek neki is. Ha nem tudta meginni, adhatta másnak is. A pudli végében ivó bukott besűgóra az íratlan kocsmái szabály nem vonatkozott, ő, többé már nem ülhetett le az emberek közé.

Kapatos hangulatban lévő cimborái, a gyorsabb feloldódást elősegítendő, arról faggatták, álmodott-e már Amálról, s ha igen, tán csak nem azt, hogy egy pesti pacákkal sétálgat a Ligetben, aki nehezen találja meg boldogságát a ropogós pendely, ráncos szoknya, pliszírozott fersing és kötény rejtekében. – Ne sajnálkozzatok rajta! Asszonyaitok révén már könnyen veszi az akadályokat!

Laji válasza célba ért, nagy hahotázás kíséretében koccintottak és kiitták italukat. Üres poharaikat maguk elöl eltolva letették, rövid ideig hallgattak, aztán Laji komája az új fiatal rendőrré terelte a szót. Elég izgága ember, mondta, járja a falu utcáit, gyakran megáll egy-egy porta előtt és hosszasan figyel, az úton jövőket igazoltatja. Személyazonosságát kér a kapálásból jövőtől, megállítja a szénával megrakott szekeret és leparancsolja a széna tetején ülő fáradt öregembert, hogy igazolja magát. Annak ellenére, hogy a kocsmá faláról a forradalom kitörésekor leszedték az éneklést tiltó táblát, figyelmeztette a kocsmárost, hogy nem akar danolást hallani a helységben. E hír hallatára csak azért nem gurultak dühbe, mert az örökké mosolygós Icsán, a primás lépett be a kocsmába. Azonnal asztalukhoz hívták, italt nyomtak a kezébe és szinte egyszerre kezdtek bele egy keserves éneklésébe. Talán az első strófa végéig sem jutottak, amikor rájuk nyitott a rendőr. Csendet parancsolva igazoltatta, majd figyelmeztette a jókedvű férfiakat, hogy a továbbiakban, ha jót akarnak maguknak, ne fakadjanak dalra, mert csúnyán megjárhatják. Szép Lajinak kitüzesedett az arca, kirúgta maga alól a széket és szinte a rendőr arcába ordította, hogy már eltemettük azt az időt, amikor egy magyar énekért verés és meghurcoltatás járt! Demokrácia van, szabadon énekelhet bárki, még magyarul is, a rendőr sem veheti el ehhez való jogunkat! Az arany korszaknak nevezett gané világban sárral tapasztották be a szánk, mindenünket elvették, kislányaink fülcimpáiból még a keresztelői aranyfülbavólót is lekasztották! Fiataljaink, csak akkor tarthattak táncmulatságot, ha egész évre megrendelték az összes bukaresti román nyelvű szennylapot! Elég volt, ebből nem ké-

rünk többet! A ráncba szorult homlokú rendőr sem kért többet a panaszáradatból. Gyors mozdulattal Laji magasa emelt csuklójára kattintotta a bilincset, s hogy hatékonyabb legyen, pisztolyát is előkapta, így vezette Lajit a kocsmá előtti díszparkba, ahol a szégyenfal ablakrácsához kötötte. A cimborák Laji melletti heves kiállása is rövidesen alább hagyott, féltek az olykor rájuk is irányzott fegyvertől. Az egyre feszültebbé vált rendőr azzal fenyegette őket, ha nem mennek haza, segítséget hív és mindannyian Laji mellé kerülnek. Aztán cigarettára gyújtott és várta, hogy mérgükkel együtt mihamarabb, távol a központtól, elnyelje őket valamelyik némán megbúvó sikátor, amikor Lajit a tűző napon hagyva, visszamehet a dohszágú, de hús levegőjű őrszobába.

A reformátusok harangja nem sokkal a történetek után kongatta el a deket. Lajit késő délutánig csak Mángálló Pista, a falu félkegyelműje látta kikötve, aki kéretlenül is friss vizet hozott neki a távoli városvegi kútból és cigarettával is megkínálta. Mángálló Pista nem tanult meg beszélni, úgy próbálta megértetni magát, hogy eljátszotta mondanivalóját. Gondját viselő rokonai minden reggel elküldték egy hát száraz gallyért a közeli erdőbe, utána mehetett a maga útjára. Ha esett, ha fújt, kora délutántól már a központi buszmegálló és a kocsmá környékén téblábolt. Néha csomagörzessel bízták meg, máskor asszonyoknak segített a városból hozott nehéz batyuk hazacipelésében. Szolgálatkészségét általában étellel és cigarettával jutalmazták. Kedvenc helye a munkásokkal zsúfolásig megtelt kocsmá volt. Szórakoztatásukra a falu előljáróit kifizetőket adott elő, többnyire különködő úri huncutságaikat utánozta, amiért pénzt nyomtak a zsebébe, olykor egy féldecit likőrre is vendégük lehetett. Fogycsökkenésére igyekezett hasznossá tenni magát.

A délutáni nyüzsgést megelőzően, egy öreg fenyőfa takarása mögül asszonyi hang szólította Szép Lajit. Törékeny természetű, örökké betegeskedő komaasszonya volt, Kisó Ágnis, ebédet hozott, tőrőspuliszkát, füstöltszalonna tepertyűvel. Laji kedvenc étke volt, amit egy nagy fej hagyma kíséretében akár hidegen is elfogyasztott. Ha kiürült otthon a puliszkás fazék, viccesen odakiáltotta Amálnak, hogy ne is mossa ki, kezdje el főzni benne a másikat... A rozoga tákolmányhoz láncolva nem az éhség, hanem a megaláztatás gyötörte. Egy falat sem ment volna le a torkán, bár tudta, hogy Ágnis olyan gondosan etetné őt, akár egy karon ülő gyereket. Ágnis mindent leolvasott Laji szomorú arcáról, nem szólt egyet se, de hogyan is erőltethetné ilyen helyzetben evésre, csak lehajlott, és lassan maga elé helyezte a zománcos lábost, amiben éppen megmeredni készült a juhtúró illatát árasztó étel. Mielőtt felegyenesedett volna, alaposan körbejárta tekintetét, hogy nem hallja-e őket valaki, majd Lajihoz lépett, s miközben hímzett zsebkendőjével végigtörölgette a verejtékben úszó arcot, megkérdezte, hogy az a milicista bilincselte-e meg, aki az utcán kiszedte kicsi Ágnis arany fülbevalóját. Laji, a rendőrörs felé bökve egyet a fejével, elmagyarázta Ágnisnak, hogy a régit elhelyezték a városba, s az újat, már nem milicistának, hanem rendőrnek hívják, de nincs közöttük különbség. Most sem a védelmünket szolgálják, inkább uralkodnak rajtunk. – Ne félj, Ágnis! Ahogy eddig kibírtuk, ezután is kibírjuk!

A szedelőzködő asszonynak búcsúzásképpen a lelkére kötötte, ne haragudjon rá, ő nem olyan, mint akit elkövetett

bűne miatt tartanak fogva. Az lassan beletörődik a sorsába, elfogyasztja az elé rakott ételt, és várja szabadulásának óráját. Akit kisebbségi léte miatt aláztak meg, az, ha éhen is marad, sorsába beletörődni semmilyen körülmény hatására nem tud és nem is akar. Sorsát vállalta. Megingathatatlan. Kényszerű büntetése nem hajlíthatja bűnhődésbe!

Ágnis a tőrőspuliszkát nem vitte haza, odakiálta a buszegállóban ácsorgó Mángálló Pistának, aki igazán rászolgált a finom ebédre.

Az esti harangszóra már érkeztek a városból jövő autóbuszok. A rendőrré is rájött a mehetnékje, s az utasok botránykeltésétől is tartva, kilépett barlangjából, eloldozta Lajit, de nem bocsátotta útjára, bekísérte a rendőrörsre. A sivár szoba sarkában egy színehagyott kincstári pokróccal letakart rozsdás sodronyágy várta a megváltást. A füstös falak eredeti színe ismeretlen volt a forradalom napjáig, akkor tudták meg, hogy sárga, amikor a Kárpátok Génuszának légyaszaros portréját letépték róla, és kihajították a kövesútra. A rendőr helyet foglalt kopott íróasztala mögött, volt még egy szék az asztal mellett, de Lajit nem ültette le. Csordultig töltötte poharát jó fajta székely borvizzel, és elhadart mondatban közölte, hogy nincs szándékában jegyzőkönyvet írni a történetekről, pénzbírsággal sem akarja sújtani, ha megígéri, hogy nem tesz feljelentést. Laji előszedte legjobb román tudását, és azt válaszolta, hogy ő eddig sem szokott jelentgetni, megtették helyette mások. Egy nagy levegővétel után, arra kérte a rendőrt, hogy hallgassa meg a becsület és tisztesség magasiskolájáról szóló történetét. Erre nem kerülhetett sor, a rendőr azonnal fel pattant székéről, és vállánál megragadva kilökte Lajit az ajtón. A küszöbön állva üvöltötte utána, hogy többé ne merje sovíniszta meséivel traktálni.

Laji befagyasztott története a falu derék embereit akarta piederesztálra emelni, és megértetni a hatalmaskodóval, hogy ne ellenségnek tekintse a rendszerető, magyarságukhoz, ősi kultúrájukhoz ragaszkodó falubelijeit. Megvolt rá az oka, ő hívta össze a károsultakat, és figyelmeztette a nép akaratóból kinevezett új vezetőket, hogy ne hagyják addig elmenni a szekus milicistát, amíg nem szolgáltatja vissza az elkobzott arany ékszereket jogos tulajdonosaiknak. A kitűzött napon, Laji képviselőként minden érintett ott állt a milícia ajtaja előtt és nem akarta elhinni, hogy visszakapja gyermeke keresztelői ajándék fülbevalóját vagy jegygyűrűjét. Amire Lajit beszólították az első megkárosított asszonnyal, a fiatal faluvezető már kiborítottatta a milicistával az egyik szekrény mélyében elrejtett, nagy szatyor arany ékszeret. Az ezernyi ékszerről nem volt semmiféle írás, szemelgetni kellett, mint főzés előtt a szárazfuszulykát, hogy megtalálja az ember a sajátját. Amire sötétedett, szinte valamennyi ékszer gazdjára talált. Laji már nem volt ott, amikor megérkezett Kisó Ágnis. A megfigyelők utolsónak tudták, de valójában utolsó előtti volt, ki is csapott rajta a hideg veríték, amikor az asztalra pillantott, mert azon már csak egy zöldkőves pecsétgyűrű árválkodott. Mondták, hogy vigye el, hiszen ő az utolsó. Ágnis, mintha meg sem hallotta volna, szótlanul térdre ereszkedett, vékony ujjával alaposan végigtapogatta a kitüremkedett linóleum széleit, és néhány perc múlva már réklíje bársony szegélyébe fényesítette kicsi Ágnis parányi fülbevalóit.

(A novella első része a folkMAGazin 2020/3. számában jelent meg.)

„Tudom, hogy eretnek vagyok...”

Hajdani beszélgetés Almási Istvánnal

2021. március 8-án hunyt el Almási István kolozsvári népzene kutató. Az 1934-ben született tudós a Magyar Művészeti Akadémia tagja, Szabolcsi Bence-díjas, Kodály Zoltán-émlékdíjas, a Kriza János Néprajzi Társaság Életmű-díjasa, a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem díszdoktora volt. Az alábbi, Kolozsváron 2016-ban készült interjúval igyekszünk felidézni rendkívüli személyiségét.

– Járdányi Pál is gyűjtött Csoma Ferenc esztényi primástól, akit aztán Ön is kikérdezett jóval később.

– Igen. Járdányi Kidében gyűjtött tőle.

– Vajon miért nem tette bele Járdányi híres kidei monográfiájába ezeket a dallamokat? És egyáltalán hogyan jegyezte le őket?

– Valószínűleg nem jegyezte le őket, csak hallotta. Pedig annál jobb anyag nem volt, mint amit Csoma muzsikált. Nem tudom, miért nem jegyezte le. Talán azt gondolta, hogy majd később megkeresi, mert akkor Csoma még csak 45 éves, ereje teljében lévő muzsikus volt. De erre aztán nem került sor, mert '44 után megint megszakadt minden.

– Kallós Zoltán említi, hogy Járdányi fel akarta öt vinni Budapestre, amire nem került sor.

– Nekem ezt Csoma nem mondta, pedig én is kikérdeztem. Abban az alsótóki lakodalomban, ahova – ezt nem írja Kallós – én szegődtem meg Csomát. Az a lány, aki ott férjhez ment, azelőtt három évig nálunk volt cseléd. Mikor a két gyermekünk kicsi volt, muszáj volt cselédet tartani, mert a feleségem sokat ingázott, messi falvakban tanított. Amikor sor került az esküvőre, 1971-ben vagy '72-ben, Rózsika, a menyasszony minket kért fel násznapnak. Úgy van az felénk, hogy a menyasszony násznagyát úgy hívják, hogy kis násznagy, a vőlegény násznagya a nagy násznagy... Mondtam Rózsikának, hogy ide feltétlenül Csomát kell meghívni.

Van egy írásom: *Néhai Csoma Ferenc esztényi muzsikusa*. A Bónis Ferenc szerkesztésében megjelent tanulmánykötetben olvasható, amelynek címe: *Erkel Ferencről, Kodály Zoltánról és korukról*. Kocsis Lajos egy bizonyos Szalontaitól gyűjtött 1910–11-ben, én pedig később Csomától, aki Szalontaitól hallotta a dallamokat. Így tudtuk igazolni azt, hogy Csoma jól emlékezett, azokat a dallamokat Szalontaitól tanulta, mert megvoltak Kocsis 1911-es gyűjtései. Tehát Csoma nem tévedett, nagyon jó volt a memóriája, pedig nyolcvan éves volt akkor. Csoma esztényi volt, én is ott gyűjtöttem tőle. Kallós tévesen írja, hogy Szarvaskenden született. A környék legjobb zenésze volt.

Azt írja Járdányi: az öreg kidőlte után Csoma vette át a zenekar vezetését. Nos, ez az öreg, azaz Szalontai harminckét éves volt, amikor meghalt. Tüdőbeteg volt, ennek már Járdányi nem járt utána.

Erről jut eszembe: Gyulán Erkel tiszteletére minden ősszel konferenciát rendeztek. Bónis egyszer azt kérte tőlem, hogy írjak Erkel életének arról a hat évről, amit itt töltött Kolozsváron. *Erkel és Kolozsvár* volt a címe. Természetes, hogy Erkel akkor kapcsolatba került Brassai Sámuellel, aki egy nagyság volt. Egy győri folyóiratban írta akkor valaki, hogy az öreg Brassai bácsi... Nos, ez az „öreg” Brassai bácsi tizenhárom évvel volt idősebb mindössze Erkelnél. Erkel tizennyolc éves volt, amikor Kolozsvárra jött, Brassai pedig mindössze harmincegy. Nem volt tehát öreg...

Ezek az anakronizmusok utólag jönnek elő. Brassai megérte a száz évet, azt hiszik, hogy mindig öreg volt. Ilyen eltérések gyakran fordulnak elő a zenetörténeti irodalomban.

– Ön lektorálta Bereczky Jánosnak a magyar népzene új stílusáról írott könyvét. Ez sem lehetett könnyű munka, de megírni sem volt az...

– Bereczky az új stíluson húsz éven keresztül dolgozott. Résztanulmányokat közölt, nem is keveset, viszont nagyon érdekeseket azok-

ról az eredményekről, amelyekre ő menet közben jött rá. Senki nem ismeri úgy az új stílust mint Bereczky.

– Sokáig nagyon egyszerűen intéztük el az új stílust: első és utolsó sora azonos, közte van valami. Bereczky talált egy csomó mást is...

– Igen. A sablonos zárórítmusokat – *ti táá tá* – ő az áttételeken keresztül a verbunkos zenéből vezette le. Ez igaznak is látszik, én is elfogadom.

Kodály Zoltán 1937-ben *A magyar népzene* című írásának már a bevezetőjében, miután elmondja, mi a népdal („erre a kérdésre még senki pontos választ nem tudott adni, induljunk ki abból, hogy mit énekel a nép”) érinti a műdalok kérdését. Azt írja: a magyar népies zene termékenyítő hatással volt a népzeneire, mert abban azelőtt ismeretlen alakulatok létrejöttére adott ösztönzést. Ezt Bereczky oda sarkítja, hogy az egész magyar új stílus a műzenéből származik. Én erről nem vagyok meggyőződve. Kodály azt írja, hogy az új stílusú magyar népzene a réginek a szerves folytatása. Bereczky azt mondja: mi ilyen folytonosságot nem látunk. Ő a *Söprik a pápai utcát* kezdetű dallal kezdi az új stílust, pedig ez egy műdal.

Bartók könyvében a B osztály, azaz az új stílus leírásának összefoglalójában leírja, hogy mik a régi népzeneből örökölt jellegzeteségek: gyakori pentaton fordulatok, izometrikus sorok, alkalmazkodó pontozott ritmus. Ez utóbbi megvolt már a régi népzene újabb rétegében is. Ráadásul ezek a dalok a XIX. század első felében keletkeztek.

Nekem meggyőződésem, hogy mindaz, amit Kodály leírt, az a mai napig szentírás. Sosem kellett semmiféle kiigazítás, mindent pontosan látott.

– Kodály azt mondta, hogy az új stílus a régiből alakult ki, csak máshol kellett elkezdni a sorokat...

– Igen, ez egy elméleti spekuláció volt.

– Meg azt is mondta, hogy a magyar nem különösen hangszerkedvelő nép...

– Később kiderült, hogy csak a cigányoktól gyűjtöttek hangszeres zenét.

– Csoma is cigány volt?

– Nem. Szalontai tanított románokat, cigányokat és magyarokat is. Ezen a vidéken nagyon össze van keveredve a hangszeres zene, nehéz eligazodni. De az igaz, hogy sokkal kevesebb magyar hangszeres zenész van, mint cigány. Ahol technikailag, stílus szempontjából is jó zenét akartak gyűjteni, azt csakis cigányoktól lehetett. Ma a táncházások sok mindent megtanulnak, no, nem a Lajtha lejegyzéseiből, mert abból nem lehet. Csoma játszott nekem zsidó dallamokat is, zsidó asztali zenét.

2007-ben a Néprajzi Kutatóintézetben volt egy tanácskozás a *Folklór és a zene* címmel. Engem kértek fel a nyitó előadás megtartására. *A szöveg és a dallam egyége népdalainkban* – ez volt a címe előadásomnak. Utánam az egyik előadó azt mondta, hogy milyen sajnálatos, hogy az új stílussal nem foglalkozik senki, ami bizonyára azért van, mert Kodály lenézte az új stílust. Ebből semmi nem igaz. Kodály a műzenét sem nézte le, a műdalokat sem ítélte el. Azt ítélte el, ha valaki egy műdalt népdalnak nevez.

– *Én átnéztem Kodály kórusműveit és etűdjeit abból a szempontból, hogy mennyi új stílusú népdalt dolgozott fel bennük. Nagyon keveset.*

– Egy más példát hozok, de hasonló ehhez: ma a népdaléneklési versenyeken elő van írva a legtöbb helyen, hogy új stílusú lehetőség szerint ne énekeljenek. Tehát ez nem a versenyzők hibája, hanem a szervezőké. Pedig állítom, hogy gyönyörű új stílusú dalaink vannak. És nézze meg, mit ír Sárosi Bálint erről: egy dal akkor is lehet szép, hogyha újonnan keletkezett. A régiség legfeljebb a csiszolás munkáját tükrözheti. A biciniumokat Kodály a '40-es évek elején írta. A régi stílus hangsúlyozásának volt egy stratégiai vagy taktikai oka. Azt kellett bizonyítani, hogy a régi stílusú dallamainkból nagyon sok megtalálható a rokon népeknél is. Azért kellett a rokonnépi párhuzamok, mert azokkal bizonyítottuk, hogy az a miénk, nem mi vettük át. Ez nemcsak elmélet, de jól megindokolt gyakorlat is volt. Bartók már az elején megírta, hogy ezeket már csak az öregektől lehetett hallani, a fiatalok már elfordultak tőlük, és ezek hamarosan teljesen kivesznek. Ezért kellett sietni a régi stílusú dallamok felgyűjtésével. Ez így ment évtizedekig. Mindenki ezzel foglalkozott. És ez a felfogás öröklődött a későbbi kutatókra is. Pedig csodálatosan szép új stílusú dallamaink vannak.

Bereczky elfogadja azt a feltevést, miszerint az új stílusú dallamokban a pentatónia jelenléte újabb keletű jelenség. Tehát, amikor ezek a dallamok születtek, akkor nem pentaton volt a hangsoruk, de a régi stílus hatására alakultak bennük pentaton fordulatok. Nézze meg a *Szilágysági magyar népzene* című kötetemet vagy Jagamas *Romániai magyar népdalok* című kötetét. Jól lehet látni, hogy mindkét kötetben jóval nagyobb a tiszta pentaton népdalok aránya az új stílusban, mint a régiben. Pedig a Szilágyságban nem volt olyan gazdag a régi stílus, mint mondjuk Gyimesben vagy a bukovinai székekelyek között. Akkor mégis honnan lett az új stílusban annyi pentaton dallam? Nem tudom, hogy mi lehet ennek az oka. Ez az utólagos pentatonizálódás a XX. század második felében, amikor már annyi egyéb hatás érthette a népzene, nemigen fogadható el. Nem lehet ezt a régi stíusból származtatni. Nehéz kérdés ez. Ezek a kötetek '79-ben és '74-ben jelentek meg, a gyűjtés a '60-as években volt.

Van egy írása Jagamas Jánosnak, a címe: *A magyar népzene elemzése*. Ebben végig elemezte a Járdányi kötetek dalanyagát, motívumokra lebontva. Kimutatta, melyek a kezdőmotívumok, melyek a záró vagy belső motívumok, hányadik fokon kezdődnek bizonyos motívumok. Megvizsgálta mennyi az ötfokú, mennyi a nem ötfokú dallam stb. Ez ugyan nem jelent meg, de megtalálható a Zene-tudományi Intézet könyvtárában. Nagyon nehéz olvasmány. Kevés benne a szöveg, sok a táblázat. Jagamas mindig táblázatokat készített. Jól ismertem őt, munkatársam voltam ebben a munkában is. Sok mindenben kérte segítségemet.

– *Mik a terveid?*

– Az Almási Sámuel-féle gyűjteményt igyekszem kiadásra előkészíteni. Ötkötetes volt ez a gyűjtemény, amiből két kötet a mai napig sem került elő. Hétszázötven dallamot tartalmaz. Almási Sámuel nem olyan volt, mint amilyennek ma a gyűjtőket képzeljük. Ő egy református lelképásztor volt. Így nehéz megállapítani, hogy mi az, amit első kézből falusi parasztemberekől gyűjtött. Valószínűleg keveset. Ő 1875-ben halt meg, az ötödik kötetet a '70-es évek első felében állította össze. 1865-ben jelent meg Szini Károly *A magyar nép dalai és dallamai* című munkája. Abban az időben szokás volt más kötetekből is átvenni dallamokat, Bartalus is ezt tette, Almásitól is átvett, Arany Jánostól is. Bartalus aztán zongorakísérettel is ellátta a dalokat. Nem az volt a célja, hogy a Tudományos Akadémia gyűjteményét gyarapítsa, hanem az, hogy az úri kisasszonyok otthon a zongorájukon vagy a lantjukon eljátszák. A XIX. századi gyűjtemények mind ilyenek. Mátrai Gábornak például remek észrevételei vannak a dallamok életéről, elterjedéséről. Vagy a kisújszállási kántor, Tóth István gyűjteménye, ami kéziratban maradt fent. Azzal Kobzos Kiss Tamás foglalkozott, ebből írta az akadémiai székfoglalóját. Ezek a XIX. századi gyűjtemények fogas kérdések. Amikor Kodály 1916 decemberében elment Szalontára gyűjteni, több régi stílusú dallamot talált, mint amennyi Arany gyűjteményében volt. De Arany nem ment el a juhászhoz, hanem amit fiatal korában itt-ott hallott, azokat a tamburája segítségével leírta. Jól jegyezte le még a ritmusokat is. Almási gyűjtése különösen azért jó, mert nagyon megbízhatóak a kottajelzései. Bartalusnál rengeteg az önkényes hiba. A XIX. század második felében voltak bizonyos elméletek. Például: a *choriambus* az igazi magyar ritmus. És ahol nem volt ilyen, oda is odatették a lejegyzők. Mert így igazán magyar. Vagy magyarnak tartották az úgynevezett *magyar hangsort*. Pedig az minden volt, csak nem magyar és nem népi. Több helyen is van benne félhang lépés és bővített másod. Ilyen a magyar népzeneben nincs, a cigányban igen.

Az írásom címe: *Almási Sámuel dalgyűjteménye*. Nem mind népdal, ami benne van. A disszertációm egyik fejezete is ez volt. Alaposan átnéztem a dallamokat. Van köztük ötfokú is, amiről abban az időben semmit nem tudtak. Csak 1917-ben közölte Kodály az *Ötfokú hangsor a magyar népzeneben* című tanulmányát. Pedig ötfokú dallam azelőtt is volt, csak senki nem figyelt rá. Seprődi, aki egy nagyon becsületes és nagyon alapos kutató volt, a kibédi gyűjtésében is talált ilyen. Odaírta: ennek a dallamnak a hangsorát nem tudom megállapítani. Mert ő csak hétfokú hangsorokról tanult addig. Kelllett ahhoz Kodály és Bartók, hogy észrevegyék, mi is ez. Hogy ez nem hiányos hétfokú hangsor, ahogyan korábban hitték.

Seprődi mondta: minden tudományos munka az előzők eredményeinek a megismerésével kezdődik. Bartók ezt odáig vitte: csak az menjen népdalt gyűjteni, aki már ismeri a népzene. Ezért is fontos Járdányi két kötet. Ott láthatóak a legfontosabb típusok. Az ő általa kialakított típusokat meg kell ismerni, és mindjárt másképpen állunk hozzá az egészhez.

Nem szeretek részt venni népdaléneklési versenyek zsűrijében. Sokszor hívtak, párszor el is mentem, de a legtöbbször rosszkodtam. Miért tiltják mindig az új stílusú dalokat? Nem a népdalversenyző fogja megőrizni a régi stílust. Nem ő a hiteles őrzője. Mert ő megtanul ötöt, hatot, tízet, és alászolgálja... Lehet, hogy többet nem megy versenyre és nem énekel népdalt. Tudom, hogy eretnek vagyok. Nem vagyok ezzel egyedül, mert tudok hivatkozni Kodályra, Sárosi Bálintra. Ők sem ítélik el az új stílust. Sőt a nótát sem, mert ami nem búsongó, világvége hangulatot árasztó, azt igenis lehet használni. Kosztolányinak van egy tanulmánya: *A mi nótáink*. Pedig ő nem volt egy műveletlen alak. És nem baj, hogy neki teszük a *Cserebogár, sárga cserebogár...*

Fehér Anikó

Magam járom...

Tisztelet és köszönet a kilencvenéves Galambos Tibornak

Galambos Tibor 2021. szeptember 16-án tölti be kilencvenedik életévét. Az évek száma már önmagában irigylésre méltó, de a következő sorokkal nem csak köszönteni szeretném az ünnepeket, hanem érzékeltetni azt is, hogy mit köszönhetünk színpadi néptáncművészetünk eme kivételes személyiségének. A többes szám ilyenkor megszokott forma, hiszen alatta a táncművészettel bármilyen okból foglalkozó „szakmát” értjük. De a szomorú valóság az, hogy a fiatalabb generáció érdeklődése és ezáltal tudása színpadi néptáncművészetünk tekintetében messze elmarad a gyakorlati táncstudás mögött. Talán ez is ösztönzött, amikor igent mondtam erre, a szerkesztőségtől érkező, megtisztelő felkérésre és bízom benne, hogy a kortársak, pályatársak és tanítványok mellett példaként és alkalomadtán útmutatóként is szolgálhat bárkinek Galambos Tibor táncművész-koreográfus, dokumentumfilmes, ösztönművészeti menedzser életműve.

Ma már elfogadott a „beütöm a Google-ba” ismeretszerzés, és nem szeretnék senkit sem rábeszélni arra, hogy Galambos Tibor esetében ezt ne tegye, hiszen gazdag forrásanyagra bukkanhat. Mivel azonban olyan szerencsés vagyok, hogy személyes emlékekkel is büszkélkedhetek, így ünnepi köszöntésemet ezek kronologikus felsorolásával szeretném folytatni.

Kedves Tibor, emlékszem:

- a '90-es évek elején a Magyar Állami Népi Együttes tizennyolc éves kezdő táncművészeként egy szálfagyenes, mindig jól öltözött „fazonra”, aki bár soha nem rohant, de a járásából egyértelműen látszott, dolga van. Mindig megállt és pár pillanatot szentelt az együtt-

„Karádi üveges tánc és ugrós”

„Farkas Bertalan előtt Budapest fölött”

tes aktuális színpadi tevékenységének, és én az idősebb táncosoktól hamar megtanultam, hogy ő „A” Galambos.

- kezdő táncművészként néhány társammal amatőr együttesekbe is jártunk gyakorolni és Erkel együttesed mindig szívesen látott minket.

- a kilencvenes évek végén Molnár István-műveket tanultam tőled, mikor is ízelítőt kaptam a tőled telhető maximális felkészültségből és precizitásból, amellyel egykori mesterednek adóztál.

- a későbbiekben egy Zalai Kamaratáncfesztiválon fiatal alkotóként nyilvánosan próbateremgondjaimat is megemlítettem, és mire a koreográfiám befejeződött a színpadon, te ott álltál mellettem a fény- és hangpultban, és együttesedben ingyenes próbalehetőséget ajánlottál nekem.

- 2002-ben a hivatásos pályám befejezésével először mestered, Molnár István táncosképző rendszere, a Molnár-technika, majd a molnári életút kutatása kapcsolt össze minket időről időre. Minden alkalommal segítőkészséget, biztatást és büszkeséget éreztem lényedből.

- a Színház és Filmművészeti Egyetem doktori iskolájában témavezetőm, Hegedűs D. Géza első kérdése volt, hogy ismerem-e Galambos Tibort. Miután örültem, hogy igent mondhattam, elhűlten hallgattam az őszinte, méltató szavait veled kapcsolatban.

- három telefonhívásra, melyek közül az utolsó pár éve történt és mindhárom alkalommal élethelyzetemre való tekintettel, nehéz szívvel, de nemet kellett mondanom megtisztelő felkérésednek az Erkel együttes művészeti vezetését illetően. Köszönöm, hogy mestered, Molnár István szellemiségének átörökítőjét érzed és látod bennem!

A továbbiakban elnézést kérek a pályatársaktól, barátoktól, tanítványoktól, mert számukra nem kell elmondani, mit jelent Galambos Tibor személye a magyar művészeti életben, ellenben napjaink fiatal táncművész, néptáncpedagógus nemzedékének a teljesség igénye nélkül szeretném összefoglalni az életpálya legjelentősebb eredményeit:

- húsz év hivatásos néptáncművész pályafutás, mely alatt a SZOT és a Honvéd Művészegyüttes táncművésze, majd alapítója és tánckarvezetője a Budapest Táncegyüttesnek.

- 1966-tól 1972-ig Budapest Főváros tánc-szakreferense. Feladata a néptáncsoportok és szakemberek munkájának regisztrálása, mozgalmi kezdemények, rendezvények szervezése.

- a Néptáncantológia elindítója.
- az 1970-es években annak a vitafórumnak a kezdeményezője és fővállalója, amely tisztázni kívánta a táncszakmai ellentéteket az irányítás, a kritikai megnyilvánulások, a szakmai versenyek, összenefordások és a *Táncművészet* szaklap tevékenysége kapcsán.

- 1976-1990 között a Táncszövetség titkára, majd főtítkáraként egy olyan táncszínház létrehozója, amely otthont adott minden táncművészeti ág megmutatkozásának. Ez lett az ország tánckoncert-életét szervező Táncforum, amely a hazai társulatok mellett világhírű nagy társulatok megtekintését is lehetővé tette, és megalapozta a Nemzeti Táncszínház létrejöttét.

- koreográfusként és művészeti vezetőként a hivatásos együttesek mellett a Vasas, a miskolci Avas, a Vadrózsák és mind a mai napig az Erkel Ferenc Néptáncegyüttes örzi hatvankilenc színpadi alkotását.

- 1990-től 28 dokumentum- és portréfilm producere, társrendezője, majd rendezőjeként a táncszakmában egyedülállóként gondoskodik arról, hogy az utókor bármikor részese lehessen egyszer megtörtént művészi teljesítményeknek, megismerhesse mestere, kortársai életét, művészi hitvallását, alkotásait.

- 1970-től igazgatóhelyettes, igazgató majd igazgató-főtítkárként a Festőművészek, Építőművészek, Szobrászok, Zenészek, Énekesek és Komédiások Klubjának, azaz a Fészek Művészklubnak a vezetője. Neki köszönhetően valósult meg többek között a kortárs írók, költők, vidéki muzikusok fóruma, operai estek, filmstúdiók alkotóművészeinek műhelye, és a fiatal filmesek, muzikusok és operettisták fóruma, valamint színészportrék, szerzői estek eseménysorozata.

- 2019-ben a Magyar Táncművészeti Egyetem „A magyar táncművészet nagyjai” könyvsorozatában megjelent *Magam járom* című élet- és korrajza, amely a fantasztikus életrajz mellett a maga nemében egyedülálló színpadi néptánc- és kortörténeti dokumentumgyűjtemény.

„Arc és álarc”

A hetven-, majd nyolcvanéves Galambos Tibort reprezentatív táncelőadással köszöntötte a szakma, és tudom, hogy a kilencvenedik év megünneplése sem fog elmaradni.

Egy pár héttel ezelőtti telefonbeszélgetésünk részletét idézve szeretném tudtára adni mindenkinek a kilencvenéves örök alkotó terveit, gondolatait illetve, hogy nagy örömmre ez a beszélgetésünk is ugyanúgy fejeződött be, mint korábban bármelyik.

G. T.: – A nyolcvanadikon az egész szakma köszöntött. Úgy gondoltam, a kilencvenedik születésnapom alkalmából visszaadom ezt a gesztust. *Lázadó generáció* című filmmel én szeretném köszönteni azt az úgynevezett második koreográfusnemzedéket, akikkel egymást segítve küzdöttünk végig mindent. A magyar színpadi néptáncművészet tizenegy alkotó zsenijének művészete nem merülhet feledésbe. Legnagyobb sajnálatomra Kricskovics Antal alkotásairól meglepően kevés felvételt tudtam felkutatni. Nem könnyű ilyen egyéniségek életművét összefoglalni.

Ó. B.: – Egész életedben táncművészként, koreográfusként, szervezőként, rendezőként, menedzserként másoknak adtál, és hihetetlen, hogy most is ez motivál. Nehezen találnék olyan alkotóművészt, aki a saját alkotásainak fennmaradása mellett kortársainak is emléket állít. A legfontosabb azonban az, hogy egészségeden a tartásodhoz hasonlóan nem fog az idő, alkotókedved nem csappant, és tele vagy hosszú távú tervekkel... (levegőt veszek a folytatáshoz, azonban Tibor közbeszól...)

G. T.: – Bocsáss meg, de nagyon sokat beszélünk. Jött hozzám valaki egy megbeszélésre, ne haragudj le, kell tennem. Szervusz!

*

Kedves Tibor, a jó Isten éltesen és tartson meg nekünk erőben és egészségben, járd magad továbbra is az egész táncszakma örömére és büszkeségére!

Dr. Ónodi Béla

„Ady Endre–Kodály Zoltán–Galambos Tibor: Fölszállott a páva”

Hogyan jött létre az „I. Magyarországi Táncház Találkozó”?

Beszélgetés Nyikos Istvánnal

1982. március 28-án, egy vasárnapi napon rendezték a frissen épült, azóta sajnos leégett Budapest Sportcsarnokban a – korabeli írásmóddal – „I. Magyarországi Táncház Találkozó”-t. Az akkori esemény – tudva azt, hogy azóta már túl vagyunk a negyvenedik Táncháztalálkózón is – különös jelentőséggel bír, főleg, hogy egyre fogynak azok, akik aktív részesei lehettek. Nyikos Istvánt, az 1982-es rendezvény egyik szervezőjét nem csak magáról az eseményről, de a körülményekről és a háttérrel is kérdeztük.

– Kérlek, legalább vázlatosan villantsuk fel azt az utat, amin te eljutottál az 1982 márciusában megrendezett Táncháztalálkozóig!

– A szakmám közgazdász. '68-ban, a Közgázon kezdtem táncolni, és így csöppentem bele a táncházmozgalomba. Aki a műfajban otthonos, az tudja, hogy a hetvenes évek első felében elindult egy elég komoly változás a néptánc háza táján. Korábban az együttesek egészen másként közelítettek a folklórhoz. A Közgáz táncgyűjtése is csak koreográfiaiban gondolkodott és egy kamarazene-ekar kísérte. Én úgy emlékszem, hogy ennek a változásnak a Bihari és a Bartók együttes volt a motorja, s aztán az első, Liszt Ferenc téri könyvesboltban rendezett táncház után olyan hullámokat vetett az ügy, ami átalakította a néptánchoz való urbánus hozzáállást.

– A Marx Károly nevét viselő Közgazdaságtudományi Egyetemen mikor kezdődtek a táncházak?

– Mi a Közgázon '75-ben rendeztük az első táncházunkat a magyar táncrendekkel, amit pillanatokon belül követtek az újítások: mi rendeztük az első délszláv és görög táncházakat. Ezek olyannyira népszerűek lettek, hogy egy-két évvel később a KISZ KB is felfigyelt ránk és megbízott minket, hogy csináljunk építőtáborokban táncházakat. Csináltunk is kétszer két-két hetet, igaz, nem magyar (óvatosak, vagy politikusak voltak), hanem délszláv táncanyaggal.

Nyikos István – fotó: Grozdits Károly

A Közgázon kéthetente-havonta tartottunk táncházakat, s ezekre az alkalmakra olyan sokan jöttek, hogy megtöltöttük az egyetem auláját. Esetenként akár ezren is voltunk. Ebben az időszakban a táncházat még egyáltalán nem nézte jó szemmel a hatalom, a 3T (támogatott, túrt, tiltott) közül leginkább a „túrt” kategóriába tartozott. Ebben a helyzetben minden támogatás, így a KISZ KB megbízása is, nagyon jól esett nekünk, ráadásul biztosítottak buszt, szállodai ellátást, kaját... Mi több kell egy fiatalnak?

– Hogyan került képbe a délszláv vonal?

– A Közgáz táncgyűjtésének abban az időben Vujicsics Tihamér több koreográfiához is zenét csinált, például volt egy Madocsi szegény csárdás elnevezésű – eredeti táncanyagra épülő – koreográfiánk. Tihamér tanácsolta, hogy menjek ki Pomázra, mert nagyon hangulatos az ottani zenekar. Ki is mentem a pomázi búcsúra, s ott ismerkedtem meg Eredics Gabiékkel és a Pomázi Délszláv Táncgyűjtés zenekarával. Tihamér halála után, egy éven belül ők felvették a Vujicsics együttes nevet, s lényegében velük csináltuk a délszláv táncházakat. A görög táncházak állandó fellépője pedig a Sirtos együttes volt.

– Hogyan jutunk el az Országos Táncháztalálkozóig?

– Közben én 1975-től közgazdászként a színházi világba csöppentem bele, ahol gazdasági vonalon dolgoztam. A '80-as évek eleje

híveit nyugtatni kellett, a hiteles táncforma nem rovásukra, hanem önmagáért, a megismerésért lesz egyre népszerűbb...addig, pár évvel ezelőtt már létrejött az első táncháztalálkozó – igaz, külföldön. Azaz Kolozsvárott. Teret kapott a néptánc. Fanyarul elmélkedhetnénk, hogy ez a tét nagyobb volt például a franciaországi magyar folklóresteken, mint idehaza (konkrétan is, tehát a művelődési otthonok termeiben), de hát örüljünk most inkább annak, ami van. Nagyszerű szervezés változtatta „folkcsarnokká” a Sportcsarnokot március 28-án, vasárnap! Az óriási tér majd' szétfeszült a rengeteg néptől, anynyi látogatója volt a délelőtti kirakodó vásárnak is. Feszés, jól tagoló rendezés révén több mint húsz együttes adott műsort, az alkalomra Kodályról, Bartókról, Lajtháról elnevezett tornatermekben. Volt gyermekjátékos, aprók tánca, mesterségek bemutatója és több helyen, egyidejűleg játszó táncház. A nap fénypontja azonban az esti nagy találkozó volt. A hatalmas sportlétesítmény küzdőtere, arénája három színpadon váltakozva

Táncházi Woodstock, folkcsarnok

Hát ezt is megértük! Az első magyar táncháztalálkozó létrejött Magyarországon! Külös szemlélőnek persze bizarrnak tetszhet az örvendezés, hisz mi abban a rendkívüli, hogy egy népművészetről híres országban folklórnépet ülnék? Nos, oka van a sóhajtásnak. Sokat, nagyon sokat kellett várni erre a találkozóra. Az utca embere számára nyitott, nem színpadi jellegű, hiteles néptáncok tanulására, gyakorlására hivatott hely – azaz táncház – iránti igény a hetvenes évek elején jelentkezett nálunk, a népművészet reneszánszából, a fiatalok közösségi óhajából következően. Ugyanaz a korosztály – generációm – amely „kitáncolta” magának a beatzene, a modern

fiatalok közösségi óhajából következően.

Ugyanaz a korosztály – generációm – amely „kitáncolta” magának a beatzene, a modern

zenei és tánc kultúrát beszélhessük is. A táncházok mozgalmá kizselyesedett, túllépett az öngazdálkodás korszakán. Míg 1973–1974-ben még elnézési kérelmet kellett nyújtaniuk, s a „tematikus koreográfiák”

– Új Tükör 1982. május 2. • XIX. évfolyam 18. szám, 46. oldal –

amatőrszínház, a dokumentumfilm elsajátításának jogát, a táncházak felújításával nagyon régi szokást elevenített fel. Ez az Erdélyben ma is létező szórakozási forma napjaink Magyarországon a kultúra újratanulásának – és az ismerkedésnek, a táncos vigasságnak – az eszköze lett. A városi népzene léte kellett ahhoz, hogy a kodályi értelemben vett „anyanyelvi” zenei és tánc kultúrát beszélhessük is. A táncházak mozgalmá kizselyesedett, túllépett az öngazdálkodás korszakán. Míg 1973–1974-ben még elnézését kérve kellett magyarózgatni, hogy Bartók országában természetes, ha eredeti magyar népzene, eredeti táncot tanulnak, tanítanak a fiatalok, s a „tematikus koreográfiák”

egy olyan időszak volt, amikor volt valami nyitásféle felpezsdülés, az idegenforgalom fejlesztése komoly támogatást élvezett. Akkoriban indult például egy háromszáz millió forintos szállodafejlesztési program, sorra létesültek a szállodák a Duna partján. Szükség volt a külföldi látogatókra, vonzó budapesti programokra. Az Országos Idegenforgalmi Hivatal vezető-helyettese Lengyel Márton volt, aki egy addig rendhagyónak számító időpontban képzelt el egy fesztivált – tavasszal. Szövetségese Kiss Imre lett, aki az Idegenforgalmi és Propaganda Vállalat igazgatója volt, remek szervező (később ő lett a Müpa első igazgatója is). Ők kapták a megbízást arra – vagy talán ők voltak az ötletgazdák is –, hogy hozzák létre a Budapesti Tavasz Fesztivált. Ez sikeresen létre is jött 1981-ben. Ehhez a fesztiválhoz kezdtek el témákat keresni...

Én akkor a Radnóti Színpad gazdasági igazgatója voltam, és ismertem a népránc és a színház világából is sokakat. Ráadásul ekkoriban már ismertem Romhányi Lászlót, a Thália Színház rendezőjét is, aki folyton tele volt ötletekkel. Lengyel Márton és Kiss Imre találták meg Romhányit, hogy ajánljon olyan témát, ami érdekes lehet a Tavasz Fesztivál szempontjából, aminek az volt a szlogenje, hogy „Tíz nap, száz helyszín, ezer esemény”. Romhányi talált meg engem mint szervezéshez és leveleznyléshez értőt, s így jött az, hogy csináljunk egy hatalmas táncművészeti eseményt, valami igazán nagy helyen. Aztán kiderült, hogy ez a „nagy hely” nem más, mint a Budapest Sportcsarnok. Nagyon nagy hely volt!

Emlékszem, Jánosi Andris – aki akkoriban zenekarával a Közgáz együttműködését kísérte – konyhájában, a Cseresznyés utcában ültünk Romhányi Lászlóval hármasan, aki az alapkonceptiót találta nekünk. Ötleteltünk, hogy miként lehetne egy ilyen léptékű eseményt összehozni, s ott született meg a gondolat, hogy próbáljuk meg egy helyre összerántani az ország legkülönbözőbb részein gombamód szaporodó táncművészeti csoportokat. A túrt kategóriából, ahová addig tartoztunk, el sem tudtunk képzelni egy ilyen lehetőséget! Mondtuk is a döntéshozóknak, hogy ez nagyon sokba kerülne. Erre az volt a válasza, hogy az nem baj, fizetik.

Anyagi szempontból nagy mozgásterünk volt: az első Országos Táncművészeti Találkozóhoz közel ezer fellépője lehetett! Az ország minden tájáról jöttek táncosok és zenészek, a szervezési aprómunkát és a helyszíni szervezést a Közgáz Táncgyűjtés tagjai végezték. A Budapesti Tavasz Fesztivál célkitűzései miatt külföldi – köztük nyu-

gati! – magyar fellépőink is szép számmal voltak: Stockholmból, Kölnből, Stuttgartból, Pozsonyból is érkeztek zenekarok és szólóisták, ennyi idő távlatból nem is tudnám felsorolni az összeset.

– *Milyen emlékeket őrzöl magáról az eseményről?*

– Ami nagyon megmaradt bennem, hogy ez az az időszak, amikor újra bevezették a nyári időszámítást, ami általában március utolsó hétvégéjén lép életbe. Így aztán az előre megbeszélte időpontok körül egészen komoly káosz alakult ki, hiszen a résztvevők többségében még nem realizálódott, hogy a megbeszélte hat óra nem akkor van, amikor lennie kellene.

Óriási élmény volt, ahogy a küzdőtér megtelt táncosokkal, s a hatalmas sportcsarnok minden kis zugában volt valami történet. Voltak kézművesek, tánctanítások, kisebb események a különtermekben. Nagyjából már akkor az a szerkezete volt a rendezvénynek, amit a későbbi Táncművészeti Találkozók látogatói ismerhetnek. Romhányi – Halmos Béla szakmai segítségével – úgy rendezte meg az esti színpadi gálát, hogy Halmos vezetésével egyszerre vonult be az összes zenész... Borzongató érzés volt, hogy ez az addig megtúrt világ reflektorok keresztútjába került. Azt gondolom, hogy ezzel az első Táncművészeti Találkozóval sikerült megalapoznunk a rendezvényt a következő évekre. Nem csak szellemi, de anyagi szempontból is, mert a Budapesti Tavasz Fesztivál különleges eseményévé vált...

– *Milyen volt a rendezvény visszhangja?*

– A korabeli sajtó felkapta az eseményt, sokan írtak róla. A legelső szakmai visszajelzést, még ott a helyszínen kaptuk Novák Tatától. Lelkes Lajossal, meg Foltin Jolánnal ott ültek a lelátón, s kicsit talán ferde szemmel, de érdeklődve figyelték az eseményeket, nyilván nem értették, miért nem ők kapták ezt a lehetőséget. Aztán a rendezvény végén Tata odajött, és a maga szabadszájú stílusában megdicséret minket.

– *'82-ben, tehát az első Táncművészeti Találkozó évében indult a Kőszegi Várszínház, aminek létrejöttében hatalmas szerepet játszott Romhányi László...*

– Igen, Romhányival ekkor már közös cégünk volt – Magyar Színkör néven – ami ekkor nagy szó volt a színházi világban. Karinthy Marci csinált még hasonlót Hököm Színház néven, talán együtt taposták ki az utat Romhányival. Így a Kőszegi Várszínház gazdasági ügyeinek az intézése az én reszortom lett. Páskándi-darabbal kezdtünk.

mutatta be a zenekarok, énekesek, táncosok műsorát. Nehéz elmondani a katlan hangulatát. Talán csak a Koncert című film nézőközönsége élt át mostanában hasonló (nemzedéki?) közösségélményt. A kezdetben kétségbeejtően süket mikrofonok megjavultak, és a kitisztult hangzó térben sok ezer ember gyönyörködhetett a pozsonyi, komáromi, stockholmi, stuttgarti, kölni meg a hazai táncművészeti zenekarok muzsikájában. A rengeteg előadót képtelenség felsorolni, s udvariatlanság volna bármelyiket is kihagyni. Listsorolás helyett hadd beszéljek arról, micsoda rendkívüli munkafegyelemnek lehetünk tanúi. A „hol vannak a magyar vonósok” kérdés nyomozó gondja pár éve a táncművészeti zenekarokra is ránehezedett. Mostanra arról győződhetünk meg, hogy személyi, stílusbeli ellentéteket félretéve, nagyon sokan mertek – s tudtak – a legjobbtól tanulni. Az eredmény: változatos, színvonalas együtt zenélés.

A koncert alatt többször is táncélményben részesítették minket a Bartók együttes, az Állami Népi Együttes táncosai, a „Viola” csodá-

latos cigány szólistája és a megújított „Zsigák” [Karsai Zs. és Székely Zs. – A szerk.], a lórincreói pontozó bravúros előadásával.

Az igazi tánc azonban a finálé után következett, amikor a hajdani mozgalmindítók (Halmos, Sebő és társaik) zenéjére az óriási sportcsarnok közönsége nem rohant egymást tiporva a ruhatárba, hanem lehömpölygött a nézőtérre – és táncolni kezdett... Felejthetetlen látvány volt az élővízként mozgó, gyűrűkbe hullámzó csigákba fonódó fiatalok képe. Ez az új közönség, amely nem pártolt el a színházról, a színpadi tánctól sem, de valóban „felállt az operaházi bársonyszékekről”, hogy a saját tánc, az anyanyeloként beszélt mozgás maga teremtette örömét élje át. S bár sok meghívott zenekar nem jöhetett a külföldi magyar táncművészekből – az itt lévő zenészek valamennyi táncművészeti nevében adták a zenét a széki négyeshez, a lassú csárdáshoz, délszláv kólóhoz, a méhkeréki román tánchoz. Méltóságteljesen, s egyúttal fiatalos derűvel ünnepelt az „össztáncművészeti” – még akkor is, amikor a beígért éjféle zárás előtt egy órával már kikapcsolták az erő-

sítőket – s a lámpákkal a teret is – a sportcsarnokiak. Rockfesztiválok rendezői megirigyelhetnék azt a fegyelemmel párosult aktivitást, amelyet résztvevőiktől tapasztalhattunk. Folk-Woodstock lett volna? Helyesbítenem kell a címet: az analógia helyénvaló is meg nem is. Való igaz, erősen emlékeztet a nagy popzenei fesztiválra a rendkívüli érdeklődés, a saját zenére, személyes tevékenységre való igény. Ez sem lebecsülendő. Jóval több azonban az eddigi „woodstockoknál” az önkifejezésen túlmutató jelleg. Ez a műfaj aktivitásra tanít. S itt a hangsúlyos az ige is: valóban tanít. Azzal, hogy a csaknem mozgásképtelen fiatal virgácsaiból táncra képes lábakat varázsol, visszaadja a kapcsolatteremtés önbizalmát. S azzal is, hogy a kultúra ismeretére tanít. Ami ebben az esetben semmiképp sem lila nosztalgiát jelent, hanem sokszínű önismeretet. Ne felejtsük el, hogy a Tavasz Fesztivál keretében szervezett találkozót két külsős „vállalkozó”: Nyikos István és Romhányi László rendezte. Nagyszerűen.

Deme Tamás

„I. Magyarországi Táncház Találkozó”, Budapest Sportszarnok, 1982. - Fotó: Fortepan / Szalay Zoltán

– Kőszegen a mai napig úgy tartják, hogy a várszínház-projekt azért jöhetett létre, mert Romhányi László apósa befolyásos politikus volt. Romhányi László későbbi pályafutása szempontjából egészen pikáns ez az információ, de gondolom, '82-ben sem ártott ez a „bátszél”...

– Ez valószínűleg így volt, de mellesleg Romhányi fáradhatatlan szervező volt, kiváló kapcsolatteremtő képességekkel. Viszont, komolyra fordítva a szót, biztos, hogy nem elhanyagolható tényező Romhányi akkori érdekérvényesítő képessége szempontjából az apósa. Akkoriban is így működtek a dolgok. Én Romhányin keresztül kerültem ezekhez a körökhöz közel, de gazdasági szakemberként voltam a képletben. Azt gondolom, hogy ezeket a politikai szálakat nagy odafigyeléssel kell kezelni, hiszen bár fontosak voltak, de nehezen átlátható, hogy kinek, mit és miért engedtek meg akkoriban.

Utólag is úgy gondolom, hogy a politikai berendezkedéstől függetlenül remek embereket ismerhettem meg, olyanokat, akik – akár a Táncháztalálkozó, akár a Kőszegi Várszínház kapcsán – igyekeztek az értékkeremtést támogatni.

– Mennyire szólott bele a politika a konkrét művészi produktumokba?

– Akkor, azaz akkor sem lehetett semmit politika nélkül csinálni. A produktumot persze, megnézték, és ha valami nagyon nem tetszett, akkor korrekciót kértek. Ilyen szempontból például kötél tánca volt Kőszegen a Páskándi-féle *Az ígéret ostroma*, amit az író a helyszínen, még a próbák alatt is formált. Persze, Páskándi Géza személye már önmagában is necces volt az akkori hatalom szemében. A záró képben a régi magyar himnusz, a *Boldogasszony anyánk...* éneklésekor nem csak a nézők, hanem a szereplők torkában is gombóc volt.

– Romhányi ilyen irányú politikai tökéjének vagy terheltiségének fényében még furcsább a későbbi pályaképe...

– Romhányi tehetséges ember volt mint színházi rendező, de politikai vonalon később olyasmibe is belefogott, ami aztán félrevitte őt. Nem akárcsak tudta elérni, hogy telket kapjon a Népligetben, amin aztán létrejött a Jurta Színház, a későbbi ellenzéki pártok egyik böl-

csője. Ebben nekem már nem volt szerepem. Romhányi meg belecsúszott valamiféle furcsa szélsőséges világba...

– Szóval, megcsináltátok az első Országos Táncháztalálkózót, de aztán hogyan tovább? „A gép forog, az alkotó pihen. / Év-millióig eljár tengelyén.” Teljesen kiszálltatok, másokra hagytátok?

– Sok volt a feladat, így egyikünk sem ambicionálta a folytatást. Romhányival több vidéki szabadtéri helyszínen is dolgoztunk, nem csak Kőszegen. A Magyar Színkör – ami egyébként a Táncháztalálkozó pénzügyi lebonyolítója is volt – évekig remek előadásokat és tájelőadásokat szervezett. Az én javaslatom volt, hogy keressünk-kerestessenek olyan szervezőket, akiknek szívügye a táncház, és mélyen benne vannak ebben a témában. De a folytatást már nem tőlem kell megkérdezni, nyilván a Népművelési Intézet körül már látták, hogy az általunk kialakított sémát ki tudja érvényesen továbbvinni. Az elmúlt évtizedek azt mutatják, hogy sikerült pótolni minket.

Persze, azért nem távolodtam el teljesen ettől a világtól, hiszen a Közgáz-Corvinus Táncegyüttessel ma is élő kapcsolatom van. Tizenhat évet töltöttem a táncház körül, koreografáltam is, vezettem a Közgáz Táncegyüttést évekig. De aztán elvitt a színház. 1984-ben a Budapesti Szabadtéri Színpadok ügyvezető igazgatója lettem és akkor a Romhányival és a Magyar Színkörrel való kapcsolatom is megszűnt. Később meg az Interkoncertet vezettem egy évtizeden keresztül. 1996-ban pedig átnyergeltem a borra. Most is boros rendezvényekkel – borkóstolókkal, bortúrákkal – foglalkozom. A Budapesti Borfesztivált még interkoncertesként '92-ben én kezdtem el, csináltam nyolc évig, s közben a várban létrehozott Magyar Borok Háza adott rengeteg munkát. '96-tól foglalkoztam aktívan borturizmussal, a Nyitott Pince mozgalom egyik elindítója voltam. Sajnos, a pandémia sem tavaly, sem az idén nem tette lehetővé az országos Nyitott Pince Napok megszervezését, pedig ez is megért huszonöt évadot. Nem hiszem, hogy lesz még energiám újra felépíteni...

Grozdits Károly

A hagyományos vadászat emlékei a moldvai magyaroknál

„Ott vannak a vad nyulak, járíkolnak ott, jáccódnak, rázcolódnak; rókák vannak esent; egyéb animál nincsen, vajegy vaddisznó. Medvék nincsenek, farkasok ott nincsenek, hogy kelljen öröködni. Még borzok vannak, azonkijjel viviricák, szürkek es, veresek es. Másféle vadak nincsenek, nincsenek olan vad, rengeteg erdők...” (Bákói Szilveszter, sz. 1940. Lábnyik)¹

A vadászatról szólva kezdjük azzal, hogy mit is jelent ez a szó. Vadászatnak tekinthető-e a több néprajzkutató által így nevezett *méhvadászat*, vagy amikor egy ember megfogott egy *vaddisznót*, *dróthurokkal*, de nem merete agyonütni, mert az *tátott nagy száját*, ezért egy vadással lövette agyon. Hát ez bizony nehezen nevezhető „vadászat”-nak, legföljebb vadölésnek, hiszen Széchenyi Zsigmond is megírta, hogy a „vadászat”: vadüzés és erdőzúgás, de több erdőzúgás! Vagyis a vad megközelítésének becserkészésének és elejtésének körülményei legalább olyan fontosak, ha nem fontosabbak, mint maga a leterítés. Persze ez inkább a sportból történő „úri” vadászatra vonatkozik, kevésbé az éhség hajtotta paraszti vadászra, aki inkább vadorzónak, vagy legalábbis orvvadásznak tekinthető. De a *szenvedély* minden esetben szükséges, legalábbis ez különbözteti meg egy tyúk torkának elvágásától, vagy a disznóöléstől.

Ilyen értelemben a vadászathoz hasonló tevékenység a méhészkedés kezdetleges formája, méhek *vadászata*, ahogyan azt Gunda Béla is nevezte.²

A visszaemlékezések szerint rendszerint véletlenül akadnak rájuk az erdőt járó emberek, ahol aztán meglátják, vagy meghallják a szorgoskodó méhecskéket. Mert a moldvai magyarokkal való beszélgetéseim során általában kiderült, hogy ezeket az erdei „vad” méheket rendszerint nem keresték, hanem *rájuk találtak*. Persze azok a „régiek emberek” sokkal többet járkáltak az erdőben, mint a maiak, s ha valamelyik rátalált az odúra, szólt annak, akiről tudta, hogy méhekkal foglalkozik. Mert úgy tartották, hogy nem azé a méh, aki megtalálja, hanem aki hazaviszi.

Klészén úgy hallottam Duma Andrásról, hogy *elmész vasárnap, mikor több idő van, kímész oda, ahol vannak szádokfák, szállkenek*.³ *Lefekszel a nappal szemben, de úgy, hogy a nap ne süssön a szemedbe. Megnézed az irányt, amelyikbe mennek. Akkor elmentsz, s lefekszel még tovább. Nézed onnan, merre mennek. Ha szerencséd van, rátalálsz. S amikor elérsz abhoz a fához, amelyikben laknak, akkor az biztos hallik. Messze nem mennek, négy kilométernél többet nem repülnek. Ha rátaláltál, akkor felmentsz a likhoz, megnézed hol járnak bé s ki. Akkor fent vájsz egy likat, egy akkora likat, hogy ott ki tudjanak jönni. S fogod keményen füstölni őket. De azelőtt is megfüstölöd, mert nem tudsz vájkálni füst nélkül. S addig hajtom, ütöm az oldalát, míg a mátká is kimenen. Akkor kinyitom a lepényeket, bérakom külön, őket béteszem egy zsákba, békötöm a zsáknak a szádát.*

Máskor pedig kimentek az erdőbe az üres köpűvel. Kivették egy vadméh fészkekből a lépet, beletették a köpűbe, otthagyták egy-két nappal s éjjel, hogy a méhek megcsinálják a lépet. Aztán a köpűt hazavitték.

A zsákmányoláshoz szükséges méhvadászat fejlettebb, hatékonyabb formája volt Moldvában, amikor alkalmazták méhfogó szarut, a *méhkaptányt*, vagyis a méhcsapdát. Gunda azt írja róla: „Őszszel keresik vele a méheket, miután néhányat az erdei tisztásra kitett mézre csalogattak. Emlékezet szerint a XIX. század végén nyír-kéregből hengerformájú csapdát is készítettek. Erdei tisztáson na-

pos helyre összegyűjtenek egy fejő *geláta*⁴ vagy egy negyedzsáknyi mohát, s arra nyár folyamán rendszeresen rávizelnek. Ilyen mohára seregestől járnak a méhek, s repülésük irányát követve felkutatható a mézes *odu*.”⁵

Bár általában a bolhát is *vadásszák* a gatyakorcban, a köznyelvben használatos *vadászat* fogalmában leginkább a melegvérű, tollas vagy szőrös állatok elejtését értjük, s a továbbiakban mi is ezekkel foglalkozunk.

*

TÖRTÉNELMI EMLÉKEK

„Nem hiányzik a vadkan, a nyúl, (...) a farkas, a medve, sem, sőt még bölény is él itt, de a tunyaságba belerögződött moldvai nép alig eszik vad- és madárhúst, mert a madarászatot és a vadászatot nem ismerik, nem is törődnek vele.” – írja Marcus Bandinus püspök a XVII. század közepén szerzett moldvai tapasztalatairól,⁶ amik persze lehetnek hiányosak, mert a Boszniából való püspök aligha mélyed el a moldvai katolikus falusiak hétköznapi elfoglaltságaiban. „Ez a föld – idézi őt Benda Kálmán is – számos madarat, vadat tart el, de ezek fogásával senki sem foglalkozik.”⁷

Jó fél évszázad múltán pedig így ír Cantemir: „Nem az a tervünk, hogy előszámláljuk az itteni erdőkben bolyongó szarvasokat, őzeket, kecskéket, rókákat, hiúzokat, farkasokat, hanem hogy elmondjuk mindazt, ami sajátosat észleltünk Moldva állatainál.”⁸ A történelmeskedő fejedelem sajnos országleíróként sem válik be, természetismerete pedig egyenesen csapnivaló. Már a háziállatokról is hajmeresztő dolgokat írt, de a vadállatokról szólva ki tudja honnan hallott zagyaságokkal lepi meg az olvasót.

Csak – föltehetően – a süketfajdról, a székelyek vadpávájáról írottakat idézem, miszerint „természeténél fogva ostoba és süket. Még ha százsám tanyáztak volna a fán, a vadász egyiket a másik után puffanthatja le, miközben a többiek bámulják, miként potyog a társuk.”⁹ Érdekesebb, amit a fejedelmi vadászatok szabályozásáról ír a témában nyilván jártasabb uralkodó. Felhívja a figyelmet, hogy az akkoriban – II. Rákóczi kortársaként – a moldvai fejedelemnek vadászati szokásaihoz az oszmán udvartól kellett kérni a hozzájárulást, nehogy túlzásba vigyék kedvtelésüket és egyrészt elhanyagolják tartományuk ügyeinek intézését, másrészt hogy hajtóként kirendelt jobbágyaikat ne vonják el túlzottan a termelő munkától.¹⁰

A vadászatot természetesen továbbra is széltében üzték, mind Moldvában, mind pedig Havasalföldön. 1788-ban följegyezték: „Főleg nyulak vannak nagy számban, a parasztok Valachiában 300 ezerig, Moldvában 200 ezerig vadásznak belőlük.” A vadászatot Moldvában az 1842. évi írásos előterjesztés (törvény?) szabályozta, eszerint a nyulak, őzek, császármadarak, foglyok vadászata március 1. és július 25. között tilos. A tulajdonosok „kötelesek voltak” ezt a tilalmat oszlopokra kiírva az összes birtokukra bemenő útra kitenni. Bákó megyének különben gazdag vadállománya volt, mutatja ezt a megye címerében lévő fenyő és szarvas.

*

A PARASZTI VADÁSZATBAN ALKALMAZOTT MÓDOK ÉS ESZKÖZÖK
A moldvai magyar közösségeknél nem beszélhetünk az úgynevezett „úri, lőfegyveres vadásatról”, vagy csak nagyon elvétve, szinte *véletlenül* fordult elő. Az általános gyakorlatra elsősorban a *paraszti, hurkos-csapdás vadfogás* volt jellemző. Amint Györffy István írta: „A vadászat szerszámai többnyire igen nagy múltúak és roppant nagy területen felalálhatók. Lényeges néprajzi különbség nincs köztük, mert biológiai elveken alapulnak.”¹¹ A moldvai magyarok vadászati módjairól is elmondhatjuk, hogy ez egész területen általánosan elterjedtek voltak, ezért az adatok lelőhelye csak azt jelzi, hogy az idézett forrás szerzője, vagy én magam éppenséggel hol találtunk rá.

Csapató csapda. Lészpeden *kapkán*¹² a neve, Külsőrekecsinben *csapatónak* nevezik. *Egy deszkát felállítottak oldalra, egy facskával felsínáltuk, s volt egy mazdag elnyújtva. Mikor a madarkák bégnyültek oda, hogy egyenek, akkor elrontod, s az lefogja. Csapatókapkánt csának a mogyoróstyúknak,¹³ sajkónak es. Egy fába bé kell fúrjak egy likat, csánok két likat, s egy suska¹⁴ pujt béteszek egy darabocska fával, s egy mazdagból csánok urkot. Mikor belelépett a sajkó, akkor lecsinálódik.* A zúzó deszkacsapdaként működő szerszámot Forrófalván egérfogásra használják, neve *ütő kapkán*. Ismerik Frumószán is, „gyakran nehez van rea téve”, valami kő.¹⁵ Ez tehát kisebb és ellenállásra kevésbé képes állatokra használták. Keményebb állatokhoz, mint a görény, a macska, a róka cigánykovácsokkal készítettett, ugyancsak *kapkánnak* nevezett csapdát alkalmaztak. Volt, aki csalétek nélkül helyezte ki a megfigyelt állat *útyába, mert úgy tartják, hogy ami föl talál lépni arra a nyelvre, mindent megfog.*

Hurok. *Urokkal* fogják a madarakat és az erdei állatokat. A hurkot régebben lószőrből készítették, újabban pedig *szermából*,¹⁶ mert úgy tartják, az erősebb. Gunda Béla szinte egész Erdélyben, a moldvai területen pedig Jugánban, Külsőrekecsinben, Csíkfaluban, Lészpeden és Forrófalván találkozott a madarak hurokkal történő vadászatának különböző formáival.¹⁷ A hurkok fölerősítése, rögzítése szempontjából többféle változatot ismernek.

Hurkos keret. Abroncsformára hajlított vesszőkeretre lószőrhurkokat kötnek. Az a broncs átmérője 40–80 cm. A hurkos keret könnyen ide-oda helyezhető, rendszerint foglyok, varjak által látogatott helyre teszik.¹⁸ (1. kép) Ugyancsak Gunda ír a *talpas kioldásról*, amihez a függőleges pecket tartó vízszintes pálcára keresztben helyeznek vékony ágacskákat úgy, hogy azok egyik vége a földön fekszik, s erre a talpra terítik rá a hurkot. Ilyen hurokkal Külsőrekecsinben

varjút, foglyot (*mezei páva, fajdocska*) és egyéb madarakat fognak. Ez a felrántó hurokfajta Gunda szerint csak Erdélyben és Moldvában ismeretes.¹⁹

Pruglo-típusú hurok. A madárhurkok figyelmet érdemlő formája ez a balkáni szlávoknál, de a finneknek is ismert huroktípus. A moldvai Frumószán mátyásmadarat fognak vele. Ennek a huroknak ott *arkán* a neve, s a zsinag hurokban végződő vége a *csattantyú*. Ugyanez a hurok ismeretes Külsőrekecsinben és azonos névvel néhány csíki és háromszéki faluban is.²⁰ Ugyancsak deszkalapra erősített lószőrhurokkal fognak madarakat (tengelic, havasi pinty, rigó) Jugánban meg a bukovinai Istensegítsen, úgy, hogy magot szórnak a deszkára.²¹ A *prugló típusú hurkok* Gunda által *moldvai huroknak* nevezett változata a 3. képen látható.²² Ezt a sajkó fogására használják. A hurok neve itt is *arkán*, a zsinag hurokban végződő része *csattantyú*.

Gödörös hurok. Forrófalván is ezzel fognak *szajkót*. Akkor gödört ásnak, amibe belefér a madár feje, mellé egy karócskát vernek, s ahhoz lószőrhurkot kötnek, amit a gödör peremére fektetnek. Hasonlóval fogják meg a lyukából kibúvó *földi cenkét* (*poponet*²³) is, mikor mászik ki a lyukból, s a kicövekelt hurokba akad.²⁴

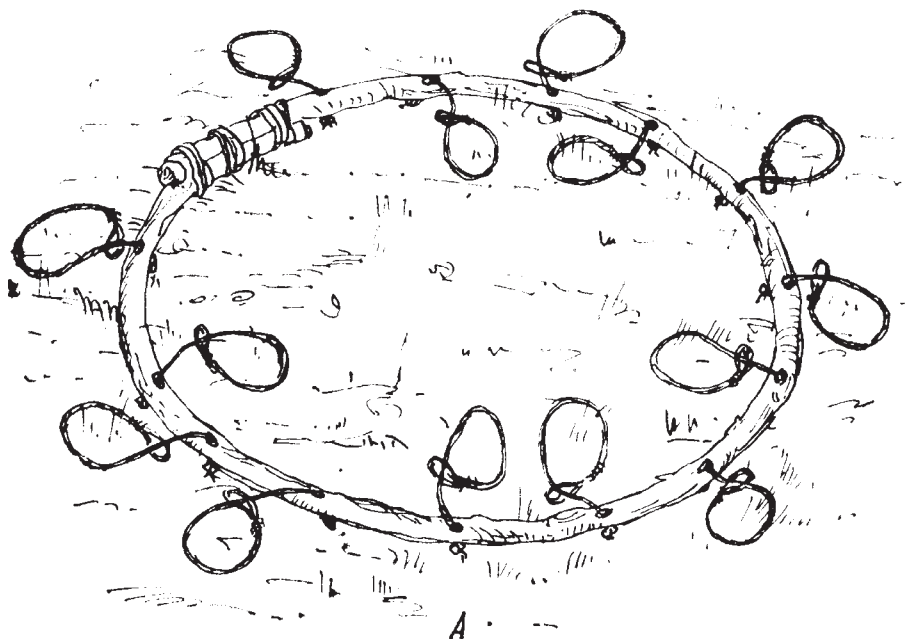
Ugyancsak sajkót fognak olyan hurokkal, amihez egy lecsonkolt vékony élőfát, vagy földbeszúrt vessző felső részét ív alakban meghajlítják. A 3. kép B rajzán az a-val jelölt részhez zsinagot kötnek, s a hurokban végződő zsinagot átfűzik az élőfában vagy a vesszőben fűrt lyukon. A lyukba botocskát tűznek, aminek végére kukoricacsövet húznak. Ez a botocska nem engedi, hogy az ív alakú rész rugalmassága működésbe hozza a hurkot és visszarántsa. A hurkot ráterítik kukoricacsőre, s ha a madár rászáll, a botocska kibillen, működésbe hozza a hurkot, ami a madarat az élőfához, vagy a vesszőhöz szorítja. Gunda szerint az ily módon elhelyezett hurok Eurázia és Amerika nagy területén ismeretes.²⁵

Fogtak hurokkal nagyobb állatokat is. Magyarfaluban hallottam, hogy *szirmából csinált urkot, tették a [róka]lik szájához* (2. kép), *s mikor biútt ki vagy bé, akkor megfogta. De vastag drót kellett. Üttünk egy cövekecskét, s ahhoz kötöttük.* Ugyanitt *urokkal* fognak nyulat is, valamint – egész Moldvában *vadkecskének* nevezett – özet is, de ehhez vastagabb drót kell. Még vastagabbal sikerült egy magyarfalusi atyafinak vaddisznót fognia, de nem merte a fejszéjével agyonütni, ezért elhívott egy vadászt, s azzal lövette agyon.

Füstöléssel főleg borzot vadásztak. Diószénben *bedugtuk a likjait, aztán meggyújtottunk egy herágot*[26], *s bedugtuk a likba. Tüzet csináltunk a szággyában,*²⁷ *s megfüstöltük.* Külsőrekecsinben úgy mondták, hogy *egy ágval palltam bé a füstöt rivája, s mire kiástuk, megölte a füst. Bémértük egy herágvál, milyen messze van, s aziránt ástunk bé. Nem élt, mikor megkaptuk, megölte a füst.* Magyarfaluban taplóval csinálták a füsthöz a tüzet, aztán *ha szökött ki a róka, üttük meg, ha eltaláltuk.*

Kutyával. Magyarfaluról olvastam: mentünk vadászni *kutyával*. Fogtuk meg a borzokat, vadmacskákat, vadkecskéket, farkast.²⁸

Veremmel. Szép János vadőr így beszélt róla 1970-ben Külsőrekecsinben. Főként a vaddisznónak 1x1,5 m és 2–2,5 m mély gödört ástak, ami alul szélesedett. Négyszögűre ásták és felül *bépadolták*. A földet jól el kellett teríteni, levelekkel betakarták. Néha hegyes karókat is szúrtak a verem aljába, s ezeket kihégyezték, de ez veszélyes, mert em-

1. kép. Varjú- és fogolyhurkok, Külsőrekecsin (Gunda 1966. 147.)

ber is beleeshet. A farkasnak csinált gödörbe inkább tettek kihegyezett karókat, mert abból különben kiszökik. Gödröt ástak *disznónak, farkasnak*. Csináltak gödröt, azt *bépadolták, bécsánták ágacsákkal, olyan könnyű dolgokkal, s mikor ment a disznó, vaj a farkas az útján, akkor esett bé*. A disznónak egy és fél méter mély, a farkasnak két méternél is több kellett. Csalétek nélkül, mert ahogy ment a *verésin*, oda készítették a gödröt.

Borítócsapda. Általában kisebb madarakat fognak így, feltámasztott teknővel, kassal, vagy egyszerű ládával, aminek peckéhez madzagot kötnek, a csapda alá magokat szórnak. Alkalmas pillanatban meghúzták a madzagot s lecsapódik a teknő, vagy a kas. Ismeretes Forrófalván ahol patkány, Jugánban, Barticsestiben egér, Istensegítsen görény és róka fogására használják.²⁹ *Önműködő borítócsapdának* nevezi Gunda (1940.

200.) ezt az általa Szépvíznek nevezett Frumószán látott, bosztánból készült alkalmatosságot: a tök tetejét lekanyarítják, a belét kivesszik, s a lemeztett részt pálcikával feltámasztják, az alá egy másik pálcát tesznek, amire tökmagokat húznak. Ha rászáll a madár, a pallócska a feltámasztó pálcikával együtt kibillen, és az ajtószerűen lecsapódó tető a madarat automatikusan a tökbe zárja.³⁰

Csapóvasak. Kereskedelemről vásárolják, vagy cigánykovácsokal csináltatják. Forrófalván *vaskapán* a neve, Frumószán görényt, nyestet *vadásznak* vele.

Méreggel. Magyarfaluban hallottam: *Nekünk elvitt volt a róka három tyúkunkat, kettőt megevett itthon, egyet kivitt s bétakarta földvel. Mentünk fel a szőlőbe s megkaptuk, mert a tyúk lábai tetszödtek. Vadászokkal megmérgeztettük, megette a róka, s 200 méterre találtak rá megdögölve.*

Puskával. Egy ember megfogott Magyarfaluban egy *vaddisznót, szermával*. De nem tudta megütni, mert az *tátott nagy száját, s félt tőle*. Ezért elhívott egy vadászt s azzal lövette meg.

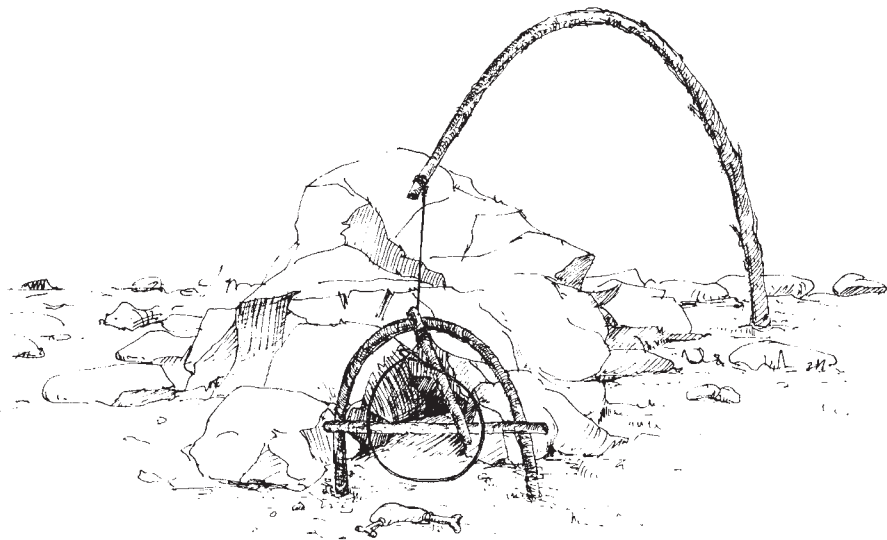
*

A KÜLÖNBÖZŐ ÁLLATOKRA VALÓ VADÁSZAT MÓDJA

Gunda Béla röviden áttekinti a moldvai magyarok *vadfogását* a csángókra vonatkozó addig közöletlen anyagainak összegereblyezéséből született egyik tanulmányában.³¹

„Felsőrekecsény³² határában van nyúl, róka, görény, de »ezekre nem tudnak kezet tenni«. A borzat *megvájják* (kiássák), a farkast a [XX.] század elején még veremmel fogták. A verem aljába hegyes karót tettek, hogy a belezuhanó állat felnyársalódjék. Nyúlfogáshoz egyszerű dróthurkot (*arkán*) helyeznek el a szőlőbe.³³ *Kapán* néven ismert az egyszerű vascsapda, s a felpeckelt *zúzó deszkacsapda*. A *veverica*³⁴ nagyon megritkult. Az emberek szívesen kifosztják a mogyoróval teli odúját, de magát az állatot nem bántják. Lujzikalagorban cövekkel feltámasztják a *kosornyát*,³⁵ ami alá köleskását szórnak, s »ha rámegy a madár, a cöveket a reakötözött hosszú zsineggel kirántják.«³⁶

Vaddisznónak drótkötélből *csántak urkot, tűzvel megeresztették, hogy lágy legyen, s akkor megbogozták. A vaddisznó útjába tették, ahol van neki a heccása*. A vaddisznóhurkot őrizni kell, *ha belefog és böhölődik, menjen oda, s fészifokkal üsse a fejét* – mondta a külsőrekecsini Szép János vadőr. Amikor beleesik a gödörbe, megüti az orrát, megszedül, s akkor egy hegyes karóval megsúrják. A nagy respektussal kezelt vaddisznókat nem annyira zsákmányolták, mint inkább riasztották, különösen ősszel, amikor *sok kárt tesznek a pujan, ezért tüzelnek és karbiddal lönek a mezőörök*.

2. kép. Rókahurok a gyimesi csángóknál (Gunda 1966. 169.)

Medve már a XX. században is inkább csak a helynevekben, a mondákban, hiedelmekben, az újesztendei alakoskodások idején felvett jelmezek formájában,³⁷ valamint az álmokban fordul elő. Frumószán például „medvével álmodni nem jó”, Lészpeden pedig kimondottan „halált jelent”. Valóságosan már csak a Keleti-Kárpátok lábainál húzódó falvak – mint például Vizantea, Gorzafalva, Frumószá – határában terjeszkedő erdőkben fordul elő a medve. Én magam egyetlen egyszer találkoztam Vizantea erdeiben a medve – lábnyomával. Vadászatának azonban még a nyomával sem.

Farkas. A farkasnak már valamivel több emléke és nyoma maradt a csángómagyar közösségekben, de azért ezek is jórészt olyan visszaemlékezések, amik a lőfegyverek általánosabb – elterjedése előtti időkből valók, amikor még – a farkasok legalábbis – bátrabbak voltak. Legalábbis a „farkastörténetekben” tanulságosan keverednek a megfigyelésen alapuló és a hiedelmekből származó, de a szájhagyományban már jócskán megkopott elemek. Jól megfigyelhető ez a lézpedi születésű Jakab Ferenc 23 esztendőskorában, 1950-ben elmondott eseményben: „Hallottuk, hogy éty farkas megétt éty tehént az erdőbe. Mi a harmadik nap kiméntünk az erdőre, há eppen lássuk, hátúrul min jönnek valami vonatórok³⁸ puskákvál. Azé jöttek, hoty hallották, a tehént megétté a farkas, aszt akarták mēkkeríteni, hogy lőjék mēg ha mēktalálják... Váktuk a fenyőfákat lē, a három tesvér münk. Há, odajönnek s kérdzík, nem láttunk-ē valahól farkast. Montuk, hogy nem. Mēkkerüték ot mellettünk az erdőt, elkezdik jobra-bálra a hājtok füttyögetni, mēg rikótozni. Ęccercsak kiszökött a farkas egy nagy bokorból, egészen a doktor elejibe. Akkor a doktor bécsapott égy gojót a lába közti. Hát annem vót elég, szalat tovább a farkas. Ahogy mēnt, akkor mēglátta két társam... No, akkor mēgáltam én mind a két tesvéremmel, és mēgnesztük, amikor a farkas elszaladott. Mikor mēgláttuk, akkor abahattuk a favágást, vētük a fejszikēt, s elszalattunk a farkas után, lássuk, mēre mēnēn. Mi szalattunk előre a farkas után, s a vonatórok jöttek utánunk. Mikor mējünk, hát, a farkas od bémēnt égy nad gödörbe, s akkor én kikerültem egész elejibe. Mikor elejibe kerültem, hát akkor ő naty száját tátot feléjem és ém mēgijettēm akkor, s rikótoztam a vonatóroknak, hogy: Agy ide puskát, lőjem ém mos mēg! De a vonatór nem akárta ideadni, mēk sē hálta a szót. Ęccercsak jó a doktor. Akkor, hoty kimászott, mēgin belélőt kétszer, s bérepült a farkas ott egészen az udba. Mikor bémēnt az út közepire, akkor kétfelül égy-éty vonatór vót, s akkor mēgin belélőttek egy-egy gojót. Aval sē vót elég, akkor sē esēt el a farkas. Mēg mēnt toáb annyira, hogy az indzinér odaközēledt a .... és bécsapott égy

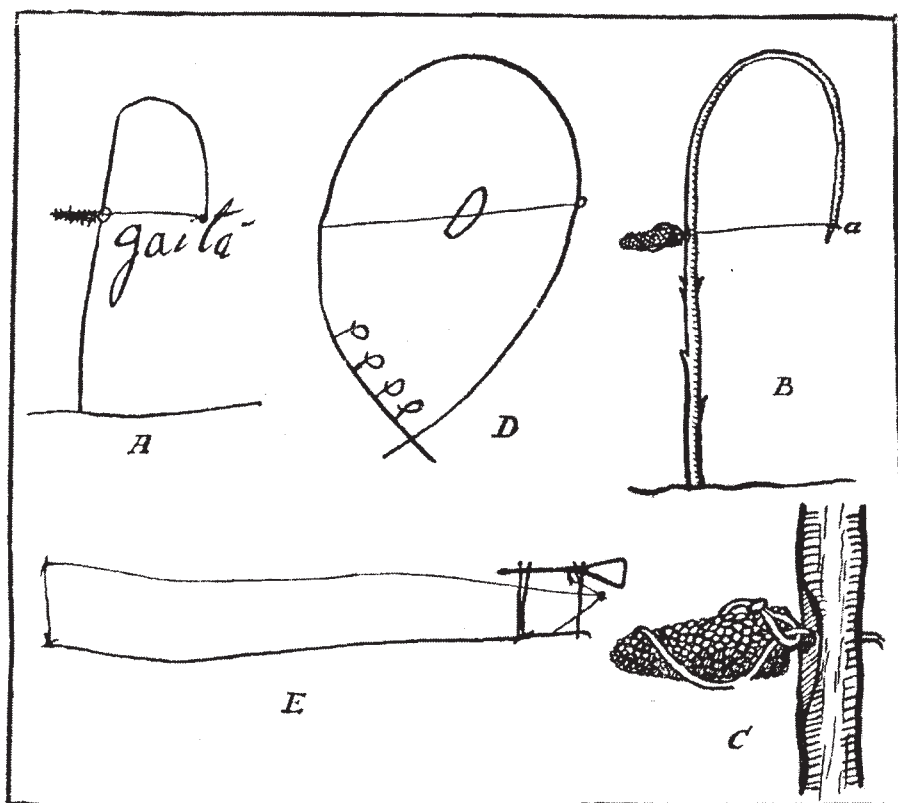
gojót a fejibe. Akkor sē esett le. Akkor oda-
mentem én, s megüttem a fécivel egész hád-
bo. Akkor csak mēddöglött, de még mēnt
tovább, de annyira, hogy mérég még belé-
főjt, s az indzsenér még belé kellett csapjon
kéd gojót a szemibe. Akkor leesett. Mos mē-
gáltak az egész vonatór mind, mer vót nyóc
vonatór az összes.”³⁹ Ha jól számolom, nem
kevesebb, mint nyolc golyó volt szegény far-
kasban, ami persze nem biztos, hogy való-
di puska golyó volt, lehet hogy csak vágott
ólom. De hát vadászat volt ez is.

A Szereten túl lévő Magyarfaluból is azt
mesélték, hogy „téli üdőbe sok farkas vót.
mentünk vadászni és sokat meglődösz-
tünk”.⁴⁰ Ha nem is sok helyen, de néhol még
emlékeznek a farkasok hurokkal, valamint
veremben való elejtésére, mint Külsőreke-
csinben az a Szép János vadőr, aki 1970-ben
elmondta, hogy *a farkas járásának útjába le-
húztak egy fiatal fát, a végit béakasztották, s
úgy akasztották rá a hurkot.* Máskor a farkas-
nak csináltak gödröt, s tettek bele kihegye-
zett karókat, mert különben kiszökik belőle.

A rókát többnyire vasból, cigányková-
csokkal készített csapdával fogták. Külsőre-
kecsinben azt hallottam, hogy nem tesznek
bele semmiféle csalétket, hanem csak elhe-
lyezték az útyába, mert *ami föl talál lépni arra a nyelvire, azt min-
dent megfog.* Ehhez természetesen igen jól kellett ismerni a róka já-
rását, amire leginkább télen, friss hóban volt lehetőség. Hó hiányá-
ban jobb eredményre számíthattak mérgezéssel.

A borzot többnyire kiásták, *kivájtká a likjából,* mert sokra be-
csülték a bőrét meg a zsírját is. Csak Magyarfaluból van adatom –
Iancu Laura jóvoltából –, de bizonyára máshol is előfordul, hogy
kutyákkal kerítik kézre a borzot. „Etykor elmentünk keresni bor-
zot. Akkor a kutyát békütkik a ligba, körülbelül tíz méter méjség-
be. De még a borzoknak két rend házuk volt. A felső hejükön nem
laktak, csak az alsó hejükön. Mikor a kutya bément a ligba, akkor
ott esszeverekettek. A borzok mekfogták a kutyát, a kutya nem bírt
kijöni. Akkor mi foktuk hátul aszt a méj likat. Úty fejjel lefelé vót
a kutya, uty verekedett a borzokkal, azok tizenketten es lehetek.”⁴¹
Akkor mü békampószttunk, a kutya kijött. Asztán kiszettük ökök.”⁴²
Az 1940-es években Magyarországra települt magyarfalusi csángók
között járva, még az 1960-as években megismerkedtem az egyik ott
élő vadőrrel, aki a kitelepített sváboktól örökölt portáján egy ere-
dileg disznók számára épült hidasóljában tartott egy „hízóba fo-
gott” borzot. Kölyökkorában fogta ki a likjából. Elmondta, hogy
ő Moldvában is mindig tartott borzot, mert szerette a húsát és sok
mindenre használta a zsírját. Mikor egy-egy este kedvtelésből porá-
zon sétáltatta a faluban a már jó kövérre hízott borzát a kozári jáger,
az utcabeli kutyák őrgönggő ugatásától volt hangos a falu.

Szarvas és öz. A moldvai magyarok hajlamosak arra, hogy ezt a
két fajt összekeverjék, vagy a felületes természetismeret okán akár
ugyanannak a fajnak hímjét (szarvas) és nőstényét (öz) lássák ben-
nük. Széltében használatos neveik: *szarvaskecske, vadmarha* a sar-
vas, *kecske, vadkecske* az öz.⁴³ Természetesen az erdőt járó, vagy ép-
pen erdőkerülő foglalkozású emberek tisztában vannak a két faj és
a kétféle ivar különbségeivel, de a szarvas vadászatával nem foglal-
koznak, vagy legalábbis nincs rá adatom. Az öz, vagyis a *vadkecske*
elejtéséhez fiatalabb, meghajlított, élő bükkfára kötött dróthurkot
alkalmaztak Jugánban, Külsőrekecsinben⁴⁴ és bizonyára máshol is.

3. kép. Moldvai magyar vadfogó eszközök. A-C Madárhurok, Frumósza;
D Madárhurok, Jugán; E Önlövő fegyver Frumósza (Gunda 1940. 200.)

A felrántó rudat úgy választják ki, hogy rugalmas legyen, s minél
magasabbra rántsa fel az állatot. Megfelelő távolságban álló fa ágai
alá, vagy a fa törzsébe vajt *rovátékba* illesztik bele a meghajlított vé-
konyabb élő fát. A beillesztés helyét kissé simára faragják, hogy a
hurokba került állat rángásától minél könnyebben kicsússzék a he-
lyéből a felrántó husáng. A hurkot az állatok csapásába állítják. Fő-
leg télen működnek jól az ilyen felrántó hurkok, amik köré szénát
is szórnak.

A nyulat a moldvai magyarok mezősegi jellegű archaikus cso-
portja (Szabófalva, Bogdánfalva, Klézse, Ploszkucén) *filesznek* ne-
vezi, ezzel szemben a székelyesek *nyúlnak* mondják. Péntek János a
nyúlra vonatkozó szócikke példamondataiban úgy említi, hogy „...
künn votam [a csíksomlyói búcsún], de ugy votam, mind a filesz,
nem tudtam mi van velem.” Idéz továbbá néhány szólást is: „Mind
a fileszek úgy szaporodik”, vagy „Ki kerget kiét fileszt, egyet szem
ura megfogjon”.⁴⁵ Különben nyulat is elsősorban télen, alkalmas
hurokkal fogják a moldvai magyarok, amikor jól látszik a nyomuk
a hóban. Külsőrekecsinben hallottam, hogy ilyen hurokkal megfog-
ják a határban kóborló *macskákat* is, amik között lehet akár vad is.

A földi cenke⁴⁶ hurkos vadászatára vonatkozó adatok meglehe-
tősen bizonytalanok, még a neve sem egyértelmű. Szabófalváról is-
mert egy adat arról, hogy az ott *földicenke* vagy ürge néven ismert
állatot a lyukára helyezett, kicövekelte és a lyuka fölé helyezett, más-
hol szajkóra is használt hurokkal fogják. De ez a földikutya (Spalax)
vagyis *földi cenke* a moldvai beszédben nem azonosítható egyértel-
műen; használják az ürgére, a menyétre és a földikutyával hasonló
életmódot folytató, de attól teljesen eltérő táplálkozású és valami-
vel kisebb vakondra is. Konkrétan említi a *földi cenkét* Gunda Bé-
la Külsőrekecsinből, Csíkfaluból, Lészpedről, Forrófalváról,⁴⁷ hoz-
záatéve, hogy „poponyec vagy talán ürge”. Amihez a magam részéről
még egy, Szabófalván 1994-ben gyűjtött adattal tudok hozzájárulni,
ott ugyanis *földi cenkek*, vagy *menyétnek* nevezték ezt az állatkát.
S hogy teljes legyen a bizonytalanságom, abban sikerült megerősí-
tenie Péntek János jeles nyelvészprofesszornak, aki baráti levelében

azt írta, hogy a földikutyá Székelyföldön hörcsög, több ponton: vakondok, a dunántúli bukovinai székelyeknél menyét, Göcsejben pedig sündisznó. Amúgy meglehetősen ritka állat, Európában csak Magyarország, Szerbia és Románia néhány táján található egy-egy elszigetelt populációja. Szélesebb körben történő „vadászatáról” tehát nem beszélhetünk.

A **görényt** a moldvai magyarok is elsősorban a náluk *majorságnak* nevezett baromfiak megóvásáért, esetleg gallérnak való prémjéért vadásszák, vagyis inkább fogják. A románosodó csángó közösségek – vagy többnyire családok – olykor idegen kölcsönszóval *guzgán-nak* nevezik, ami egyébként inkább patkányt, vakondot is jelent.⁴⁸ Egy Lészpedről való adat szerint a „guzgán nagy férég, olyan, mint egy macska. Nagy hosszú farka van.”⁴⁹ Régebben hurokkal, újabban vascsapdával fogják, egy külsőrekecsini gazda szerint *nem tesz bele semmit, teszi az útyába, s mi föl talál lépni arra a nyelvre, mindent megfog*. Vizanteai vélemény szerint *kapkánt tettek nekik, s mikor megfogták, úgy vicsoptak, mint a malacok*.

Az **egérnek** is többféle neve van a moldvai magyarok körében. Ezt a Bárczi Géza szerint finnugor eredetű szavunkat⁵⁰ használják a nyelvükben úgynevezett *mezőségi típusú, archaikusabb jellegű* közösségek, míg a *székelyes típusúak* között a *férég, fiérég* forma az általános. Mint egy Lészpedről való példamondatban olvashatjuk: „Igen, aludtál, s a férég eljött, s a kaszának az élin mindenütt elment, megjárta magát, s bément – azt mondja – a szádba. Az embernek az elméje vót, ki vót jöve, meddig álmódott.”⁵¹ Saját gyűjtésemből: az 1921-ben született szabófalvi Vereb Jánosnének 1996-ban öt darab *kapkánja* volt az egereknek Nem tett bele semmi csalétket, mégis megfogott hármat egy napra – mondta ő. A madéfalvi székelymészárszálaskor [1764] Moldvába menekültekből keletkezett Frumószán Gunda szerint az egér neve *férég*, akárcsak Pusztinán, Lészpeden és sok más székelyes jellegű közösségben.

Végezetül néhány szó a **madarakról**, amikre széles körben vadásztak a moldvai csángómagyarok, legalábbis erre következtethetünk a használt *madárhurkok* sokféleségéből. Adataim szerint akadt két olyan madár, ami „vadászias” szempontból is elejthető „vad”-nak tekinthető, ez pedig a *császármadár* és a *fogoly*. Mindkettőt paraszti orvvadászhoz méltó módon, hurokkal vadászták a csángó atyafiak. A Moldvában *magyaróstyúknak* nevezett császármadár a szakirodalom szerint fenyvesekben és kevert erdőkben él, a bogoyótermő cserjékben gazdag területeket részesíti előnyben, ami esetünkben elsősorban az áfonyás helyeket jelenti. Péntek János szótára a név előfordulásának két helyére utal, mégpedig Tatrosra és Trunkra. Manapság egyik sem tekinthető a magyaróstyúk jellegzetes élőhelyének, talán Erdélyből, a Székelyföldről hozták magukkal a szót évszázadokkal ezelőtt, Moldvába csángálásuk idején. Magam Külsőrekecsinben találkoztam nevével 1993-ban, ahol úgy emlékeztek, hogy *csaptatókapkán* vadászták. Ehhez a madárhoz hasonló, de nem erdőben, hanem szántóföldeken található a *fogoly*. Varjúra is használt *fogolyhurokkal* vadászták, melynek Gunda által közölt rajza az 1. képen látható. Gunda felveti, hogy a *fogoly* eredeti jelentése *császármadár* lehetett és a moldvai magyaroknál a *fajdocska* pedig *fogoly* (*Perdix cinerea*). Jelentése arra utal, hogy ennek a madárnak az elnevezésére ment át a fajdfélék régi magyar neve.⁵²

A moldvai magyarok a *magyaróstyúkot*, a *fajdot*, akárcsak *varjút* és a *szajkót* csaknem kizárólag különbözőféle hurkokkal fogják. Speciális szajkófogó alkalmatlanság, amikor a mezőn egy egér, hörcsög vagy ürge lyuka fölé kicövekelt hurkot tesznek, bele pedig néhány szem kukoricát. Aztán, ha belenyúl a madár, beleakad a hurokba. Az apróbb énekesmadarakat, mint például a *veréb*, *pintyöke* többnyire deszkalapra erősített lószórhurkokkal fogják. A hurkokat faékecskével, vagy a deszkába vert szegekhez kötve rögzítik. A deszka nagysága általában 30x50 cm méretű és 10-20 hurkot erősítenek

Elismerések 2021. augusztus 20-án

MARTIN GYÖRGY-DÍJ: **Cseri Miklós**, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatója; **Havasréti Pál** népzeneész, a paksi Pro Artis Alapfokú Művészeti Iskola zenetanára; **Sára Ferenc** koreográfus; **Székely Tibor**, a Magyar Huszár és Katonai Hagyományörző Szövetség elnöke

NÉPMŰVÉSZET MESTERE: **Burján Tibor** népzeneész, pásztor; **Englert Antal** busómaszk-faragó; **Hutkai László** bőrműves; **Lakatos Károly** mesemondó; **Mayer István Antal** kályhakészítő; **Szabó Szilárd** táncművész, koreográfus, táncoktató; **Szórath János** népzeneész; **Tatai Ernő** tamburakészítő; **Tötszegi András** hagyományörző táncos; **Ulman István** fafaragó

NÉPMŰVÉSZET IFJÚ MESTERE: **Csizi Viktória** fazekas; **Juhász Áron** bőrműves; **Kovács Levente** pitykekesztő; **Ligetiné Csendom Erika** néptáncos, néptáncpedagógus, tánckarvezető, megosztva **Majer Tamás** néptáncos, néptáncpedagógus, tánckarvezetővel; **Marton Károly** nemezkészítő, oktató

MAGYAR ARANY ÉRDEMKERESZT POLGÁRI TAGOZATA: **Kásler Magda** népdalénekes, a Maros Művészegyüttes táncos szólistája, tánckarvezetője; **Kerecsi Antal**, a Bürkös zenekar vezetője

MAGYAR EZÜST ÉRDEMKERESZT POLGÁRI TAGOZATA: **Antal Tibor**, a gyimesfelsőlaki Árpád-házi Szent Erzsébet Római Katolikus Gimnázium és a Domokos Pál Péter Általános Iskola zenetanára, énekes; **Csikóár Gábor** népzeneész, a kaposvári Együd Árpád Kulturális Központ közművelődési szakembere, a Somogy Táncegyüttes művészeti titkára; **Kovácsné Pócza Ágnes Anna** népi iparművész, a Höveji Csipke Egyesület alapítója és elnöke, a Pedagógusok Soproni Művelődési Háza Népi Díszítők Alkotóköreinek vezetője; **Kuczera Barbara** népzeneész, néptáncpedagógus, az Óbudai Népzenei Iskola, valamint a Budafok-Tétényi Nádasdy Kálmán Alapfokú Művészeti Iskola és Általános Iskola népihegedű-tanára; **Mohácsy Albert** népzeneész, a Duna Művészegyüttes és a Dúvó Zenekar tagja; **Rab Edina** táncművész, a Magyar Nemzeti Táncegyüttes szólistája, nőitáncok-vezetője; **Soós Gyula András** táncművész, a Duna Művészegyüttes Nonprofit Kft. tánckarvezetője

MAGYAR BRONZ ÉRDEMKERESZT POLGÁRI TAGOZATA: **Benedek Attila** táncművész, a Honvéd Együttes Művészeti Nonprofit Kft. táncari tagja; **Palik Krisztina**, a Hagyományok Háza – Magyar Állami Népi Együttes jelmeztárosa

BESSENYEI GYÖRGY-DÍJ: **Szigetvári József**, a százhalombattai Barátság Kulturális Központ igazgatója, a Forrás Néptáncegyüttes alapító művészeti igazgatója

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY-DÍJ: **Somogy Táncegyüttes**

rá. Csalétekkül kender-, napraforgó- vagy tökmagot szórnak a deszkára. Ennek a neve *kapkán* vagy *lať*. *Cinegét* fognak – például Frumószán – önműködő, többből készített „borítócsapdával”. Jugánban, Külsőrekecsinben s nyilván számos más helyen pedig verebet. Számos helyen találkoztam a *küsmadarak* fogására szolgáló alkalmatlansággal, amikor *egy deszkát felállítottak oldalra, egy fűcskával felcsináltak, s volt egy mazdag elnyújtva. Mikor a madarkák bégyültek oda, hogy egyenek, akkor elrontod, s az lefogja. Küsmadarakat fognak vele, verebet s efélét. Nem érdemeset*. Persze nem tudjuk, hogy kinek mi az érdemes.

*

JEGYZETEK

- 1 Gazda József: *Így tudom, így mondom. A régi falu emlékezete.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1980. 38.
- 2 Gunda Béla: *A méh vadászat.* In.: Ethnographia Carpathica. Akadémiai Kiadó. Bp. 1966. 205–246.
- 3 hársfa, akácfa
- 4 vödör: szláv eredetű román jövevényszó, gáletá u. a. (Márton Gyula: *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1972. 298.)
- 5 Gunda 1966. 210–225.
- 6 Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság.* Magvető Kiadó. Bp. 1987. 456.
- 7 Benda Kálmán: *Moldvai Csángó-Magyar Okmánytár I-II.* Magyarságkutató Intézet. 1989. 357.
- 8 Dimitrie Cantemir: *Moldva leírása.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1973. 57.
- 9 Ugyanott 62.
- 10 Ugyanott 144–146.
- 11 Györfly István: *Vadászat.* In.: A magyarság néprajza II. 1940. 43.
- 12 Gunda 1966. 139.
- 13 császármadár (Tetrastes bonasia)
- 14 suska: kukoricacsó, itt szemmel
- 15 Gunda 1940. 199.tik,
- 16 szerma, szérma, szirma: drót (sárma u. a., rom.)
- 17 Gunda 1966. 147–157.
- 18 Ugyanott 147.
- 19 Gunda 1966. 173
- 20 Gunda 1966. 180.
- 21 Gunda Béla: *Adatok a bukovinai és moldvai magyarok vadfogó eszközeihez.* Néprajzi Értesítő XXXII. 1940. 201.
- 22 Ugyanott 200.
- 23 Gunda szerint „olyan kis állat, mint a menyét”, (1940. 201.) de az 1964-es kiadású román akadémiai szótárban erdei egérként szerepel.
- 24 Gunda 1940. 201.
- 25 Ugyanott 201.
- 26 harág, herág: karó
- 27 szádjához, bejáratához, nyílásához
- 28 *Johófiú Jankó. Magyarfalusi csángó népmesék és beszédek.* Összeállította Iancu Laura. Szerkesztette és bevezette Benedek Katalin. Somhegyi Kft. Velence 202. 15.
- 29 Gunda 1940. 200.
- 30 Ugyanott.
- 31 Gunda: *A moldvai magyar népi műveltség jellegéhez: néprajzi gyűjtőúton a moldvai magyaroknál.* Népi kultúra – Népi társadalom. Akadémiai Kiadó. Bp. 1990. 37–86.
- 32 Külsőrekecsint következetesen így nevezi a professzor.
- 33 arkan, laț: vadfogó hurok (Péntek 2016. 51.)
- 34 mókus
- 35 itt: félgömb alakú kosár
- 36 Gunda 1990. 85.
- 37 Pozsony Ferenc: *Medvék, hejgetők, urálók. Voltak-e samanisztikus hagyományok a moldvai csángó falvakban?* Csángó Néprajzi Múzeum – Kriza János Néprajzi Társaság. 2018. Zabola-Kolozsvár
- 38 vadász (vānatār u. a., rom.)
- 39 Hegedűs Lajos: *Moldvai csángó mesék és beszélgetések. Néprajzi szövegek moldvai telepeseiktől.* Közoktatásügyi Kiadóvállalat. Bp. 1952. 52.
- 40 *Johófiú Jankó. Magyarfalusi csángó népmesék és más beszédek.* Összeállította Iancu Laura, szerkesztette és bevezette Benedek Katalin. Somhegyi Kft. Velence, 2002. 15.
- 41 Talán pázrás idején, mert egyébként magányt kedvelő állat.
- 42 Iancu 2002. 15.
- 43 Péntek 2018. II. 280., 312
- 44 Gunda 1966. 158.
- 45 Péntek 2016. 280.
- 46 földikutya
- 47 Gunda 1966. 138.
- 48 Márton Gyula: *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1972. 313.
- 49 Péntek 2016. 313.
- 50 Bárczi Géza: *Magyar szófajti szótár.* Bp. 1941. 57.
- 51 Péntek 2016. 275.
- 52 Gunda 1966. 190.
- 53 ijedsége
- 54 Iancu 202. 15.
- 55 íze, szaga
- 56 Iancu 2002. 15.
- 57 Vizantea
- 58 mint a csirke – Külsőrekecsin
- 59 Ichim 1987. 33.
- 60 Hegedűs 1952. 259.

A ZSÁKMÁNY FELHASZNÁLÁSA

A hagyományos paraszti világban minden rendű és módú vadászat célja elsősorban, ha nem is kizárólagosan, a táplálékszerzés. Ha a ragadozók húsának elfogyasztásáról nincsenek is adataink – még híreink sem –, ami persze nem jelenti azt, hogy éhínségek idején ne fanyalodtak volna rá –, de bizonyos meghatározott szerveit azoknak is felhasználták, ha egyébre nem, hát mágikus, rituális célokra.

A farkasnak – Magyarfaluból való adatok szerint – „a szüvit használták orvosságnak, szűbajosoknak vaj akinek jeccsége⁵³ vót, megszártták, poré csinálták s megették. A farkasoknak a gégéjét, a szüvit, a máját használták orvossággát. A gégéjét arra használták, hogy befuttak másnak az udvarába, akkor ott elposztult minden jószág, s még ők es szétmentek. A mája ojan vót a farkasnak, hogy hán éves vót, annyi darab mája volt. Ha tíz éves vót, tíz darab mája vót növe egymásba.”. „A farkasnak a bőriket használtuk eladni kabátoknak”⁵⁴

Diószénben hallottam, hogy *kivettük az öregborzot a likából, a 12 kilósat, s megettük. Millen jó a húsa. A jó kemény bőrből lehet csinálni bocskort, fájín tarisznyákat, táskákat is csináltak belőle, úgy, hogy kívül hagyták a szőrét. A zsírjának jobb a gusztyja,⁵⁵ mint a disznóé.* Külsőrekecsinben is tarisznyát készítettek a kiásott borznak a bőrből, vagy bocskort, mert jó kemény a bőre. *Fájín tarisznyákat csináltak, szőrösen.* Magyarfaluban mondták, hogy a zsírjukat reuma ellen használták.⁵⁶

A görény bundájából szép gallér készült.⁵⁷ A szajkót megették, *olyan, mint tyúkhús, mint a pisen.*⁵⁸ Ugyancsak külsőrekecsini adat, hogy *az a nagy feteke madár es jó, a varjú, csak erőst sokáig kell főzni.* Dorinel Ichim pedig azt írja a bákói térség népeletéről szóló könyvében, hogy „a verebekből pompás ecetes és fokhagymás étel készült, amit nagyra értékelték a moldvai étkezésben.”⁵⁹

*

VADÁSZATI HIEDELMEK

Annak emlékét, hogy a hagyományos idők kezdeti szakaszaiban az emberek elfogyasztották – ha rátaláltak – az erdei ragadozók által elejtett állatok maradékát is, örzi az a Vizanteán hallott hiedelemadat, miszerint a várandós nő nem ehethet a vadak által tépett állat húsból.

A farkasok időjárásjelző viselkedéséről szól az a magyarfalusi farkastörténet, ami arra emlékezik, amikor „összel ugye a farkasok nagyidőre fogtak orgonálni, kiállottak a hegy tetejére és ők megmutatták, hogy nagy üdö következtetik, nagy havazó.” Megmutatja ez az eset annak a ki tudja milyen régtől, nyilván a lőfegyver, de talán még a nyíl és a dárda „föltalálása” előtti korból való, zsigerekbe fészkelte rettegés, ami a farkassal szemben még akkor is megnyilvánult, mikor az állat már sokkal jobban és több okkal félt az embertől, mint az tőle. „Akkor kijöttek őszkor, s az üdöre megorgonálták magikot. Na, mondta apám az üdö el fog romlani. Úgy es következtet bé, hogy el is fogott romlani. Hát a kutyák úgy tutták, amikor a farkasok jöttek be a faluba, hogy mindég annyira ugattak s annyira szaladgáltak, hogy nem lölték a hejüket. Hát ejött az éj, s azon az éccakán bėjött a farkas a faluba, bėjött apámnak a ketyibe. A tesvérem meghallotta, s kiszaladt, hogy minek ugatnak a kutyák. Mikor nézi, hát a kutyák szaladtak. Nagypámnak vót egy halastója, ement arrafelé a kutyákval, hogy mit ugatnak? Mikor bénezett oda, hát a farkas vót ott. Ő megállott, mer mezitláb vót, a marton. Akkor a kutyák visszaszaladtak és a farkas kijött onnat. Ő úgy megjedtet, hogy a farkas megyen rejá, hogy nem mert lehajolni es, nem mert semmit csinálni, hanem csak állott addig, míg mekfattak a lábaji. Akkor leereszkedett, megfogta egy szárnak a végét, s mikor akarta, hogy hezza dobja, akkor az valahogy mekpattant, mintha pistoj lett vóna, s akkor a farkas elszaladt.”⁶⁰

Halász Péter

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ 2021 ORSZÁGSZERTE JÚLIUS 1-4.

30
ÖRÖKSÉG

BUDAPEST:
Budapest Park
Fonó
Bolgár Műv. Ház
Uránia

EGER
GÖDÖLLŐ
HALÁSZTELEK
JÁSZBERÉNY
KÁLLÓ
KISCSŐSZ
MEZŐKÖVESD
NAGYECSED
NOVA
SÁTORALJAÚJHELY
SZEGED
VERESEGYHÁZ
VESZPRÉM
ZALAEGERSZEG

Extra helyszín:
ALSÓBODOK (SK)
tanchaztalalkozo.hu

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ
2021. ORSZÁGSZERTE

2021. július 1. • Budapest Park
Fotó: Kláris Dániel

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ
2021 ORSZÁGSZERTE

2021. július 2. • Eger
Fotó: Lajtha László Táncegyüttes

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ
2021 ORSZÁGSZERTE

2021. július 2-4. • Fonó
Fotó: Orbán Miklós

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ
2021 ORSZÁGSZERTE

2021. július 2. • Bolgár MH
Fotó: Kis Ferenc

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ
2021. ORSZÁGSZERTE

2021. július 2. • Szeged
Fotó: Fakan Csaba

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ
2021. ORSZÁGSZERTE

2021. július 3. • Nova
Fotó: Jóna István

Kis magyar néprajz a rádióban

In: Jávor Kata – Küllős Imola – Tátrai Zsuzsanna (szerk.): Kis magyar néprajz a Rádióban.

RTV-Minerva, Budapest, 1978.

A HAD ÉS A NEMZETSÉG

A magyar nép társadalomvizsgálata két érdekes fogalom immár szórványos előfordulására vetett fényt. Ez a két fogalom: a had és a nemzetség kifejezések.

Napjainkban már csak a legidősebb generációhoz tartozók ismerik, illetve már csak ők tudják meghatározni a nemzetség és a had fogalmát. Mit jelentenek ezek a kifejezések? Morvay Judit kutatásaiból tudjuk, hogy a parasztság körében a nemzetség szó rokonsági rendszert jelöl, mégpedig az apaági vérrokonok összességét, beleértve a meghalt ősokeket, valamint az élő leszármazottakat is, a második vagy harmadik ágazatig bezárólag. A lányok, amíg férjhez nem mennek, az apa nemzetségének tagjai, ezután már férjük nemzetségéhez tartoznak. A nemzetség szót ebben az értelemben az egész magyar nyeloterületen ismerték.

A nemzetség nagyszámú rokonság meglétét feltételezi. Az így értelmezett nemzetség ugyanakkor nem feltételezi sem az együtt lakást, sem a közös gazdálkodást. Kisebb egysége a leszármazást jelölő ágazat, ág, íz, illetve rend. A nemzetség tagjai egymás között nem köthettek házasságot: a tilalom addig tartott, ameddig ismerték vagy számon tartották a rokonságot. Szólások, mondások alapján ismert, hogy a falu közössége egységes csoportnak tekintette a nemzetséget és annak tagjai maguk is egységes csoportnak tartották magukat. Ezért beszélnek például jó vagy rossz nemzetségről, józan nemzetségről, piszkos nemzetségről. Ebből következik az is, hogy ezeket a tulajdonságokat örökölhetőnek vélték. A XIX. és a XX. század fordulóján, amely időszakra adataink vonatkoznak, maga a gazdasági alap: a nemzetségi tulajdon, a közös föld vagy állatállomány már régen nincs meg. A nemzetség ekkorra már több eredeti funkcióját is elveszti, de mint rokonsági intézménynek még jelentősége van.

Amíg a nemzetség kifejezés rokonsági rendszert jelölt, addig a had megfogalmazás rokonsági csoportot. Általánosan csak Heves, Borsod, Szolnok, Hajdú és részben Szabolcs megyében használták. E területek közelében és a Dunántúlon elsősorban szólásként ismerték. A török után, az újra- és visszatelepülés idején a közös vagy egymás mellett fekvő telkekre, esetleg falurészekre kerülő férfiági rokonok érdekcsoportját nevezték hadnak. A hadban az elsődleges szerepek a család férfi tagjainak jutottak. Érthető, hiszen a hadba tartozó rokonsági csoportnak közös gazdasági feladata volt, amelynek alapját a közös, egymás közelében fekvő telkek, a közös állatállomány, a csoportos település kialakítása, valamint a rokonsági szervezeten belüli gazdasági tevékenységek megosztása, illetve összehangolása adta. Idővel a had mint aktív társadalmi csoport a nemzetséghez hasonlóan funkcióját veszítette és egyre inkább a rokonság megjelölésére szűkült. Az északi területeken az együtt élő nagycsaládra és családcsoporthoz, az Alföldön pedig – új értelmet nyerve – a rokon, rokon-szomszéd kapcsolatokra korlátozódott, idővel pedig elmarasztaló csengést kapott.

A palócoknál nemcsak szólások, hanem kerek történetek is ismertek a hadról mint a településen tevékenykedő hatékony érdekcsoportról. Az Alföldön ugyanakkor a hadba beszámítanak mindenkit, akire adott esetben számítani lehet. Szólásaink azt bizonyítják, hogy a had legfőbb értéke tömeg voltában rejlett. Az egyik legáltalánosabban használt szólás abban az esetben, ha sokan vannak együtt: Itt az egész had. A csoport összetartását példázza a következő szólás: A haddal nem jó kikezdeni.

Szabó Piroksa

*

A SZÉKELY NEMZETSÉG

A korabeli források tanúsága szerint a honfoglaló magyarok törzsekbe és nemzetségekbe szervezeten érkeztek a mai Magyarország területére. A törzsi szervezetet az I. István alapította állam szervezete váltotta fel, a nemzetségi kötelékek pedig fokozatosan veszítették el erejüket. A

nemzetségi szervezet nyomai azonban még a XX. században is megtalálhatók voltak a történelmi Magyarországnak azon a vidékén, Erdélyben, ahol a viszonylagos elszigeteltségben archaikusabb kulturális elemek őrződtek meg, mint az ország más részein.

E nyomok felismerője és követője Kós Károly volt, aki a Hunyad megyei Rákospölcskő községben kutatva, a falu eredetmondáját megismerve rádőbent, hogy az egy régi nemzetségi szervezeten nyomait őrzi. A falubeli törzsökös családok egyetlen közös őstől származtatták magukat, akinek számos fia egy-egy nemzetet, családot alapított, és a családok közös neve, a településen belüli elkülönülése, templomi ülésrendje egyaránt a nemzetségekbe szerveződésre vallott. A családok a falun belül földközösségi rendszerben éltek, és nyilas osztással juttattak mindegyiknek a nemzetségi birtokból. A nyállal juttatott részek feltehetőleg a XV. században váltak családi birtokká. Legtovább az erdő maradt meg a nemzetség közös birtokában, mígnem 1906-ban, a tagosításkor ezt is felosztották. A nemzetségi birtokok egységét örökösödési szabályok védték. A fiúk apjuk után örökölték a föld haszonélvezetének jogát, a leányok csak fiútestvér hiányában válhattak örökösökké. Gyermekük és oldalági örökösök hiányában a családi telek visszazárult a nemzetségre, és valamilyen nemzetségtárs igényelhette magának. Ez a szervezet, amelyet mi Kós Károlytól eltérően nem nemzetségnek, hanem patrilineáris – azaz az apaági leszármazottakat tömörítő – ágazatnak neveznénk, fokozatosan bomlott fel. Különösen gyorsíthatta a folyamatot a határőrezredek szervezése Mária Terézia uralkodása idején, ami új együttélési kereteket teremtett a székely falvakban.

Míg Rákospölcskőn a XVIII. században erősen meggyengültek a nemzetségi kötelékek, és a szervezet elsovadt, addig a mádэфalvi veszedelem következtében Bukovinába költözött székelyeknél újjáéledésről és konzerválódásról beszélhetünk. A Hadikfalváról Dunántúlra telepített székelyek körében kutató Fél Edit írta le a nemzetségek XX. századi utóéletét. A hadikfalvai családok nemzetségekbe tömörültek. A nemzetségek három felmenő és három lemenő ági generációt, tehát összesen hét generációt öleltek fel – egyetlen személy szemszögéből nézve. A nemzetség legöregebbjei – az előljárók – időről időre összeültek, megtárgyalták a falu ügyes-bajos dolgait.

Az előljárók saját nemzetségükön, családjukon belül bíraskodtak vitás ügyekben. Ítéleteiket áldomásívással zárták le. Presztízsük igen magas volt a társadalmon belül, a fiatalok bemutatták nekik újszülötteiket, az új termésből, disznóölésből ajándékot kaptak. Ők képviselték a nemzetséget a hatóságok előtt.

Az egyes nemzetségek között rangsor volt: voltak erősebb, nagy nemzetségek és gyengébb nemzetségek. A nemzetségek között gyakoriak voltak a nagyméretű verekedések, mert a nemzetségtárson esett legkisebb sérelmet is meg kellett torolni. A nemzetségtársak között szoros kapcsolat volt, segítették egymást a munkában, sőt a gyengébb nemzetségtagot még anyagilag is. A nemzetségen belül viszont minden család tulajdonosa volt a földnek, amelyből élt, nem létezett közös nemzetségi tulajdon.

A nemzetségen belüli házassodást az ötödfokú oldalági rokonig tiltották. A XX. századra ez a tiltás némileg enyhült, csak a harmadfokú rokonig maradt érvényben, tehát még mindig szigorúbb, mint hivatalos házasságjogunk.

Ezek a példák természetesen csak töredékesen és esetlegesen világítják meg a nemzetségi – pontosabban patrilineáris ágazati – szervezet felépítését és működését, de a történelmi és régészeti emlékekkel összekapcsolva nagy segítséget nyújthatnak azoknak a szervezeti kereteknek a megismerésében, amelyekben a magyarság a honfoglalást követő évszázadokban élt.

Sárkány Mihály

A TÖRTÉNELEM ORSZÁGÚTJÁN

Naplók, levelek, visszaemlékezések – Kóka Rozália sorozata

Küldetésben – Fábián Éva (I. rész)

1975-ben történt. A szekszárdi művelődési házban valamilyen nagy bukovinai székely rendezvényre gyűltünk össze. Bukovinai székely népművészek jöttek számosan, sokan már a Népművészet Mestere cím büszke tulajdonosaiként. Én az Érdi Bukovinai Székely Népdalkörrel vettem részt a programon. Ott voltak mind a többi, frissen alakult népdalkörök, tánccsoportok is. A népcsoportunkat, népművészetünket szerető, támogató szakemberek közül Andrásfalvy Bertalan, Szabadi Mihály, Bogár István jelenlétére emlékszem a négy és fél évtized távlatából. Zsúfolásig megtöltöttük a színháztermet, a színpadon bemutatkozó szólistákat, együtteseket lelkes tapsal, üdvözléssel köszöntöttük.

Népviseletbe öltözött, bájos kislány lépegetett előre a színpad szélére, méltóságteljesen, komolyan végigtekintett az óriási termen és énekelni kezdett. Gyönyörű, erős, tiszta hangja szárnyalt, a szívünkig hatolt, szemünket ellep-ték a könnyek. Éneke nem csupán egy művészi produkció volt, sokkal több annál: megszólalt benne a bukovinai székely sors – „Elveszett a lovam citrusfa erdőbe!...”. Előadás után megkerestem a kislányt, örömmel hallottam, hogy már középiskolás, és meghívtam a hamarosan kezdődő népzenei táboromba, Szigetszentmártonba. Hogy biztosan eljöjjön, elutaztam Győré-be, és elkértem a szüleitől. Mint kiderült, sorsdöntő lett Fábián Éva számá-ra az a tábor...

*

– Szekszárdon születtem 1959-ben, Győrében nőttem fel. A családom bukovinai székely. Az apai és az anyai ágam is a bukovinai Andrásfalváról származik.

Ketten voltunk testvérek. Jópofa kiskölyök lehettem. Tudom, hogy mindent utánoztam, amit csak láttam már kicsike koromban. Em-lékszem arra, amikor édesapám szabóműhelyében twistet táncoltam, és azon röhögött mindenki.

Apukám gyakran tanított nekünk szép, komoly verseket is. A bátyám többek között megtanulta Petőfi Sándor Tisza című költeményét is. Én is buzgón utánoztam. Előfordult, hogy amikor a műhelyben elszaval-tunk néhány szép verset édesapám kuncsaftjainak, volt, aki adott nekünk egy-egy forintot. Odáig fajult a dolog, hogy egyszer, amikor valaki odajött hozzánk, azt mondtam neki: „Mondok egy verset, ha adsz pénzt.” Ezt aztán többet nem mondtam, mert a hajcskámot meg a fülecskéimet jól megcibálták. Meg kellett tanulni a rendet! Azt hi-szem, hogy én kicsi koromtól nagyon „szereplőske” voltam.

„Szüleimmel és bátyámmal”

„A »Röpülj, páva!« TV-s versenyen (1977–78)”

A mi falunkban nem volt óvoda. Úgy tudtam meg, hogy létezik a világon óvoda, hogy járt hozzánk a szomszéd faluból, Iz-ményből egy óvónő, Ági néni. Édesapám ruhákat varrt neki. Gyönyörű és nagyon kedves nő volt. Mindig csábított engem, hogy menjek el az óvodájába és néz-zem meg.

Egyszer aztán elengedtek. Meglát-tam, hogy mi minden van ott: pici székek, pici asztalok, játékok! Attól kezdve ettem meg a szüleimet, hogy rakjanak fel a busz-ra, és én elmegyek az óvodába, Izmény-be. Hát, akkor nem olyan világ volt! Voltak ugyan buszjáratok, a bányászbuszok jár-tak mindennap, vitték a sok-sok férfit a bá-nyákba, mert a mi falunk a mecseki bánya-vidéken van, de engem nem engedtek el többet Izménybe.

„Édesapám székely viseletben – Bácskatopolya (1941)”

„Érettségi tablóképem”

Gebedtem meg, hogy óvodás legyek. Nagyon szerettem volna óvodába járni, de hiába, nem engedtek és kész. Akkor bosszút forraltam, azt mondtam a szüleimnek: „Nem baj, hogy most nem engedtetek el az óvodába! Majd én is óvó néni leszek, és akkor anynyit fogok óvodába járni és játszani, amennyit akarok!”. Ehhez tartottam is magamat, és óvónő is lettem! Éppen hetedikbe mentem, amikor jött a hír, hogy a szekszárdi gimnáziumban nyitottak egy óvónői tagozatot. Mintha csak kitalálták volna az álmaim! Volt felvételi vizsga is: testnevelésből, rajzolásból, énekből, prózamondásból, versmondásból, mindenből, amit csak szerettem!

– Egy kicsit előre szaladtunk az időben. Menjünk vissza úgy nyolcéves korodig, meséld el, hogyan lettél zeneiskolás!

– Az is nagyon érdekes volt. A bátyámat pici kora óta nagyon izgatták a hangszerek. Érdeklődött a templomban az orgona iránt is. A szüleim el is kezdték hordani egy paphoz, aki harmóniumon tanította. Tóth Lászlónak hívták azt a káplánt, a bátyámat nagyszerűen megtanította kottát olvasni. Epedtem el, hogy én is ott lehessenek, amikor a bátyám a harmóniumon gyakorol. Igen ám, de olyan nyughatatlan voltam, mint akinek a fenekében ezer kukac mocoog. Anyukám megmondta, hogy nem mehetek többet a bátyámmal zeneórára, mert rossz vagyok. Megfogadtam neki, hogy meg se moccanok, csak vigyenek el. Úgy ültem, mint egy bábu, pillogtatni se mertem, csak hogy ott lehessenek, és láthassam, hogy mit csinálnak. Láttam, hogy a bátyám pedáloz, leüti a billentyűket és azok szólni kezdenek. Az nekem hihetetlen élmény volt.

Egyszer csak meghallottuk, hogy Mázán zeneiskola nyílt. Úgy gondolták édesapámék, hogy engem nem, de a bátyámat beírják. „Hát én? Én is akarok menni a zeneiskolába!” – könyörögtem. Egy nap valahonnan a porból, nagy mocskosan hazakerültem, észrevettem, hogy a bátyámmal valahová készülődnek, kitolták a biciklit. A vázon a bátyám szokott ülni, engem meg a csomagtartóra szokott feltenni anyukám, ha mentünk valahová. Most láttam, hogy készítik a bátyámat és engem nem. Gyanút fogtam, biztosan a zeneiskolába mennek. „Én is megyek a zeneiskolába!” „Hogy is ne! Nézd meg, hogy nézel ki! Csak nem gondolod, hogy így elviszünk?”

Nálunk mindig ott állt a kútnál, tele vízzel a nagy savanyító kád. Én letéptem magamról a mocskos ruhát, beleugrottam a jéghideg vízbe és megfürödtem. Berohantam a szobába és felvettem a legszebb rakottszoknyácskámat. Felszereltem a csomagtartóra a párnámat és felültem. Anyukám fogta a fületem, le akart húzni, de én kapaszkodtam és csak visítottam, ahogy a torkomon kifért, éreztem, hogy igazam van: „Én is szeretnék zeneiskolába járni, és azért, mert én nem vagyok fiú, engem ne hagyjanak itthon!”. Nagy keservesen elindultunk. Nemsokára defektünk lett, kaptam is érte két nyaklevest, de akkor sem szálltam le. Nem szálltam le és kész, szorítottam a csomagtartót.

Na, nagy, kibőgött szemekvel megérkeztünk Mázára. Anyukám kacsingatott a bizottság felé, hogy engem ne vegyenek fel. Az volt életem leghatalmasabb tanárélménye: Vogl Vali néni! Pécsről kiebrudalták, mert nem tagadta meg a hitét, végül Magyaregregyre került kántornak, és Mázára járt – a mi nagy örömünkre – szolfézst tanítani. Vele a szolfézs felhőtlen játék volt. Hihetetlen! Egyszer, felnőtt koromban Paksa Kati megkérdezte tőlem: „Évike! Igaz, hogy téged Vogl Valika tanított szolfézusra?” „Igen! Ismertétek?” „Ne vic-

celj! Ő egy fantasztikus szakember volt, a vallásossága miatt üldözték el Pécsről!.. Paksa Katitól kellett megtudnom, hogy az ország egyik legjobb szolfézstanára tanított engem Mázán, a Baranya megyei kis falu zeneiskolájában!

Vali néni megkérdezte anyukámtól: „Anyuka, mi ez a nagy szipogás?”. Anyukám azt felelte: „Ő is szeretne jönni a zeneiskolába, de ugye, ő még nem jöhet, mert még kicsi?” „Hát, hány éves?” „Nyolcéves.” „Kijárta az első osztályt?” „Igen.” „Tud írni, olvasni?” „Igen.” „És te mit szeretnél?” – fordult felém kedvesen Vali néni. „Szeretnék zeneiskolába járni!” „Milyen hangszeren szeretnél tanulni?” „Cimbalmom!” Nem is emlékszem, hogy láttam-e addig, valaha is cimbalmot. Egyet tudtam, hogy az esti mese szignálját cimbalmomra játszották. És, kik játszották? Tarjáni Tóth Ida néni és a fia, Petrovics Tamás. Bartók *Gyermkeknek* című darabját áttranszponálták cimbalmomra, és minden este felhangzott a rádióban az esti mese előtt a *Csillagok, csillagok...* kezdetű népdal dallama cimbalmomra, ez volt a kedvenc a nótám.

– *Nagyon érdekes! Megelőlegezhetjük olvasóinknak az információt, hogy Tamással sok év múlva kollégák lettetek, Ida néni pedig a barátságába fogadott?*

– Igen, így történt! Persze vagy húsz év múlva... A felvételiztető zenetanárok összekacagtak, hogy: „Cimbalmom nincs.” „Jó, akkor hegedülni szeretnék!” „Hát, az sincs!”. Tudod mi volt Mázán? Zongora, harmonika és gitár. Akkor azt gondoltam, a zongora hasonlít legjobban az orgonára, hát legyen zongora! Na, így lettem én zeneiskolás. Vali néni azt mondta anyukámnak: „Anyuka, ha egy kisgyermek ennyire szeretne valamit, talán meg kellene próbálni!”

Vali néni volt az én szerencsém forrása. Minden évben, mindenszentekkor, amikor végigjárjuk az unokaöcsémekkel az összes falut, ahol a rokonaink el vannak temetve, Magyaregregyén, Vali néninek mindig teszek a sírjára egy mécsest meg egy csokor virágot is.

Általános iskolás koromban évente rendeztek úttörő seregszemléket. Engem minden alkalommal indítottak a bonyhádi járási népdalversenyen. Nem tudom pontosan, hogy hogy volt, de egyszer a tanárok kaptak egy olyan utasítást, hogy a versenyeken ne a tananyagban kötelező énekeket énekeltessek a gyerekekkel. Kérdezzék meg otthon az időseket, hogy milyen régi énekeket tudnak, és azokkal jöjjenek a versenyekre. Én is azzal a nótával készültem, amit anyukámtól tanultam:

*„A gyimesi havas alján vadvirágok nőnek,
A gyimesi havas alján véresek a völgyek,
Nem csilingel alkonyatkor kis falunk harangja,
Nem hallszik a lánykacagás este a fonóba!”*

A másik számom a *Nádfedeles a mi házunk teteje...* kezdetű ének volt. Ezt is anyukámtól tanultam. Ez ugyan népdal, de nagyon közismert, új stílusú. Anyukámnak gyönyörű hangja volt, a lakodalmakban, nótákban verhetetlen volt. Nótából mindent! Ő ahhoz a generációhoz tartozott, amelynek tagjai igyekeztek a betelepítés után levetni mindent, ami a bukovinai származásukra utalt. A szokásokat, a népdalokat, a székely viseletet. A bukovinai ruhákat mindenki eltette a szekrénybe és pillanatok alatt átváltottak polgári öltözékre.

– *Úgy emlegették ezt a viselet elhagyást, hogy „kivetkőztek”. Te a járási népdalversenyen egy nótával indultál, mi lett az eredmény?*
– Szerencsére az iskolánkban volt előverseny, és kiderült, hogy mivel akarok indulni, így Bonyhádon már mást énekeltem.

Valamelyik zseniális tanárunk tanácsára apukám egy vasárnapra összerittyentette a famíliát. Marci bácsit, úgy mondtuk Bitang Fábrián Marcikát, a fiát, Dénest, aki kántor volt Pécsen, a bazilikában. Nagyon szép hangja volt. Akkor apám azt mondta: „Marci bácsi, énekeljenek valami szép, régi nótát a gyermekeknek!”. Marci bácsi vonogatni kezdte a vállát. „Marci bácsi! Há! nem jut eszibe? Múltkor is a lakodalomba’ milyen szépen fútták!” Az öreg csak vonogatta a vállát, pofákat vágott. Apukám csak noszogatta, noszogatta: „Na, az a Bubi lovam, hogy es van?”. Marci bácsi csak vonogatta a vállát. „Nem jut eszibe semmi, Marci bácsi?” „Édes gyermekem! Nem tudod? A kenetlen szekér es csak nyekereg.”

Apukám mindjárt megértette a célzást, megszökte magát, s a kamarából „elészerezte a gyantát”. Marci bácsim egy kicsi pálinkát leeresztett a torkán, s akkor jöttek a szebbnél szebb népdalok. Amit mindjárt az első alkalommal énekeltem, és amit nagyon szerettem Marci bácsi, az nekem is erőst kedves:

*„Bujdosik a kicsi madár,
Minden erdő szélén leszáll.
Én es bujdosom egyedül,
Kedves rózsám nálad nélkül!”*

Ez volt az egyik, amit nagyon sokszor énekeltem. Olsvai Imre bácsi meg mindig azt kérte tőlem: „Elveszett a lovam citrusfa erdőbe!...”

Na, „elyenyeket fúttak” az öregek. A bátyám mindjárt lepityegte a harmóniumon, akkor még nem volt zongoránk. Ő ügyeske vót, rögtön le is kottázta. Valahol még meg kell, legyen az a kotta! Na, így kezdtük. Én ettől kezdve gyönyörű szép bukovinai székely

„Gyermekfoglalkozás közben”

népdalokkal mentem az úttörő seregszemlékre. Először a járásira, azután a megyeire, s ötödikes koromtól nyolcadikig mindig megnyertem ezeket a seregszemléket. Kivéve a mohácsit, mert ott mindig a pécsi művészeti iskolások nyertek. Ők szép, kóristásan énekeltek.

– *Évike, te szépen, gazdagon feltarisználva indultál a középiskolába. Hogy tanultál?*

– Nem voltam a legjobb tanuló. Színházba jártam, kórusba jártam, két mozibérletem, két színházbérletem volt. A zeneműtárba jártam, zongoraórákra jártam, és fuvalára is. Mindenre, amit énekelni, táncolni, „kecskebukázni” lehetett, azt én kiprobáltam Szekszárdon. Szerencsém volt nagyon az óvónőképzővel, mert Gerse József volt az énektanárunk. A mai napig használok olyan trükköket, amelyeket a tiszta éneklés fejlesztésére ő tanított nekünk. Az óvónőképzőben volt olyan év, hogy heti nyolc énekóránk volt. A legutolsó falu, legutolsó, analfabéta leánkája is megtanulta negyedikre, legalább a gyermekanyagot Forray Katalin *Ének-Zene az óvodában* című könyvéből. Szerintem mi ott nagyon jó zenei nevelést kaptunk.

– *Úgy emlékszem, hogy akkor már középiskolás voltál, amikor először találkoztunk Szekszárdon. Azt a pillanatot szeretném megfogni, amikor te már öntudatos székelyként énekeled ezeket a dalokat.*

– Én akkoriban nem is értettem, hogy mit szeretnek mások ezeken a dalokon. Én mindig örömmel énekeltem, szerettem is őket ösztönösen, de egyáltalán nem volt tudatos az egész. Akkor vált tudatossá, amikor eljöttél értem, elkértél édesanyáméktól, és elvittél magaddal Szigetszentmártonba, a népzenei táborodba. Én csak akkor tudtam meg, hogy kik vagyunk mi bukovinai székelyek. Addig csak azt tapasztalta az ember, hogy valami nem stimmel velünk: „Jaj! Puliszkát főztem, nem kell mondani! Css! Css! Mondd azt, nokedli volt csirkepörkölttel vagy paprikással!”. De, hogy miért?

– *Látod, ezt még soha nem mondtad el nekem, hogy számodra vízváltzó volt az a tábor. Szerintem is óriási volt! 1975. augusztus végén tartottuk.*

– Emlékszem, ott volt Olsvai Imre bácsi. Ki mindenki volt még ott?

– *Gáspár Simon Anti bácsi, Laci Laci bácsi a hegedűs, Kneifel Imre és Gyuri, Jánosi Andris, a Mákvirág együttes, a Közgáz Táncegyüttes tizenkét tagja. Egy szlovák házaspár Sós-kútról, és huszonegy érdi leány, asszony. Azt hiszem, hogy még a program is megvan valahol. Emlékszem, nagyon a kezemben tartottam a tábort.*

– Még engem is! Beültetél egy külön szobába, Simon Ferenc Józsefné énekeit kellett tanulnom és Márton Erzsikéjét. Én úgy mentem haza, hogy trombitált az agyamban a *Ludasim, pajtásim, hol az én lúdjaim...* Tudom, hogy zakatolt a vonat és nem kellett semmi kotta, se magnó, annyira belém ivódta a dallamok. Ott tanultam meg életem legelső balladáját is, a *Györgyi s Ilonacsát*.

– *Egyszer csak kezdtél nagyon öntudatos székely lány lenni. Akkor nem igazán értettem, hogy mi van e mögött.*

– A tábor után Kneifel Imi adta a kezembe Nyíró József *Madéfalvi veszedelem* című könyvét. Tőled is kaptam egy csomó mindent, és kezdtem olvasni, mi az, hogy Erdély, mi az, hogy Bukovina, meg hogy van ez, hogy bukovinai és székely is lehet egyszerre valaki. Hogy is van ez? Azután szépen, mindent helyreraktam. Megtaláltam anyukám cuccai között Németh Kálmán *Százezer szív sikolt* című könyvét. Ugye, tudtam kottát olvasni, és a könyvben megtaláltam azt a gyönyörű népdalt, hogy:

*„Én elmenyek, te itt maradsz,
Tőlem több panaszt nem hallasz,
megnyughatol panaszimtól,
Gyenge szájam csókjaitól.”*

Na, akkor kezdtem én tudatosan foglalkozni a bukovinai székelyekkel!

– *Elvégezted a tanítóképzőt, és vesztedre idecsábítottalak Érdre.*

– Feljöttem hetvenhét szeptemberében, a szüleim felkísértek. Anyukám pityergett, apukám rászólt: „Rózszi, ne bőgj! Az életet ki kell próbálni, bele kell vágni édes lejánká, mert csak akkor tudod meg, hogy való neked vagy nem való.”. Amikor kísértem őket vissza a vonathoz, apukám azt mondta: „Édes lejánká, nekem nem nagyon tetszik ez az Érd. Azért vágj bele, próbáld ki, mert csak akkor tudod meg, hogy milyen. Egyet mondhatok neked: A mi kapunk mindig nyitva áll előtted.”.

Azóta is úgy érzem, hogy egy gyereknek nem kell házat venni, autót adni, ha ezt a mondatot megkapja, akkor a legtöbbet megkapta, amit kaphatott. Nekem ilyen szüleim voltak.

Érden megtanultam két év alatt, hogy hogyan nem szabad művelni az óvónői szakmát. Ez is hasznos volt. A következő munkahelyemet nem bíztam a véletlenre. Addig mentem, hogy végül az angyalföldi óvodában megállapodtam. Ott nem cikiztek az éneklésért, hanem inkább érdemnek tartották. Hihetetlen sok szakmai segítséget kaptam és nagyon sok támogatást. Nagyon jónéven veték a táncázást a Kalamajkával.

„A Kalamajka együttes koncertjén, Petrovits Tamással”

*Lejegyezte: Kóka Rozália
(folytatása következik)*

Zenei és táncanyanyelv – akcentus nélkül

Beszélgetés Sebő Ferencsel, a Hagyományok Háza egyik alapítójával

A Hagyományok Háza koncepciójának megálmodója, szakmai igazgatója, Sebő Ferenc szerint több mint negyven éves közvetlen előtörténete van a húszesztendős intézménynek. Beszélgetés a népi kultúra „öncélú” megismerésének értékéről, és arról is, hogy a népzene miért sokkal inkább popzene, mintsem vonósnyegyestéma.

– Belemenne egy olyan vitába, hogy ki is a Hagyományok Háza ötletgazdája?

– Sokan állnak elő alapítóként, én is, ezért kaptam a Kossuth-díjat is. Sokkal célravezetőbb azonban, hogy rögzítsük: több mint negyvenéves előtörténete van ennek a népművelési intézetnek, csak a nevek változtak az idők folyamán, illetve néha a funkciók.

– Honnan kezdené az eredettörténetet?

– A népzene felfedezésével, de általában a hagyomány megőrzése műveltség tudatos birtokba vételének folyamatával, amely a XIX. század elején indult és napjainkban is tart. Közben az idők múltával és a történelmi helyzetek változásával együtt módosultak nemzedékről nemzedékre az eredeti célok, elképzelések is. Akár a politikai, a kulturális mozgalmakat nézzük, a kutatás és a felhasználás mindig valamilyen konkrét cél szolgálatában zajlott, ami természetesen nem segítette elő e hatalmas, nyolc évszázad alatt összegyűlt műveltségi anyag objektív feltárását. A XIX. századi nemzeti mozgalom egyenesen lemondott róla, amikor új dolgokat komponált és terjesztett mozgalmi célokra, létrehozva a Kárpát-medence legnagyobb slágerét, a magyar nótát. Nehéz is lett volna azt a sok-sok variánsban élő dalt, szöveget egyetlen nevezőre hozni, a nemzeti mozgalom egységre való törekvését ezzel a heterogén anyaggal kiszolgáltatni.

– Mi hozta meg a fordulatot?

– Az, hogy Vikár Béla, majd Kodály Zoltán és Bartók Béla nevéhez fűződő nagy felfedező és ismeretterjesztő munka végre magát az anyagot kezdte felgyűjteni, megismerni és beilleszteni a magyar kultúra szerkezetébe. Vikár az irodalom megújítását remélte a népdaltól. Kodály az általános zenei műveltség kiterjesztését kívánta megalapozni vele. De az általa indított éneklő ifjúság mozgalomban a népdal nem eredeti formájában, hanem leginkább feldolgozások témájaként, az új műzene inspirátoraként jelenhetett meg. Aztán mire Györffy István a harmincas évek végén eljutott a gondolatig,

miszerint a néphagyományt az oktatás minden területén fel kellene használni, jött a háború, és a kérdés elnapolódott. A Györffy-kollégisták háború utáni NÉKOSZ-mozgalma a társadalom elitjének megújítását a faluról érkező tehetséges fiatalok kiművelésében látta. [Lásd keretes összefoglalónkat.] Kommunikációjukban nagy szerepet kapott a népdal, sőt, már a néptánc is: politikai demonstráció céljából. Ez nem kedvezett a hagyomány önmagáért való tanulmányozásának. A korabeli szóhasználat szerint az öncélúság, a formalizmus életidegen, elítélendő fogalomnak számított. A pártállami átalakulás utáni helyzetben ismét változott a néphagyományhoz való viszonyulás, az csak annyiban lehetett fontos, amennyiben a párt által vezetett öntudatos dolgozó nép derűs alkotókedvét, a szocializmus jövőjébe vetett hitét fejezi ki, utcabálokon, felvonulásokon, de leginkább a színpadon.

– Milyen mértékben használt, illetve ártott a mozgalomnak a kommunista hatalomátvétel?

– Volt benne minden, és minden emberfüggő volt. Az amatőr mozgalmak irányítása céljából 1951-ben megalapított Népművészeti Intézet tennivalóit Révai József, a kommunista párt akkori meghatározó ideológusa a következőképpen írta elő: „A népdal az kifejezi a nép elégedetlenségét, a nép jobb iránti vágyát, de egy nincs benne a népdalban, a szocializmus eszméje, és ezt nekünk kell belevinni a népművészetbe.” Vagyis: felülről kell beleerőltetni az új eszmét, de mégis úgy kell tűnnie, mintha spontán, alulról jövő népi akarat és teremtő képesség megnyilvánulása lenne. Az új intézet igazgatója, Széll Jenő azonban nem sokat filozofált ezeken a kérdéseken, mindent megígért, aztán a feladatot a maga módján értelmezve sürgősen munkához látott. Igyekezett minél szorosabb kapcsolatot kiépíteni a Néprajzi Múzeummal és az egyetemi néprajzi tanszékekkel. Muharay Elemér az intézet néprajzi osztályának vezetőjeként úgy

értelmezte a feladatát, hogy a mozgalomnak kell eredeti anyagot, táncokat, zenéket gyűjteni, és azt minél szélesebb körben hozzáférhetővé tenni. Olyan fiatal és kezdő munkatársai voltak, mint Martin György vagy Pesovár Ernő. Nagyarányú kollektív gyűjtőmunka indult. Domokos Pál Péter 1952-es beszámolója szerint az intézet havonként átlag harminc gyűjtőutat bonyolított le harminc gyűjtőjével, ez a munka csak 1951-ben mintegy négyezer népdalt eredményezett.

– Mi volt ennek az offenzívának a legfontosabb haszna?

– Gyakorlatilag itt alapozódott meg az a óta európai hírűvé vált magyar néptánc-kutatás. Széll Jenő minden segítséget megadott ehhez. A sosem használt szolgálati autójával a folkloristák jártak vidékre gyűjteni. A híres Pátia-sorozat folytatása, az áttelepült moldvai csángók és bukovinai szé-

NÉKOSZ-történelem dióhéjban

A Népi Kollégiumok Országos Szövetsége (NÉKOSZ) a második világháború utáni Magyarországon egyik rövid életű, a kommunista átmenet idején tevékenykedő szervezete volt. A népi kollégiumi mozgalmat – sokak szerint a huszadik század egyik legsikeresebb pedagógiai kísérletét – összefogni hivatott szövetséget 1946. július 16-ától hozták létre, majd 1949. július 10-én beolvasztották az állami diákotthoni rendszerbe.

Az 1930-as években megfogalmazott népi kollégiumi eszme elsősorban annak a szervezeti keretnek a megteremtését célozta, ami a szegény sorsú, többnyire paraszti származású gyerekek számára lehetővé tette volna a tanulást, az értelmiségivé válást. Az első népi kollégium 1939-ben alakult meg Bolyai Kollégium néven, 1942-től pedig a Györffy Kollégium nevet vette fel a néprajzkutató Györffy István után. A háborút követően két népi kollégium működött: az újjáalakult Györffy Kollégium és a történezhallgatókat tömörítő Petőfi Sándor Kollégium, ezek alapították 1946 júliusában a NÉKOSZ-t. A szervezet kezdetől fogva élvezte Rajk László belügyminiszter támogatását, bukásához nagy mértékben parasztpárti kötődése és a MADISZ-szal (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség) való rivalizálása vezetett, a végső csapást pedig Rajk és társainak 1949. májusi letartóztatása jelentette.

Alapelvei sok tekintetben azonosak voltak a makarencói pedagógia jellemzőivel: a közösség mint a személyiség fejlődésének eszköze; autonómia és öntevékenység. A személyi autonómia a közösségekben és a kollégiumi autonómia a külső társadalomban; önkormányzat: választott vezetők döntési jogokkal; együttműködés a külső társadalommal, különösen a haladó ifjúsági mozgalmakkal; közös munka – fizikai munka is – a kollégium létfeltételeinek biztosítására. (Cs. S.)

kelyek anyagának felvétele is a Corvin téri épületben történt. A sorozat háború előtt készült lemezei már elfogytak, a Népművészeti Intézet utánnyomatta Magyar Néprajzi Hangfelvételek címmel. Martin György visszaemlékezése szerint a csaknem száz darabból álló sorozat hanglemezeit darabonként hat, azaz hat forintért lehetett megvásárolni. Az intézet gyűjtési útmutatókat adott ki, megjelentette a Néptáncosok Kiskönyvtárát. Tanfolyamokat, összejöveteleket szervezett. A népzene-, népi tánc-, népi játék-, gyermekjátékgyűjtők számára rendezett tanfolyamokon a megbeszélendő anyagot népi énekesekkel felvett gramofonlemezről vagy magnetofonról, de legtöbb esetben az eredeti népi énekes, nótafa előadásában hallgathatták. A táncot az eredeti népi táncossal mutatták be, a népi vagy gyermekjátékot az eredeti játszócsoport bemutatásában tarták az érdeklődők elé. Mindez 1955-ig tartott, amikor Széll Jenőt leváltották az igazgatói tisztségből. Nem ezt várták tőle, a szocializmus sehogyan sem akart megjelenni a népdalban. Bár felbukkantak ilyen „népdalok” is, ezekről hamar kiderült, hogy a gyűjtő „költése”.

– *Hozott-e e tekintetben bármilyen változást az '56-os forradalom?*
 – Természetesen ismét irányt váltottak az ideológiai szelek, fokozatosan átszervezték a Népművészeti Intézetet, amely kiterjesztett feladatokkal, Népművelési Intézet néven folytatta a munkát. Ebben a népművészet már nem jutott olyan hangsúlyos szerephez, a vele való foglalkozás a Népművelési Intézet Táncosztályára korlátozódott. A hatvanas évek elején minden tánc és részben a népzene iránti érdeklődést tulajdonképpen ez a táncosztály szolgált ki. A táncosztály feladata volt az is, hogy kiszolgálja a néptáncmozgalmat, ezért lehetett folytatni a néptáncgyűjtést a Népművelési Intézet keretében is. Minden héten volt úgynevezett stúdiófoglalkozás, teljes

Sebő Ferenc egy méhkeréki román muzsikussal Szegeden, a Nemzetközi Szakszervezeti Néptáncfesztiválon (1973) – fotó: Hidas György

napos néptáncitanulás, ahová az ment el, aki akart. Akkoriban még nem fizettek a tanfolyamokért, és mindig olyan anyagra került sor, amelyet a koreográfusok igényeltek. A koreográfusok pedig mindig vágytak valami újdonságra. Martin – aki 1958-tól 1964-ig szinte minden héten tanított – örök sérelme volt, hogy a csekély számú vezető koreográfus gyorsan aprópénzre váltotta a felületesen elsajátított tudományt. E gyors megismerési folyamat célja a többség számára nem a néptánc intenzív, „öncélú”, teljes folyamatában való megismerése volt, hanem mindig csak egy bizonyos, adott koreográfia elkészítése. A néptáncoktatók általában kimazsolázták az érdekesnek ítélt mozgásokat, és mindjárt fel is használták. Ezért aztán ennek a generációnak a néptáncismerete rendkívül sokféle anyagot ölelt fel ugyan, de mélységről nem lehet beszélni. A bartóki utat sűrűn emlegetők akkori ideológiáját legtömörebben az a vélemény fejezte ki, amelyet a kor egyik neves koreográfusa így fogalmazott

A Bartók Béla Táncgyűttes és a Fáklya Nemzetiségi Táncgyűttes díjkiosztás utáni közös ünneplése, örömtánc háza; a második pár férfi tagja Timár Sándor, a harmadiké Kricskovics Antal, a zenekarban jobbról a második Sebő Ferenc (70-es évek közepe) – fotó: Hidas György

meg: „Engem maga a néptánc nem érdekelt, csak ami eszembe jut róla.” Így aztán ezek a törekvések, bár sok jelentős színpadi újítást hoztak, nem járultak hozzá az eredeti anyag jobb megismeréséhez, alkalmazásához. 1964 végére a Népművelési Intézet Táncosztálya is megszűnt, a népművészettel való foglalkozás még inkább háttérbe szorult, a filmtár és a gyűjtőmunka átkerült a Magyar Tudományos Akadémiára.

– *A változás, az eredeti folklórhoz való viszony újraértékelése amatőr körökből indult ki. Törvényszerű, hogy így történt?*

– Akár így is nevezhetjük a folyamatot, ahogyan a hetvenes évek elején a fiatal zenészek hangszeres mozgalmához csatlakozó Timár Sándor együttesében, a Bartók Táncegyüttesben végre kialakult az eredeti táncok – Martin kifejezésével élve – „öncélú” megismerésének igénye. A néptáncok társastáncként való megtanulása a hagyomány közösségi érvényű üzeneteit lobbantotta ismét lángra. „A néptánc lekerült a színpadról” – méltán híresült el Csoóri Sándornak ez a megállapítása, amellyel azt üdvözölte, hogy a néptánc ismét utat talált a közösséghez. De az igazsághoz tartozik, hogy a színpadon is maradt néptánc elég, hiszen a táncmozgalmakba torkolló törekvés a színpadi munkát is megújította. A korábbi kimazsolázó, figuravadászattal összeeskábált, mesterséges táncoreográfiai helyett a megismert eredeti táncfolyamatok kezdtek elterjedni, lassan, de biztosan az egész országban.

– *És a folyamat egy idő után már intézményi támogatást is élvezett...*

– Igen, a Népművelési Intézetben Vásárhelyi László és Simay Zsuzsa idején lassan újra megindult a korábbi tevékenység felfejlesztése, amely aztán a hetvenes években az új igazgatónak, Vitányi Ivánnak köszönhetően, a táncmozgalommal összekapcsolódva új irányt szabott a hagyományápolás értelmezésének. A pusztán magamutogató, személyes önmegvalósítás idején helyett újra kialakult a népzene és néptánc egyszerű, és a közérdekre tekintő felhasználása, amelynek igényét a nagy elődök már a harmincas években megfogalmazták. És ez volt a nagy pillanat, amelyre Martin György oly régóta várt. A táncanyag alapos ismeretében ő ugyanis pontosan tudta, hogy ez az anyag használható lenne a mai életben is. Csak hát zene nélkül nincs tánc. A zene eredeti formában való megszólaltatása pedig az eddigiek fényében szinte megoldhatatlannak tűnt. Márpedig sokan, élükön Kodállal megállapították, hogy a leírhatatlan

és nehezen megközelíthető előadási sajátosságok jelentik a népzene lényegét. Ez a lényeg a népzene másodlagos előadásában valahogy mindig elsikkad, hiányzik. A hetvenes években viszont bebizonyosodott, hogy kemény munkával a népzeneből még ezt is meg lehet menteni a jövő számára. Újra lehet tanulni, sőt, sokak számára így még vonzóbb, átütőbb erejű, igazabb.

– *Egyszerűen azért kezdtek foglalkozni vele, mert önmagában is szépek találták?*

– Egészen pontosan így történt. Csupán ezért akartuk megtanulni és játszani is. Nagy öröm számomra, hogy ez a fellángolásunk nem bizonyult valami személyhez kötött hóborttnak, hanem nagyszámú követőre talált. Senki sem gondolta volna – a hatóságok sem –, hogy a népzene felfedezése ezúttal minden hátsó szándék nélkül történt. Sem politika, sem tudálékos népboldogítás eszméje nem rakódott hozzá. Ma már elmondhatjuk, hogy a népzene játszásának rendkívül nagy, ugyanakkor sokarcú tábora van, ezen belül jelentős réteget képeznek azok, akik nem tartják szükségesnek az „eladhatóság” érdekében végzett beavatkozásokat, hanem „öncélúan”, a maguk kedvére kutatják és játsszák kis klubokban, kocsmákban vagy éppen otthon afféle polgári házi muzsikáláshoz hasonlóan. Félreértés ne essék, nem vagyok a feldolgozások, átgyúrások, idézetek és utalások művészetének ellensége, de mindezek csak addig működhetnek értékelhető minőségben, amíg ott van mögöttük az eredeti nyelvet értők, tovább beszélők élő közege. Ebben kap értelmet, ettől lehet „akcentusmentes” minden játékos kísérletezés, elrugaszkodás, kreatív alkotás.

– *Önt miféle „végzet” sodorta erre a pályára?*

– Passzióból, bármilyen terv nélkül kezdtük művelni a dolgot Halamos Bélával, módszertanról szó sem lehetett. Szórakozásból támadt ötlet volt, hogy milyen jó lenne mindezt eljátszani a maga eredetiségében. Elmentünk hát Martin Györgyhöz, hiszen sehol máshol nem kaptunk anyagot. A Néprajzi Múzeumból például azzal küldtek el, hogy „minek az maguknak, nincs is hozzá végzettségük”. Martin volt az egyetlen kivétel – még a saját intézményén belül is –, őt nem érdekelte a végzettségünk, kinyitotta a szekrényét, és szedte elő a magnószalagokat. Akkoriban kerültek hozzá Kallós Zoltán Erdélyből kimenekített gyűjtései is, így az ő saját és Kallós anyagaiból kezdhettünk muzsikálni. Ezzel párhuzamosan soha nem hittem

abban, hogy elegendő lenne a kultúra értékeit csak úgy lerakni valahova. Lapulhat a könyvtárak mélyén akármennyi okos gondolat, ha nem olvassa, nem használja senki. Nem lehet egy nyelvet, egy kommunikációs rendszert csak úgy „elrakni”. Ha nem értjük, nem beszéljük, elvész mindazon érték is, amelyet hordoz, amelyet kifejez, és nem lehet majd előhalászni, akkor sem, ha ne adj Isten épp szükségünk lenne rá. Lehet vitatkozni afölött, hogy Kodály konkrétan miként gondolta azt a híres mondatát, miszerint a népzene „közé van még mindnyájunk mai életéhez”, de vitathatatlan, hogy vannak olyan mai, népzenevel foglalkozó fiatalok, akik mindenféle ideologizálás nélkül, pusztán szívükre hallgatva váltják valóra ezt az elképzelést. Mindezekből logikusan következik, hogy szükség volt a régi intézmény felújítására és az új funkciók szolgálatba állítására. És itt kezdődik a Hagyományok Háza története.

– *Az ön szempontjából hogyan „történt” a Hagyományok Háza?*

Herczku Ágnes, Sebő Ferenc és Kallós Zoltán a tízéves Hagyományok Háza jubileumi kiállításának megnyitóján (2011) – fotó: Pohl Péter

Sebő Ferenc leköszönő szakmai igazgató búcsúztatója a Hagymányok Házában (2011)

– A Hagymányok Házával „mindössze” annyi történt, hogy amikor az Állami Népi Együttest meg akarták szüntetni, valamit tenni kellett a veszély elhárítására. Az együttes akkori igazgatójával, Serfőző Sándorral azt találtuk ki, kapcsoljuk össze egy népművelési intézménnyel, és akkor senki sem mondhatja, hogy minek nekünk még egy táncegyüttes. A Hagymányok Háza néven megjelenő intézmény már a revival mozgalmat támogatta, nemcsak a színpadi néptáncművészetet, hanem a teljes táncházmozgalmat. Nagy szükség volt rá, az akkori tudományos háttérintézmények, múzeumok már képtelenek voltak helytállni önmagukban, a már említett egy-két kivétellel, mint amilyen a Martinék néptánckutató csoportja a Zenetudományi Intézetben, ők sokat segítettek nekünk. A Hagymányok Háza ötlete munka közben merült fel. A Magyar Állami Népi Együttesben (MÁNE) nagy vonalakban már lezajlott a reform, a Timár Sándor-féle szemlélet, miszerint nemcsak ötleteket ragadunk ki és visszük színpadra, hanem megtanuljuk nyelvként a táncot rendszeren, társastáncként, és abból viszünk fel elemeket a színpadra mutatványként. Ez a reform Timár érdeme, mi zeneileg támogattuk.

– *Miért vállalta el akkoriban a MÁNE művészeti vezetésére való felkérést?*

– Mert vonzott a munka, éreztem a lehetőségét annak, hogy belevigyük azt a szellemet, amely révén az egész több legyen színházi produkciónál. Kezdtém kitalálni a Hagymányok Háza koncepciót, amivel megmentettük az Állami Népi Együttest is. Azt mondtuk, itt van egy archívum, egy kutatói, illetve közművelődési munka, és az egésznek a MÁNE a reprezentációja. És ezt így el is fogadta valamennyi döntéshozó. Olyan intézményt szerettünk volna létrehozni, amely megfelelő állami támogatottsággal kereteket tud biztosítani a hagyományörzés minden formájának. Négy kormányral tárgyaltam a megvalósításról, de mire sikerült volna kilobbizni a döntést, már újabb kulturális vezetés érkezett. És amikor Kelemen Lászlót bízták meg a ház vezetésével, úgy éreztem, az ügy fontossága miatt nem szabad hiúsági kérdést csinálnom belőle. Így lettem az intézmény szakmai igazgatója.

– *Elégedett a saját koncepciója érvényesülésével?*

– Szavam sem lehet, hiszen sikerült rendbe hozni az épületet, sok ember munkahelyhez jutott. Nekem korábban erre nem nyílt lehetőségem, egy könyvtár létesítését is alig tudtam kiharcolni. Vannak azonban perspektívák, amelyek nekem kissé szűkösek. Károsnak tartom például a népzene és néptánc mitizálását, ami már a harmincas években lezajlott, nulla eredménnyel. Az volt az igazán fontos, hogy végre vissza kellett nyúlni a Bartókék szelleméhez, felfedezni, hogy a magyar népzene nem egy rendkívüli és egyedi teljesítmény, hanem a Kárpát-medencében egyazon zenei- és táncnyelven beszélnek az ott élő, különböző nyelveken beszélő emberek. A népzene körüli „lihegést” sem szeretem, a népzene egyszerűen köznyelv, popzene, de legalábbis annak a múltja, nem pedig vonósnegyestéma. A nép századokon át használta, állandóan változtatta, hiszen mekkora különbség van a mezőszégi, illetve a kalotaszegi muzsika között. A jövő pedig a fiataloké, akik képzetek, tele energiával és ambícióval.

– *Kell féltelnünk valamitől a népzene, a népi kultúrát?*

– Sajnálatos, hogy a jogvédelem jelenlegi stádiumában a rendszer szinte „bünteti” azokat, akik nem avatkoznak be okvetlenül a hagyományos zenélésbe, hanem évek szívós munkájával tökéletesítve hangszerjátékukat megtanulnak szabadon, alkotó módon improvizálva játszani, ahogy az elődök is tették. Jelen pillanatban az ilyen együttesek nem számíthatnak még arra a nevenséges jogdíjra sem, amelyet azok is megkapnak, akik mindenféle elmélyedés, munka és tehetség nélkül belebabrálnak a népzenebe, elrontják, csakhogy produktumaikat feldolgozásként, netán önálló műként elszámolhassák. A népzenevel kapcsolatosan a magyar közvélemény drámaian keveset tud az improvizálásról, többnyire csak a dzsessz privilégiumának tekinti azt, és épp emiatt becsüli sokra. Pedig a magyar népzene lényegét is a kreatív rögtönzés alkotja, csak éppen nyolc évszázadra visszatekintő európai hagyomány szerint. Az is igaz persze, hogy egy ismeretlen nyelv kiragadott szavaiból, memoriter-töredékeiből nehéz folyamatos beszédet rögtönözni. Ahhoz rendszeren meg kell tanulni a nyelvet. Ennek érdekében sokat tehet még, illetve kell is tennie a Hagymányok Házának.

Csinta Samu

„...OSZT' AKKOR KIRAKJA A HÉTSZENTSÉGET!”

A tyukodi táncokról – I.

„Magyar verbung, magyar szóló”

Szeretnék egy kis segítséget nyújtani azoknak a táncosoknak, akik a 25. Országos Szólótáncfesztiválra készülnek, illetve mindazoknak, akik érdeklődnek a téma iránt. Fontosnak tartom, hogy ne csak a motívumok és táncfolyamatok tökéletes technikai reprodukálását tartsuk szem előtt, hanem a „figura mögötti” háttértudást is mélyítsük, ami által a táncos előadói oldalunk is fejlődhet. Egy irányított attitűdöt tudunk belecsempészni az „előadásba”, ezáltal egyénibbé és hitelesebbé válhat táncunk.

Kétezerben végeztünk szöveges gyűjtéseket Tyukodon akkori párommal, jelenlegi feleségemmel, Busai Zsuzsannával, aki a Népművészet Ifjú Mestere pályázatához Szuromi Mária táncát elemezte, kutatta, tanulmányozta. A faluban akkor már csak egy Szuromi rokon élt, de több emberrel is sikerült kazettára rögzíteni a tánchoz, táncos szokásokhoz kapcsolódó elbeszéléseket. A gyűjtés különös egybeesése, hogy – mivel az érdeklődést az anyakönyvi hivatalban kezdtük a kora reggeli órákban, s elmondtuk, hogy a zenészekkel is akarunk beszélni – Komáromi Gyula prímásnál délután ért minket a telefonhívás, hiszen tudták, hogy ott lehetünk. Közölték, hogy most érkezett meg a halotti anyakönyvi kivonata Szuromi Máriának, Jászberényből!

Az ezen a napon történt gyűjtésből a következő két idézet emelném ki a témához kapcsolódóan.

A vén Kajus? Az magába' táncolt, olyan csúrdöngölő féleséget. Mint egy pász-toreMBER, mikor megtanul magába' táncolni, oszt' akkor kirakja a hétszentséget! (Kiss Attila, sz. 1928. április 26.)¹

A tiszta magyar verbungost azt nagyon kevesen tudták. Éppen úgy táncolták nők, mint férfiak. Ment párba' is, meg külön is. Például van páros verbungos és van egyéni verbungos, van négyes verbungos, van hatos verbungos. Bizony, meg volt mind egyiknek a maga figurája. Leginkább a verbungosok, azok ugyi, inkább mélyhangon kezdődtek. Ezek mind mélyhangos nóták. (Komáromi Gyula kb. 70 éves)²

Már ekkor figyeltem arra, hogy *verbungot*, *verbungost* mondanak, nem pedig az általam, általunk használt *verbunk*, *verbunkos* kifejezést. Ezt a többi nagyecsedei, ökörítófülposi, györteleki, szamosangyalosi, csengeri gyűjtéseink alkalmával is megfigyeltük. A németes, régies kifejezés, *egy régebbi korból maradt*, egy nagyecsedei táncos elmondása szerint.

Kajus László táncáról kérdezve a válaszban egy érdekes kifejezést használt Kiss Attila bácsi: „magába' táncol”. Ezzel az egyszerű, velős kifejezéssel jól megfogalmazta a *magyar verbunk* egyik ismervét: egyéni, virtuskodó férfitánc. De kortársa, Komáromi Gyula, aki prímásként több táncalkalmon közreműködött, ennek az ellenkezőjét is hangsúlyozta: *Éppen úgy táncolták nők, mint férfiak. Ment párba' is, meg külön is*. Tehát nők is táncolhatták és vegyes páros vagy csoportos formában is járhatták.

Ezen előzmények után és a tyukodi táncok iránti érdeklődésem miatt, kezdtem el további adatgyűjtést, elemzést, kutatómunkát folytatni, melynek alappilléreit az alábbiakban foglalom össze.

„Magyar verbung” – Tóth Gáspár, Tyukod, 1955.

Gyűjtő: Andrásfalvy Bertalan (Tf. 28157 ELKH BTK Zenetudományi Intézet)

Az ötvenes években rendkívüli gyűjtőmunka vette kezdetét Szabolcs-Szatmár megyében, amelynek napjainkban is kézzelfogható eredménye számokban a következő: 80 helységben filmfelvétel, 680 adatközlőtől, kb. 1000 táncot rögzítettek, 11000 méter filmen; 90 helységben végzett szöveges gyűjtés eredményeként kb. 12000 adat táncokról, táncletről. Emellett 4000 táncfényképfelvétel, a felvett és lejegyzett dallamok száma kb. 1200.³

Ezek közül a filmfelvételek közül a következő felvételek tartalmaznak Tyukodról férfi- és eszközös táncokat: Ft. 170; Ft. 285; Ft. 386; Ft. 491; Ft. 644; Ft. 741. A felvételeket Andrásfalvy Bertalan, Ács József, Ács Sándor, Belohorszky Ferenc, Erdős Lajos, Halmos István, Maác László, Martin György, Pesovár Ferenc, Rábai Miklós, Sárosi Bálint, Sztanó Pál, Vig Rudolf, Waigand Márton, készítették. Köszönet nekik fáradhatatlan munkájukért!

A szöveges gyűjtések keletkezése 1952–1961-ig terjed (AKT. 189; 208; 267; 404; 593; 743). A Martin György által vezetett kutatócsapat mellett Pesovár Ferenc végezte a helyszíni, szöveges gyűjtéseket Tyukodon. Elsőként következzen egy-két idézet Pesovár Ferenc *Jelentés 1953. január 29-től február 2-ig tartó táncgyűjtésről* című kéziratot jegyzetéből a témához kapcsolódóan.

„[...] A falu táncgyománnyokban rendkívül gazdag. A táncélet szinte a napjainkig még erős. [...] A falura, de talán a vidékre jellemző tánc a *magyar verbung*. Ez magányos *férfitánc*, illetve lehet

páros tánc is. Táncalkalmakkor egyesek által bemutatott tánc volt. Többen emlékeznek még rá. Ezt a táncot mindig a legkiválóbb táncosok mutatták be, de a többiek is igyekeztek megtanulni [...], előállni vele. A zenéje egy múlt századi ízű *verbung dallam*. Mindenki a saját ízlése szerint alakította és fejlesztette. A táncot Kajus László 54 éves tánca alapján tanultam, illetve jegyeztem. Dallamsorok szerint a fő lépések kötöttsége megfigyelhető, illetve megvannak határozva a mozgáscsoportok, amit végezni kell. Vannak felszabadult végek is, de itt is a pengető mozgásnak kell lenni a legjellemzőbbnek. [...] A táncot a cigány *rézhúron* valószínű gyakran kezdte. Szinte mindenki úgy említi: *magyar verbung rézhúron*...⁴

A fenti idézetben is számos hasznos információt találunk a *magyar verbunggal* kapcsolatban. A dallamsorokhoz alkalmazkodó táncszerkesztés az egyik legfontosabb, amit az újraalkotásnál hasznosíthatunk és előtérbe helyezhetünk. Az állandósult *magyar verbung rézhúron* dallam fontos mérföldkő lehet a zenei illeszkedés kialakulásában. A fentebb említett táncutató munka összefoglalójában is találunk erre utalást: „Férfi szólótánc [...] változatos elnevezései: *csárdás egyedül*, *csapásolás*, *verbunk*, *magyar verbunk*, *sarkantyúzás* stb. mellett legáltalánosabb, hogy egyszerűen *csárdásnak* nevezik és nem vonnak különösebb határt a *férfiszóló* és a *párostánc* között. A férfiszóló lényegében hármas funkciójú: egyrészt a spontán kocsmai férfimulatságok mulatsági tánca, másrészt a párostáncot megelőző szóló szerepét tölti be. A harmadik, egyúttal legkésőbb kialakult funkciója, amikor táncközi szünetekben mint mutatványos szórakoztató tánc jelenik meg, a *magyar szólóval* együtt [...]. Igen világosan körülhatárolható területnek, az Ecsedi-láp környékének férfitanca a *magyar verbunk*, ami állandósult műzenével párosul. A magyar verbunk formai szempontból kétségtelenül tükröz kikristályosodott, fejlettebb felépítést, amiben nyilván szerepet játszott az állandósult műzenei hatás is, de motívumkincse megegyezik a megyeszerte elterjedt férfiszólóval és fokozottabb mértékben megtaláljuk benne a *magyar szóló* mütánc elemeit is.”⁵

Pesovár Ferenc *Tyukod táncai és táncélete* című írásában a következőket írja ehhez a témához kapcsolódva: „A magyar verbunkot a zenész *rézhúron*, azaz a legmélyebb húron kezdte. Azért kellett a *rézhúrra átvágni*, hogy a sarkantyú *hallassék*. [...] A tánc egyéni tánc, és mindenki a saját figuráit keveri bele, egyik fő törvénye, hogy bokázó mozdulatokból álljon és bokázva kezdődjék. A harmadik dallamsorra, amikor az összes húrra *átvágnak*, akkor csapásolnak. Úgy szép a tánc, ha a *kéz is ki tudja verni*.”⁶

Mint mindenre, a fent említett állandósult kíséredallamra is van ellenpélda. Kajus László az 1968. október 13-i filmen (Ft. 644.1.) először a *rézhúros magyar verbung* dallamra kezd táncolni, de a táncfolyamatban kiharcolja a primásnál a „Szól a füge madár...” kezdetű nótát, amit utána ugrósba – friss csárdásba, esztam kísérettel – megugraszt a banda, és így fejezi be magányos szólótáncát.

A cédulák tanúsága szerint szóló és csoportos formái is használtak voltak a magyar verbungnak:

Banda előtt a tánc szokásban volt. Vót aki egyesben járta. Húsz évvel ezelőtt láttam, hajnal felé. Karéjba felálltak, jobbára férfiak. (Harsányi András 40 éves)⁷

„Cifra bele! – csárdás egyedül” – Kiss Tibor, Tyukod, 1955.
Gyűjtő: Pesovár Ferenc (Tf. 28201 ELKH BTK Zenetudományi Intézet)

Táncező funkciója is előkerült az emlékezetben:

Csendes, csárdás tánc. – Egyesben magyar verbunk. Előbb a férfi hozzáfogott táncolni és úgy hozta oda a lányt. (Harsányi Lajos 81 éves)⁸

Páros, férfi nővel járt formája is ismeretes volt, legszebb változatait Kajus Lászlótól és Szuromi Máriától rögzítették (Ft. 285). A szokásos nőválaszkor is előkerülhetett a mulatságokon:

Láb kellett a magyar szólóhoz. Nőválaszkor a magyar szólóhoz a nő választotta a párját. (Nemes József 50 éves)⁹

Itt kell megemlíteni a *magyar verbung* és a *magyar szóló* közötti fogalomkeveredést. A kísérezene határozta meg a tánc szerkesztési módját a jó táncosok körében. A két tánc között a laikusoknak nehéz különbséget tenni, hiszen ugyanattól a táncostól mind a két táncot is láthatták, de nem voltak tisztában a fogalmakkal. Ezért is lehetett a fogalomzavar a táncot nem tudatosan gyakorlók, „lesők” körében:

Magyar szóló, jobban így mondják: magyar verbung. Most is járják. (Csorba vezeték nevű tyukodi férfi)¹⁰

A fentebb említett kéziratban az alábbiakat találtam a témával kapcsolatban: „A másik tánc a *magyar szóló* amit már egyesek össze is kevernek a *magyar verbunggal*. A *magyar szóló* valószínű táncmester által betanított tánc volt. Szuromi Péter bácsi is azt állítja róla. Dallama: »Ritka búza...«. Szuromi Péter lányától láttam a *magyar szólót*...” (Ft. 285.11)¹¹

A szatmári falvakban működő táncmesterekről írt tanulmányában a következőket jegyzi meg Pesovár Ferenc: „A *magyar szólót* a múlt század vége óta tanítják a táncmesterek és motívumainak a számát a parasztok is bizonyos mennyiségekhez kötik, többnyire 32-ben állapítják meg. Ez a parasztság tudatában asszociáció folytán a magyar verbunk mozdulatkincsenek a mennyiségi meghatározásához kapcsolódott. A magyar verbunk fogalmát és az elnevezést ma már állandóan keverik a magyar szólóval. Az idősök még élesen elválasztják a kettőt, elsősorban a zene alapján. (A *magyar szólót* általában a »Ritka búzára« táncolják).

Az egyik idős tyukodi zenész beszélt el a következőket:

Ágerdőben két évvel ezelőtt voltunk fűjni. Rendeltek az öregek magyar kettőst, magyar szólót rézhúron. A ritka búzát játszottuk nekik, de mondták, hogy ez nem a valódi. Valódi a magyar szóló (a magyar verbunk zenéjére gondolt) rézhúron. (Nagy Imre, 1953-ban 61 éves tyukodi zenész adatközlése)

A magyar verbunk estében mindig meg kell vizsgálni, hogy milyen zenére mit táncolnak. Sokszor a »Ritka búzára« is hagyományos paraszti táncot járnak. A tyukodi Kajus László, aki pásztorcsaládból származott, egyik legszebb és leggazdagabb formáját táncolja a verbunk zenére, de *magyar szólónak* nevezi. Míg Kiss Gyula tyukodi lakos tánca, aki édesanyjától tanulta a motívumokat és szintén az említett verbunkzenére járja – a tánciskolában, mint táncmester segédje tanította is valamikor – erősen mütánc hatást mutat.¹²

Zárásképpen egy utolsó gondolat az 1958-ban megírt összefoglaló tanulmányból: „A maga nemében virtuóz mütánc, a magyar szóló, pedig részben termékeny talajra talált, a még viruló tánc kultúrájában, és polgárjogot nyerve, népszerűségével hozzájárult a hagyományos férfiszóló élettartamának a meghosszabbításához, ezenkívül a férfi szóló és csárdás motívumkincsének gazdagításához.”¹³

Az előadásmódra több utalást is találhatunk a cédulákon tanulmányokban, és a cikkekben egyaránt.

Banda elé mentek amint érezte, hogy legény vagyok, húzódtott oda fele. (Szórádi Dávid 62 éves)

Ha jó kedvem van megfricskázom a csizmám fejit: Ez a lábam ez, ez, ez, / Jobban járja mint emez, / Emez lábam jól vigyázz, / Mer ez a másik legyaláz. (Ritmikusan a jobb és a bal lába fejét fricskázta, a szöveg értelmének megfelelően. Tyukodi férfi)¹⁵

Szuromi Péterről így ír a gyűjtő a *Táncművészet* 1955/ 8. számában: „Fiatal korának táncos kedvére emlékezve említi: »Sokszor egy lakodalmat végig táncoltam, egy bálát és megint egy lakodalmat. Három éjszakán keresztül táncoltam, amikor svungba jöttem a zenétől.«”¹⁶

Az előadásmód kapcsán kell megemlíteni a híres táncos egyéniégeket. Sok tanulmányban, cédulás feljegyzésben megjelenik említésük. Sok életszerű leírást olvashatunk, ami azt sejteti, hogy nagyon jellegzetes egyéni előadásmóddal, egyéni figurakészlettel táncolhattak. Egy-két jellegzetes mozdulatuk, motívumuk beépült a táncát nézők emlékezetébe:

Gyenge Gáspár ismerte a magyar verbunkot. Tudta bele a csapást is. (Harsányi András 40 éves)¹⁷

(Gyenge Gáspár) megkezdte a lábát előrefelé rakosgatni. Magába szokott táncolni. A kocsmában megmozgatta, kirakta a táncot. Volt egy magyar szóló, oláh csárdás. (Ezeket a táncokat táncolta,) dalolta magának. Mikor elfújta klánéton, kedve jött és eljárta. A kocsmába fújta. A klánét mindig nála volt. Mikor kedve volt, táncolt. Figurás ember volt. (Tyukodi férfiak)¹⁸

Az Ecsedi-láp vidéki Tyukodon még az utóbbi években is emlegették az 1930-as években elhunyt Gyenge Gáspár nevét, akinek táncát a fiatalabbak, de hajdani legénytársai is utánózták. Igyekeztek

„Páros magyar verbung” – Kajus László és Szuromi Mária, Tyukod, 1955.
Gyűjtő: Pesovár Ferenc (Tf. 28187 ELKH BTK Zenetudományi Intézet)

tőle minél több mozdulatot ellesni. Az egyik szép, lábhegyen járt, aprózó figuráját ugyanazzal a kéztartással járták a közelmúltban is, ahogyan azt valaha ellesték tőle – *spiccen és lábhegyen úszott a levegőben, két kezében mintha gyertyát tartott volna* – emlegették jellegzetes mozdulatát a tyukodiak. Szuromi Péter szintén kiemelkedő tán-

JEGYZETEK

- 1 Busai Norbert: *Ki a jó táncos?* Akt. Sz. 1536.
- 2 Busai Norbert: *Ki a jó táncos?* Akt. Sz. 1536.
- 3 Martin György – Pesovár Ernő: *A Szabolcs–Szatmár megyei monografikus táncutató munka eredményei és módszertani tapasztalatai.* Ethnographia, 1958.
- 4 Pesovár Ferenc: *Jelentés 1953 január 29- február 2-ig tartó táncgyűjtésről* című kéziratos jegyzetéből
- 5 Martin György – Pesovár Ernő: *A Szabolcs–Szatmár megyei monografikus táncutató munka eredményei és módszertani tapasztalatai.* Ethnographia 1958
- 6 Pesovár Ferenc: *Tyukod táncjai és táncélete.* Néptáncosok kiskönyvtára 9-10. Művelt Nép Kiadó 1954
- 7 N.I. T /626.
- 8 N.I. T/626.
- 9 Akt. 267.
- 10 Akt. 267.
- 11 Pesovár Ferenc: *Jelentés 1953. január 29-től február 2-ig tartó táncgyűjtésről* című kéziratos jegyzetéből
- 12 Pesovár Ferenc: *Táncmesterek a szatmári falvakban.* Táncudományi Tanulmányok, 1960.
- 13 Martin György – Pesovár Ernő: *A Szabolcs–Szatmár megyei monografikus táncutató munka eredményei és módszertani tapasztalatai.* Ethnographia, 1958.
- 14 Akt. 267. N.I. T/367
- 15 Akt. 267. N. I. T/267
- 16 Pesovár Ferenc: *Szuromi Péter (Egy kiváló paraszt táncosról).* Táncművészet 1955 V. évfolyam 8. szám
- 17 N.I. T/507.
- 18 Akt. 267 N.I. T/267
- 19 Pesovár Ferenc: *Táncmesterek a szatmári falvakban.* Táncudományi Tanulmányok, 1960.
- 20 Pesovár Ferenc: *A magyar nép táncélete. Tánc tanulás, táncalkalmak, táncrendezés.* Néptáncpedagógusok kiskönyvtára. Népművelési Propaganda Iroda, 1981.
- 21 N.I. T/626.
- 22 Akt. 743. Pesovár Ferenc: *Jelentés a tyukodi gyűjtőútról, 1961. június 9-12.*
- 23 Paksa Katalin: *Az ugrós táncok zenéje. Népzene-történeti áttekintés.* Zenetudományi Intézet – LHarmattan, 2010.

cos volt Tyukodon. Sokan még az 1950-es években is tanulták virtuóz mozgáskincsét.

Számos történetet tudnak a környéken makacs hírben lévő tyukodiak arról, hogy miként „babráltak ki” a táncmesterrel. Az egyik történet, amit több variációban ismernek, a környék leghíresebb táncosához, az 1930-as években elhunyt Gyenge Gáspárhoz fűződik: *Volt egy táncmester Szatmárnémetiből 1910-ben. Tóth Gáspár és még hárman jelentkeztek a tánciskolára. Én a legények között ültem és figyeltem, Bagoly Gyuri (Gyenge csúfneve) is ott ült. Mikor a táncmester a táncokat bemutatta, bosztont, rezgőt stb., kevesen jelentkeztek, neheztelték a fizetést. Asztal mellett ült Gyenge Gáspár és mondta: Mester úr, hadd járjak el egy táncot, el tudja-e járni? Húzódni, mondta a Mester, és Gyenge Gáspár elkezdett táncolni. Illegtettem magát, mint mikor a rezgő nyárfa mozog. Lábain, amint csapott, akkor hegyezett és sarokra vágott. 10 percig tartott a tánc. Egyet fityentett, nagyot fordult és megvágta a csizmáját. Kérdezte a táncmester, hogy kitől tanulta ezt? Született erre a táncra – felelte Gyenge Gáspár. (Osvát Károly, 1953-ban 55 éves tyukodi földműves adatközlése)¹⁹*

Általános szabályszerűségek is kialakultak a közösségen belül, ami az előadásra és a motívum táncolására is kihatott: „[...] Egy-egy közösségben kialakultak a táncolás szabályai, megszólták azt, aki az ízlésformákat megsértette. Az általános ízlés pl. az volt, hogy a táncot egy helyben el kellett tudni járni. Tyukodon az édesapa így tanította a fiát: *úgy fordul meg nekem körben, egy helyen*, mert mint mondták, *volt olyan, ki bejárta az egész tánctermet*. Ilyenkor kinevettek az illetőt, hogy a tánchely kicsi számára. A szatmáriak jellegzetes mozdulata a *hátravágós, egyezve vagy kettőztetve*. Azt tartották igazi hátravágósnak, ha egy földrehelyezett pénz helyén eljárták. Egymás figuráit megnézték és véleményt mondtak róla.”²⁰

Az általánostól eltérő előadást is megjegyezték, érdekesnek tartották, sokáig emlegették. Szép példa erre Kiss Tibor több alkalommal rögzített térdelős figurája a felvételeken (Ft. 285; 386.).

Ha valaki térdelős, vagy valami más figurát tesz bele a táncba, ami nem általános, azt úgy fejezte ki, - Cifra bele! (Harsányi András 40 éves)²¹

Végül meg kell említenem a gyűjtésekben csak egyszer szereplő oláhos táncot: „Az »oláhos« táncot, amely az eddigi felvételekről hiányzik, továbbá magyar verbunk változatokat vettem fel mozgófilmre (kb. 30 méter). Ugyancsak ezek dallamait szintén rögzítettem.”²²

A felvétel tanúsága szerint (Ft. 491) Kajus László a magyar verbungban és az oláhos táncban is ugyanazokat a motívumokat táncolja, a saját tánckészletét *proporciós eljárással* „ráhúzza” a különböző kíséretitmusú táncdallamokra. A szomszédos Nagyecsedben is ismeretes volt az oláhos tánc, *kisoláhos* elnevezéssel, a „Ha hazajön az én uram a korcsmábu’...” kezdetű nótára táncolják.²³ Itt is a saját tánckészlet figuráit táncolják a férfiak: Molnár Lajos „Lasa” és Bullyáki Gergely (Ft. 246). Ezen a felvételen páros táncot is táncolnak az előbb említett férfiak párjaikkal, ugyanúgy, mint a páros magyar verbungban és a csárdásban.

A fentek alapján összegezve elmondhatjuk, hogy a 25. Országos Szólótáncfesztivál kiírásában szereplő kötelező táncnak megnevezett „Tyukodi verbunk és friss” elnevezés alatt minden olyan figurát el lehet táncolni, amit a férfiak egyedül magányosan, vagy nő mellett, de azt elengedve jártak a fent felsorolt felvételeken, magyar verbung, csendes (csárdás), ugrós (friss csárdás) táncok kísérezenejére.

Az eszközökkel járt egyéni táncot legtöbbször más néven nevezik, ezért kijelenthetjük, hogy nem vonják össze a magyar verbung és a csárdás egyedül fogalmával. A páros, eszközös és oláhos táncokról a következő lapszámban folytatódik az értekezés.

Hasznos kutakodást, jó felkészülést kívánok!

Busai Norbert

Magyar banda: 12 Betyár

Fonó • 2021 • FA 468-2

„Lemezünk tematikája a népzeneben bőségesen jelenlévő, de eddig talán kevés figyelmet kapott szabad variálókészségen alapul. A rögtönzés különböző formái nem csak a pásztorhagyományban, hanem általában a hangszeres paraszzenében és énekkultúrában is megfigyelhetők.”

Magyar Banda: ifj. Szerényi Béla (ének, furulya, tárogató, tekerő, esz-klarinét); Solymosi Máté (hegedű); Szilágyi Márton (hegedű); Zimmer Ferenc (cimbalom); Fekete Márton (brácsa, kontra); Tóth Máté (nagybőgő, kisbőgő)

Vendégművészek: Pecze Balázs (szárnykürt); Borbély Mihály (esz-klarinét); Istvánfi Balázs (duda)

Belle Orsolya: Aranykert

Méry Ratio Kiadó • 2021

„A mesék útján... Belle Orsolya, mint az egyszeri legkisebb leány, nagyot vállalt. Célul tűzte ki, hogy nem hagyja népünk szellemi kincseit szemétdombon szenvedni – göthös csikó képében –, mert tudja, hiszi és vallja, hogy az nem más, mint csudálatos aranyszörű táltosparipa, aki éppen az emberi jövőnket viseli csillagként a homlokán. [...]” (Harangozó Imre)

Indiai útinaplónkból

Delhi, Udaipur, Ahmedabad

Sok mindent félreért az európai utazó, amikor életében először felfedezi ezt a csodálatos, nagy országot. Velünk is gyakran előfordult ez.

*

Januárban nemcsak Európában, Indiában is tél van. A helybeliek számára a kellemes hőmérséklet 30 fok felett kezdődik. Gyakori látvány a nagyvárosok utcáin, hogy a férfiak reggel 8 és 9 óra között papírból tüzet raknak. Kezüket a tűz fölé tartják, úgy igyekeznek melegedni. Egyetlen és legfőbb takarójuk egy hatalmas kendő, meg egy sál. A kendőbe beecsavarodnak, és úgy alszanak akár éjjel, akár nappal.

A sál már első utazásunkon is meglepetést okozott. A repülőtérről Delhibe beérve, kora hajnalban, amikor már világos volt, 10-20 fogfájós embert láttunk. A fejük az állukon és fülükön keresztül kendővel körbe volt kötve. Másnap megtudtuk, hogy egyiknek sem fáj a foga, csak nagyon fáztak. Azt mondják, a fül betakarása ezen sokat segít.

*

UTCAI ÁRUSOK, ÉTKEZÉS AZ UTCÁN

Az árusok a négykerekű, lapos tetejű szekerüket reggel, felkelés után megrakják áruval, majd odatulják, ahol a legtöbb ember nyüzsgő. Hogy az ilyen hely hol van? Elsősorban a vasútállomáson, a busz-állomáson, az óvárosban, és újabban a földalatti bejáróinál és kijáróinál. A négykerekű taligán minden elfér. Az árusítás napfelkeltétől késő estig tart.

A zöldséget és a gyümölcsöt ügyesen egymásra rakják, kisebb „épületet” emelnek belőle. Meglocsolják egy kevés vízzel, hogy tisztább és fényesebb legyen, majd a közepére ráhelyeznek egy fekete színű füstölőt. Ennek a füstje elűzi a legyeket, a szúnyogokat és az egyéb rovarokat.

Az utcán továbbhaladva banánárus tűnt fel előttünk. Szemünknek a nagyméretű gyümölcs tetszett jobban. Megvettük, majd eldobtuk, mert az íze rossz volt. A kicsi, ütődött, enyhén barna vi-

Mozgó utcai ételárus Udaipur óvárosában. Hóna alatt tartja a két botos, fémtálas, hordozható étkezését.

szont édes és lakatató. Később tudtuk meg, hogy a nagyméretű főzni való. Banánt nyugodtan lehet enni az utcán, mert nem kell mosni. Belül tiszta, a héja egy út melletti bádoggal eldobható. Sajnos a hordókból túl kevés van, ezért estére a városok megtelnek szeméttel.

Az indiai városokban télen nincs eső, ezért nagy mennyiségben gyűlik össze a por. A rendrakás, a tisztogatás ideje a napfelkelte körüli 1-2 óra. Ekkor feltűnnek a bolt előtt a segédek, elsöprik a szemetet, egyben odább söprik a port, amit a szomszéd később visszaküld.

*

ÉDESPITYÓKA- ÉS SÜTEMÉNYÁRUS

Egy másik szekéren kályha is található, parázzsal vagy gázzal fűtve. Ezen édesburgonyát süt az eladó. Akinek kedve kerekedik enni belőle, annak újságpapírba csomagolva a kezébe nyomja. Kis címletű papírpénzekkel vagy annál is kisebb értékű fémpénzekkel fizethetünk. A papírpénzek mindegyikén Mahátma Gandhi arcképe köszön ránk. A kis sé gyűrött, néha szakadt papírpénzek közül mindenki a kis címletűeket kedveli. Amennyiben előveszünk egy nagyobbat, az árus tanácstalanul ránk néz, majd rögtön megkérdezi: „Nincs kisebb?”

Hasonló az az utcai árus, aki enyhén homorú fémtálasban kerek édességet süt, majd ötösével, tízesével árusítja.

Delhiben a régi bazár utcájában, ahol a legtöbb a külföldi, angolul is megszólal az árus: „Kóstolja meg, nem kerül semmibe!”. A sütemény finom, és ritka az a vendég, aki ezek után egy kis adagot ne vásárolna.

*

A VIRÁGÁRUS

Valahányszor egy templom felé közeledünk, megszaporodnak a virágárusok. Ezt ne úgy képzeljük el, mint otthon, bokrétaékn,

Újdelhi, Pahargans városrész, a régi bazár utcája.
Fotó: Szabóné Kelemen Kata, 2020.

Novák Ferenc Magyar Szabadságért díjas

A Magyar Szabadságért Díj a Magyar Szabadság Napja Alapítvány által 2000-ben alapított díj, amelyet minden évben „olyan személyiségek kaphatnak meg, akik az elmúlt évtizedekben tevékenységükkel nagyban hozzájárultak Magyarország függetlenségéhez, demokratikus fejlődéséhez”.

A díjat a magyar szabadság napján adják át, amit minden év június utolsó héttvégjének szombatján tartanak meg a szovjet csapatok 1991. június 19-i Magyarországról való kivonulásának, az ország függetlensége visszanyerésének emlékére.

A díj eddigi kitüntetettjei között voltak többek között: Nemeskürty István író (2000), Makovecz Imre építész (2003), Csoóri Sándor író (2004), Sebestyén Márta énekesnő (2007), Markó Béla költő (2011), Halász Judit színművész (2016), Kaláka együttes (2017), Bálint György kertészmérnök (2018), Beer Miklós váci római katolikus püspök (2019).

A Magyar Szabadságért díjat idén Novák Ferenc „Tata”, Kossuth-díjas koreográfus, a Nemzet Művésze vehette át Gödöllőn, a Művészetek Házában. (Fotó: Tatár Attila)

mert nem fogható marokra, hanem minden egyes virágfejet felfűznek egy fehér fonálra. A virágárus, amikor nem vásárol nála senki, akkor reggeltől estig tűjével és fonálával egymás mellé fűzi a virágfejeket. A laza koszorú templomba menetkor nyakba akasztható. Kitalálná az olvasó, hogy melyik a leggyakoribb virág? Már halljuk, ahogy mondja valaki: krizantém, margaréta, liliom. Nem talált! Nyilván senki nem gondol a büdöskére. India szerte ez az egyik szent virág. Kár elárulni az indiaiaknak, hogy ezt mi büdöskének hívjuk. A másik leggyakoribb virág a rózsza. Ennek is csak a fejét fűzik fel. Darabonként is kapható, és átnyújtható a mellettünk sétáló ismerősünknek. Szép a színe, kellemes az illata. A virágárusításból meg lehet élni, mert a vendégfogadók, éttermek és szállodák virágfejekkel köszöntik az érkezőt. Ezt nem úgy kell elképzelni, hogy az ember kezébe nyomják, hanem a földön, a küszöb két oldalán, egy lapos tálban víz van, és annak a tetején úsznak, fürödnek és ilatoznak a virágok.

*

FÜSTÖLŐ- ÉS FALEVÉLÁRUS

Majdnem elfelejtkeztünk egy másik árusról, akinek a négykerekű taligáján keskeny, hosszúkás papírdobozok sorakoztak. Szép volt az idős ember arca, és azért, hogy könnyebb legyen lefényképezni, odasúgtuk a szomszédunknak, „várj egy kicsit, először szóba elegyedünk veled!”. A férfi már várta a közeledésünket, mert Indiában az a szokás, hogy ha valaki alaposabban megnéz valamit, akár 5-10 méterről, akkor ez már felhívás a „keringőre”. Általában az odavetett szempillantásra néhány gyengén kiejtett angol nyelvű szóval válaszolnak.

Néhány lépéssel odébb valaki faleveleket árul. Vajon mire való? Aki már járt Törökországban, az rábólint: nyilván ebbe a szőlőlevélbe vagy más levélbe bele lehet valamit csomagolni, Törökországban darált húst kisütve, itt pedig valami egyebet.

Azt még nem is említettük meg, hogy az utcán minden árus férfi. Csak a virág-, a fűszer- és a gyümölcsárusok között fordulnak elő asszonyok.

*

GURULÓ ÉTTEREM

Egyszerű ételeket állva is lehet fogyasztani az utcán. Ez az „étterem” is egy szekéren áll. Mérete 1x2 méter. Vas a kereke, fa a szerkezete és a tetőlapja. Ezen áll egy bádoglep, azon a kályha. Ezen a helyen csak a felbátorodott és mindenre elszánt külföldiek esznek, feltűnést kelteve a helybeliek között. A külföldi nem kéri annyira csípősen, de ezt méltányolja az árus. Itt is férfi a szakács. A várakozási idő egy perc. Az étel ára kb. 100 forint. A tálalás vékony alumínium tálcán történik, ami evés után egy hordóba dobható. A sós étel után jól esik valamit inni.

*

ITALÁRUS

Leggyakoribb ital a tea (csáj), illetve forró bivalytej (garam dud) a fölével és – kérésre – cukorral. A forró edény az utcára néző helyiség előtt áll. Egy vagy két méter széles és fél méter mély. Ebben gőzölög a tej. Kérdezhetnénk, ebből ugyan ki iszik. Természetesen nem a gyerekek, ahogy ezt gondolnánk, hanem a felnőttek, egészen az aggastyán korig. Persze nő sohasem, mert ő az utcán nem ihat. A helybeliek szervezete jól bírja a tejet, ezért nagy a forgalom. A gyors kiszolgálás érdekében az eladó segédje egyszerre két pohárral dolgozik. Egyikből beleönti a tejet egy méter magasról a másikba, majd vissza, és ezalatt az kissé lehűl.

*

FRISSEN SAJTOLT GYÜMÖLCSLÉ A NÉGYKEREKŰ TALIGÁN

Következik egy olyan árus, akinek a szekéren gyümölcsprés áll. Ez lehet kézi vagy elektromos meghajtású. A gyümölcs általában már héja nélkül, egy fém edényben várakozik, majd egyesével kerül a

darálóba. Tekerés után a kifolyt lé égetett cserép pohárba kerül. Ez érdekes módon eldobható, vagy hazavihető. Újabbban üveg pohárba töltik, amit időről-időre elmos az árus. A friss gyümölcsital-választék a következő: narancs, ananász, gránátalma, citrom, alma, görögdinnye. A zöldségek közül a répa és a paradicsom a leggyakoribb. A mi kedvencünk a gránátalma leve, amiből 3 deci ára kb. 100 forint. Továbbbétálva szőlőárusra bukkanunk, nagyszemű fehér és piros szőlőt árul, mellette pedig egy másik ember sárga-, illetve görögdinnyét. Mi lehet ez a nagy, sárgásfehér, kősziklára emlékeztető darab, ennek a szekérnek a közepén? Talán csak nem krumplicukor? De igen!

*

KOSARAS ÉTTEREM

Udaipurban meglepett minket egy árus. Egyszerű ételt árult négykerekű taliga nélkül. Két botja volt, de nem azért, hogy támaszkodjon rajtuk, hanem azért, hogy árusítson. A felszereléséhez tartozott még egy kerek kosár. Mozgóárusnak tűnt. Közel mentünk hozzá és megkértük, mutassa meg, hogyan működik a „bolt”. Széthúzta a két botot. A felsőből kiállt egy hosszú faszeg és az belecsúszott a másik bambuszbot lyukába. Mindezt a hóna alá szorította, így a két keze szabaddá vált. Kiszolgált, elvette a pénzt, majd kis boltjával együtt tovább sétált egy olyan helyig, ahol még nem volt, és ahol nagy a forgalom.

Nagy Mari és Vidák István

Lőrincz Gergely írásai és rajzai

EGY PARASZTFIÚ AZ EMIGRÁCIÓBAN – I. RÉSZ
Kemény, hideg tél volt. Havazott, és ahogy közeledtek a jugoszláv határhoz, érezték, hogy a fagy egyre jobban dermeszti testükön kívül a bizonytalanná dermedt lelküket is. Az a fagy, amely idáig kényszerítette őket. A szovjet tankok jeges, csikorgó lánctalpai, amelyek maguk alá temették a magyar nép nagy „Talpra, magyar!” elhatározását, szabadságvágyát.

1957. január 9.

Hárman voltak. Ártatlan lelkületű parasztfiúk. Hárman abból a huszonhat székelyből, akik Csátaljáról vágta neki a nagy, bizonytalan világnak. A határ közelébe az egyik barátjuk hozta el őket szánnal. „No, Isten legyen veletek!” – fordította vissza a két, párát fúvó lovat Pali barátjuk, miután még egyszer – talán utoljára – megölelték egymást.

Kicsit álltak még, nézve a továtúnó szánt még akkor is, amikor már csak látni vélték, amikor a köd s a sötétség már magába fogadta azt. Csak úgy, tudat alatt érezték, hogy ez az utolsó kép, amely még Magyarország. Ezt a képet még rögzíteni akarták, s magukkal vinni.

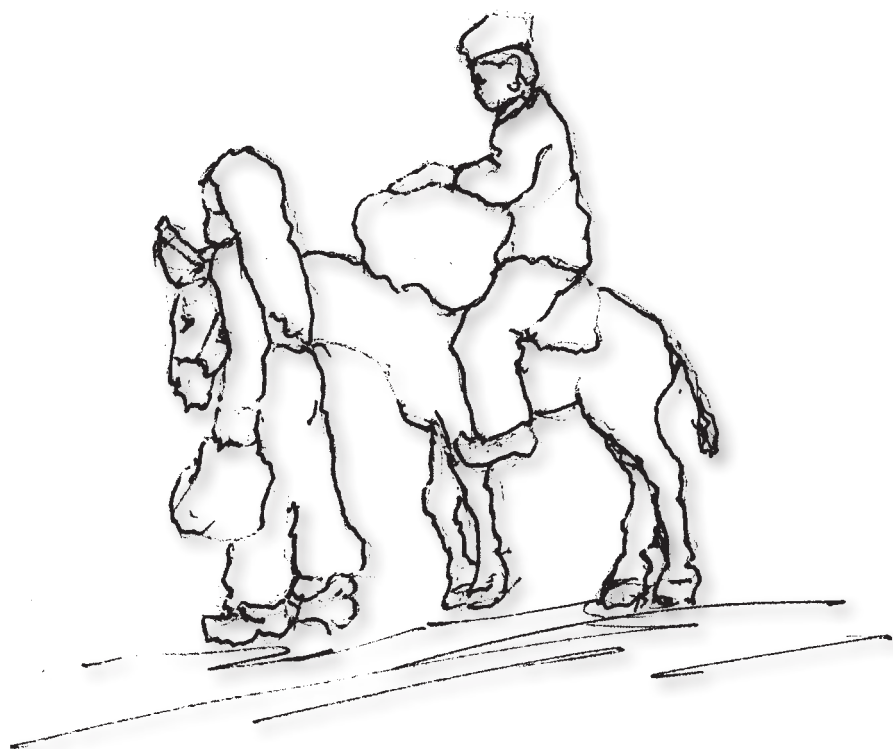
Az egyik fiú egy kétaraszos faládikón kívül egy hosszúkás fadobozt is hozott magával, amelyben nagyot pattant valami. Egy hegedűhúr. Talán annyira össze volt növe a fiú lelkével, hogy az is elszakadt, megszakadt.

Ez, a hegedűjét magával cipelő, huszonnegyedik évében járó fiú én voltam. A hegedű nyakánál volt egy kis rés, ahol jónéhány fénykép bújt meg, szeretteim képei, akik így kísértek el, vigasztalni akarva a nagy, ismeretlen idegenben.

Amikor először mondtam, hogy én is elmegyek, talán fel sem fogták, hogy komolyan gondoltam. Akkor lett nagy csend, amikor elégettem az addig írt naplóm, s kiválasztottam azokat a fényképeket, amelyeket magammal szándékoztam vinni. Pollika húgom sírva fakadt. Valahol mélyen érezhették: meglehet, hogy többet soha nem látjuk egymást élve. Akkor még nem úgy nézett ki, hogy belátható időn belül vége lesz a szovjet uralomnak Magyarországon. Tudtam, éreztem, hogy minden csekélység, ami magyar, nagy jelentőséggel bír a hátralévő életemben. Ezért is sokáig nem nyitottam ki a honvédségnél furnérlemezből magam gyártotta hegedűtokot. Őriztettem benne a magammal hozott hazai levegőt, amíg csak lehetett. Úgy éreztem, ez még összeköt szeretett falummal, Csátaljával, szeretett Bajámmal.

A szerb határőrök nem bántottak. Az őrszobán még meleg teával is megkínáltak, miután megmotoztak. Először egy majorszerű épületömbben helyeztek el. Úgy emlékszem, Stara Moravicának hívták a helységet. Itt több ismerőssel találkoztam Csátaljáról is. Gyenge volt az élelmezés, pedig a Vöröskereszttől kapott ruha- és élelmiszeradományok hatalmas raktárakat töltöttek meg. Itt egy idegbeteg partizánra bízta minket. Nem volt rossz ember. Szépen beszélt magyarul. Néhányszor még moziba is elvitt bennünket.

Egy idő után szétválasztották az egyedülállókat a családoktól. Minket, magányos férfiakat elvittek a Balkán-hegységbe, egy olyan

táborba, ahol a háború után német SS-katonákat tartottak fogva. Mindannyiunktól ujjlenyomatot vettek, mintha bűnözők lettünk volna. Az őrtoronyokban fegyveres rendőrök posztoltak. Szögesdrót vett körül. A tábor területét csak engedéllyel lehetett elhagyni. Már az odautazáskor halálfélelem lett úrrá rajtam, amint a nagy hegyek szerpentes útjain száguldottak velünk a tehergépkocsik sofőrjei. Seholy egy korlát, s az utak egyik szélén mindenhol szakadék. Ebből az útból ezen kívül még annyira emlékszem, hogy a mögöttünk száguldó kocsin ülők azt énekelték, hogy „János bácsi a csatában, elesett egy fűszálban”.

Szánni való, szegény népek lakták ezt a vidéket, de minden férfi oldalán ott lógott egy jókora pisztoly. Itt megkezdődött számunkra egy elég hosszú időszak, teli semmittevéssel. Bezárva az a sok, energiával teli fiatal! Lassan kitavaszkodott. A nap nem tett különbséget, ránk is olyan jóakarattal sütött, mint mindenki másra. A télen magunkkal hozott nagykabát s más ruhadarabok kezdtek fölöslegessé válni. Ezeket sokszor néhány dinárért – megszánya őket – az ott ólálkodó népeknek adtuk el. A gyenge, egyoldalú élelmezés következtében közülünk többen skorbutban szenvedtek. A főétel majdnem mindennap tejporból készített lötyty volt. Az én nagykabátom is gazdát cserélt. Az érte kapott dinárokon zöldhagymát vásároltam az ott ólálkodó, szemfülesebb üzletelőktől. A rengeteg összepréselt fiatal közül többen a már kinn élő rokonaiktól csomagot kaptak, amelyek narancsot és más gyümölcsöt is tartalmaztak. Ezeknek a héját nem szégyelltem elkérni s rágcálni, a skorbutot elkerülendő. Sikerült is.

Három-négyemeletes vaságyakat tettek a nagy termekbe olyan sűrűn, hogy csak oldalazva lehetett köztük közlekedni. Ha nem esett az eső, az udvaron töltöttük az időt hét- és hónapszámra, sem-

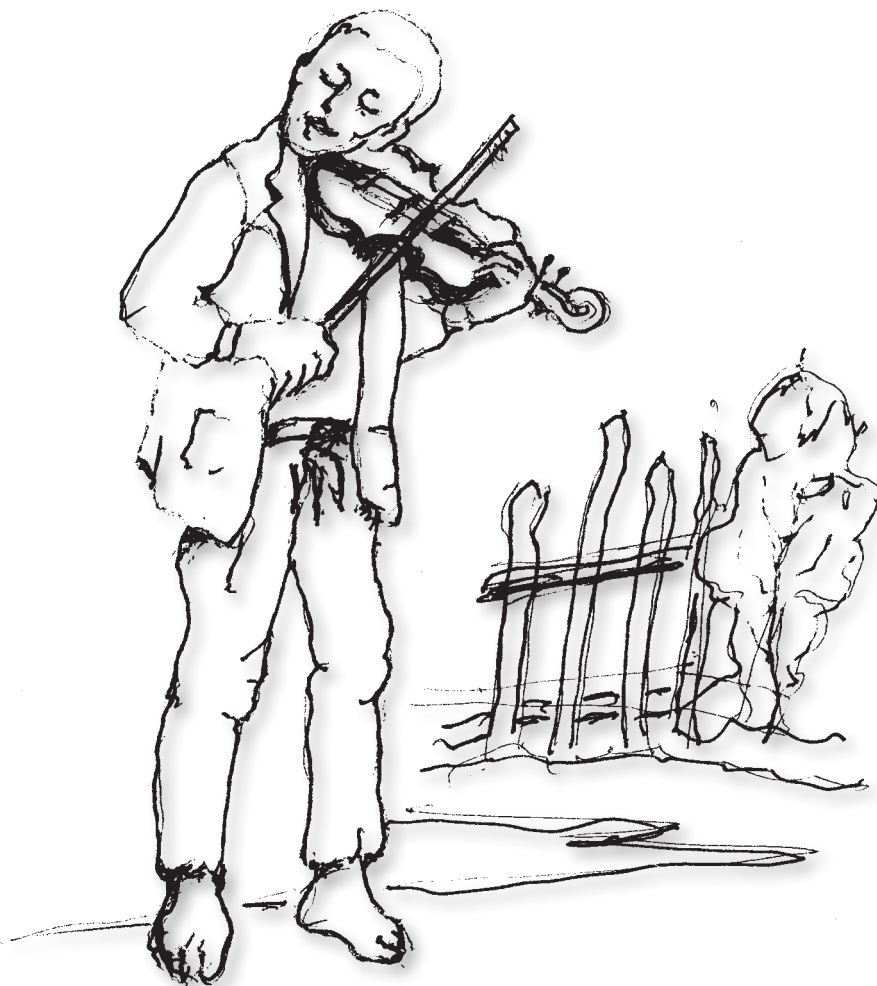
mittevésel. A futballbolondok labda nélkül futballoztak, ami sok vitát váltott ki közöttük, s ugyanakkor sok komikumot a nézők öröme. „Elhúztam melletted, és a kapura lőttem. A fenét lőtted kapura! Megtámadtalak, és elvettem a labdát. Nem! Nem! Gyere, játszuk le még egyszer! Na, ugye, hogy át-pöcköltem a lábad között? A frászt! Én már rég elhúztam a labdával melletted.” Ilyen és hasonló szövegek hangzottak el a sok energiával bíró fiatalok szájából, a nézők kacaraszásának közepette. Aztán valaki kezdeményezte, hogy tegyük össze a még nálunk létező dinárokat, s vegyünk egy futball-labdát. Megtörtént. Ezzel aztán sikerült tönkre tennem az egyetlen pár csizmámat is, amelyben eljöttem otthonról. Kapust játszottam, mint odahaza is különböző alkalmakkor. De most olyan jól, hogy egyetlen labdát sem engedtem a kapuba. Olyannyira, hogy az egyik beképzelt futballista fogadott velem, hogy öt tizenegyesből legalább egy gólt rúg. Tíz darab cigaretta volt a tét. Én nyertem. A tíz cigarettáért vettem egy műbőr aktatászkát.

Sose hittem volna, hogy a hegedűm jelenléte akkora jelentőséggel bír valaha. Voltak közöttünk zenészek, akik majdnem térden állva könyörögtek, hogy adnám oda a hegedűmet bár kis időre. Az egyik közülük, egy alacsony, kövérkés férfi igazi, vérbeli zenész volt. Neki szívesebben adtam kölcsön. Feltétel volt részemről, hogy eljátssza nekem a Toselli-szerenádot. Egy nagy, üres építmény állt a tábor főterén. Középen kettesével sorakoztak a vízcsapok, a mosakodást akarva lehetővé tenni számunkra, de csak hideg vízzel. Kitűnő akusztikája volt. Itt kellett neki eljátszania a szívemet olvasztgató szerenádot, igazolva, hogy nincs az a rossz élethelyzet, amelyben nem jut valahogy egy kis öröm.

Egyszer a suszter-, a szabó- s más kézművesrészlég – akik megbecsült csoportot alkottak a táboron belül – kérték el egy éjjelre a hegedűmet. A szakácsnők társaságában terveztek egy görbe estét. Az egyik cigányfiú játszott volna nekik. Jó – mondtam –, de ennek fejében megfejelitek a tönkrement csizmámat. Megcsinálták becsülettel. Úgy látszik, megérte nekik. Más alkalommal a városkából jöttek „kultúrosok”, hogy adjam kölcsön nekik, mert jött a városba valami cirkuszos csoport. A bohócna volt egy száma hegedűvel, de nincsen hegedűje. Ebből következtetek, hogy talán az egész városban sem akadt ilyen hangszer. Ráálltam, de csak úgy, hogy állandóan szemem előtt lehet a hegedűm. Így aztán egy estét velük tölthettem a táboron kívül.

Hadd írjak le néhány furcaságot, érdekességet az itt töltött időben történetekről!

Megfigyeltem, hogy egy-egy találkozás alkalmával az odaváló nők már messziről félrefordították a fejüket. A világeért se néztek volna egyikünkre sem. Ezek a városkán kívül, a hegyekben lakó nők voltak. Valószínűleg muzulmánok. Nem úgy a városiak! Azok nagyon is megnézték a formás, még mindig elegánsan öltözködő, fess magyar fiúkat. A Drina folyó parti bokraiban még csókolózni is láttam magyar fiút szerb lánnyal. Figyelmeztették is a nőket a hangszórón keresztül, hogy vigyázzanak, mert bennünket bármelyik nap elvihetnek onnan. Egyszer valamilyen csoda folytán a kö-

zeli hegyekben kószáltam. Közébe értem egy ott dolgozó nőnek. Még alig gondoltam arra, hogy ez most vajon fiatal lány vagy öregasszony, már kiabáltak neki. Ő pedig, abbahagyva a dolgát, már szaladt is a hang irányába.

A férfiak ugyancsak szakadtak voltak. Rosszul öltöztek, valami vöröses-szürke posztóruhában jártak a nagy melegben is. A lábukon bocskorszerűséget viseltek a városiak is. Nem úgy a nők, azok eléggé elegánsan öltöztek.

Minden szerdán piacot tartottak, amelyre a hegyekből is sokan leszállingóztak. Ilyenkor nem egyszer láttam, hogy a férfi ül a számaron, s az asszony vezeti. Egyszer láttam három asszonyt, hátukon puttonnyal, egymás puttonyába rakták a nagy darab köveket, amit egy kis platóról hordtak le, hogy kert gyanánt egy kis termőföldhöz jussanak. Az ott ténfergő férfinak csak az volt a dolga, hogy vizet adott inni az asszonyoknak. Láttam olyant is, hogy egy lapos követ, a szabadban rakott tűzön sütöttek valami palacsintafélét. Láttam, hogy szántani ment egy férfi. Maga előtt hajtott két akkora tehénkét, mint két jókora kecske. Ezeket a hegyoldalon legelni próbáló tehénkéket első látásra valóban kecskének véltem. A férfi a hátán vitte utánuk az ekét. Taligát nem láttam sehol, de az ember oldalán egy 25-30 centiméter hosszú pisztoly lógott. Ezt a többi férfinnál is meg lehetett figyelni. Kisebb-nagyobb pisztoly volt majdnem minden férfi derekán. Helyenként fegyverkovács műhelyek voltak. Piaci napokon többször láttunk két nőt, akikről megtudtuk, hogy örömlányként működnek valahol a hegyekben. Közülünk az egyik fiú – hívjuk Ferencnek, az igazi nevét nem írom, mert a mi falunkból való volt – többször kilógott a szögesdrót alatt, és ezekkel „szórakozott”. Kérdeztük egyszer: „hová mégy?” Azt mondta: „tamo gore”. Magyarul: a hegyre. Akit elkaptak a rendőrök, hogy enge-

dély nélkül hagyta el a tábort, gumibottal megverték. Ez ellen úgy próbáltunk védekezni, hogy ha az illetőnek sikerült még a tábor területére jutni, sokan kicsődültünk a barakkok elé, ahol sikerült elvegyülnie a tömegben. Így aztán megmenekült a gumibotoktól. Egyszer látjuk, hogy Ferenc a nagy birgeri csizmáival szalad a barakk körül. Kérdésünkre, hogy „Miért szaladsz, Ferenc?“, még volt kedve viccelni, s azt felelte, mint valami kölyök, hogy „Kergetőzőm a népi milíciával”. S valóban loholt utána egy rendőr.

Egy alkalommal lehetett jelentkezni munkára útépitésnél, per-se ingyen. Néhányan jelentkeztek, hiszen már hónapok óta semmittevésre voltunk kárhoztatva.

Jobb híján egyszer az udvaron napoztam, amikor mellém telepedett egy, az orrából beszélő fiú. Látásból ismertem. Beszélgetés közben furcsákat kezdett mondani, s a keze már a combomat kezdte simogatni. A fiú bizony meleg volt. Nem durván, de világosan a tudtára adtam, hogy nálam rossz helyen tapogatózik.

Seggverősdivel is sok időt töltöttünk. Egyszer egy Cirkusz nevű fiúnak kellett hunyni. Az egyik megtermett fiú ugyancsak odahúzott a fenekére. Az meg ahelyett, hogy megpróbálta volna kitálcálni, ki volt az, megfordulva, síró hangon megkérdezte: „Mellitek volt az?”.

Máskor azt próbálgattuk, hogy ki hány guggolást, térdhajlítást tud csinálni egyfolytában. Most már alig hiszem el, de nekem akkor, 24 évesen, 150-et sikerült csinálnom megállás nélkül.

Volt köztünk egy görög származású fiú is. Egyszer híre ment, hogy a görög disznót vágott. Szaladtunk csodát látni. Igaz volt, csakhogya a „sünt” elfelejtették odamondani a disznó elé. Bizony sündisznó volt az. Többen vállalkoztak arra, hogy megkóstolják a húsát.

Az egyik, Egon nevű fiúnak volt egy erős, zipzárás bőrkabátja, amit az egyik szerb rendőr mindenáron meg akart venni. A kabát nem is kellett, de a zipzár mindenáron. Amikor Egon sehogy se állt kötélnek, a rendőr félrehívta, és azt mondta neki: „Ide figyelj! Ha nem adod, kiviszlek a hegyekbe, belelőlek egy szakadékba, s úgyis az enyém lesz. Itt a kutya se fog keresni téged.”. Így lett mégis az övé a zipzár.

Mivel csak fürdőruhában engedtek a Drina folyóra fürdeni – de kinek volt ilyen, amikor a tél kellős közepén menekültünk el –, néhány dinárért varrattunk a szabórezszleggel úgynevezett fecskéket. Így a nagy meleget és tétlenséget is jobban viseltük. Biztosítótűből készítettünk horgot, amelyre legyet tűztünk, s fogtunk az elég sebesen folyó vízből apró, fényes halacskákat, majd este nyílt tűzőn, bádagon sütöttük ropogósra őket. Volt úgy, hogy a főszakács, egy Ambrus nevű székely fiú a Dunántúlról, adott ehhez itt-ott egy kis vaját, lisztet, amelybe bele lehetett forgatni a kis halakat. Ez is jó ételkiegészítő volt számunkra a tejpor mellé.

Kezdetben szerb asszonyok főztek, amíg fel nem lázadtunk ellene. Azt láttuk, hogy szutykosak, tisztaságról fogalmuk sincs. Mutató- és hüvelykujjukat használták zsebkendő gyanánt, földhöz teremtve az orrukból előkerült „anyagot”. Aztán magyar nőket hoztak valamelyik táborból. Érezhetően jobb lett valamivel az ellátás. Valószínűleg azért, mert ezeknek nem volt kinek ellopni azt a szűköset is, amit a szerbek a tábornak juttattak.

Nagy keletje volt a kiürült konzerves dobozoknak. Ezekre mindig többen vártak a kerítésen kívül az ottani lakosok.

A hegedűről még annyit, hogy zenész nem lettem. A kottát sem ismerem, mégis döntő szerepet játszott az életemben. Később, amikor hazatelepültem, csak akkor éreztem igazán ezt, amikor a hegedűm is hazatalált. Hallásból tanultam meg játszani rajta annyira, hogy Udvari Mártom barátommal – akinek gombos harmonikája volt – fiatalok bálján játszottunk, sőt kisebb lakodalomban is. Egyszer összeszámoltam, és az jött ki, hogy közel 600 nótát tudok.

Amíg az eddig leírtak történetek a táborban, törvényszerű hogy a bezártság, kilátástalanság, semmittevés kikezdte az ember lelkierejét és testi állapotát, hiszen már hónapok teltek el bizonytalanságban. Már 1957 októberének második felében voltunk, közben újra és újra jöttek különböző országokból delegációk, de már nem „kapkodtak” a magyar menekültek után. A létszám, amit be akartak fogadni, már betelhetett. Másrészt nekem olyan gyanúm van, hogy a legelső időben elmenekültek között sok volt a börtönökből kiszabadult bűnöző, akik lerombolták a magyarok jó hírét. Ezek a küldöttek szinte csak azzal foglalkoztak, hogy családtagokat hoztak össze. Azokat vitték, akiknek valami külföldön élő rokona garanciát vállalt érte, s tán az útiköltséget is fizette. Továbbá jó szakembereket válogattak ki, akik lehetőleg az ország nyelvét is beszélték. Nálam ezek közül egy sem állt fenn. Iskolázatlan földművesek iránt nem volt érdeklődés. Hiába tanultam meg, hogy az USA azt jelenti, hogy: „junájtéd sztédész of Ámerika”.

Aztán Belgiumból jött egy delegáció. Bányászokat kerestek, s elvittek egy csoportot. Jó fogást csinálhattak ezekkel, mert egy idő után újra jöttek, s most a bányájukba azok is kellek, akik nem voltak bányászok. Ezt a lehetőséget nem szalaszthattam el. Úgy gondolkodtam, hogy egy ilyen fejlett ország bányájában dolgozni nem lehet olyan veszélyes, rossz. Hároméves szerződést kellett aláírni. Aláírtuk Béla sógor-barátommal együtt. Miután a belga orvos megvizsgálta, azt nyilatkozta, hogy ilyen egészséges emberekkel még soha nem volt dolga. Figyelmeztettek, hogy öltözzünk fel jól, mert Belgiumban már hidegek vannak. Sokunknak már csak egy rövidnadrágja volt. Elutazás előtt visszahoztak egy bácskai táborba, Zrenjaninba (magyarul: Nagybecskerek).

A visszautazás közben egy – ma már úgy mondanám – elég veszélyes kalandot tettem. Mivel a 14-es háború egyik frontja annak idején Istensegítség községen keresztül húzódott, apám családja, amíg visszatérhettek, Székelykevére menekült. Apai nagyapám ott is nyugszik a temetőben. Apám egyik lánytestvére ott talált férjet magának. Őt gyerekük közül Józsi velem egykorú volt. Apám levelezgetett velük, és sokszor emlegette, hogy Pancsova városhoz közel élnek most, Mramorak nevű községben. Nagyon szerettem volna találkozni velük, megismerni őket. Most ott a közelben ment el a vonat. Olyat gondoltam, hogy ha ezt a lehetőséget nem használom ki, talán az életben soha nem találkozhatom velük. Elhatároztam, hogy meglépek, annak ellenére, hogy rendőrök vigyázták, nehogy valaki eltávozzon. Megkértem Béla barátomat, hogy vigyázzon a hegedűmre és a többi holmimra. Majd valahogy utánuk megyek. Kis állomáska volt. Nem nézve, hogy látnak-e a rendőrök, a másik oldalon leszálltam. A mozdonyt megkerülve bementem egy kukoricásba. Nem részletezem. Egy biztos, hogy akkor és ott szárnyára vettem az őrzőangyalom. Elég bonyolult módon, sok szerencsével végül is a rokonaim között találtam magam, magamhoz ölelgetve őket. Híre futhatott, mert este tele lett a házuk a közelben lakó magyarokkal. Három nap után utaztam el. Éppen idejében, mert másnap már kerestek a rendőrök.

Zrenjaninban megtaláltam a tábort, nagy volt a drukkm bennem, hogy hogyan magyarázom ki magam. Itt újra az őrangyalom lépett működésbe. Éppen akkor vezényeltek oda a táborba egy magyar vezető rendfenntartót, aki megmentett a kapuban őrködő rendőr szorongatásából. Tudott rólam. A letolást, szidást, amelyet tőle kaptam, nehéz volt zsebre rakni. Kiderült, hogy már töröltek a listáról. Elintézte, hogy újra felvegyenek.

Arra is emlékszem, hogy mielőtt bevagoníroztak, még Titelen is megfordultunk, ahol néhány éjszakát szabad ég alatt töltöttünk, vaságyak csupasz sodronyán.

Aztán elindult velünk a vonat Nyugatra, Belgiumba.

(Folytatása következik)

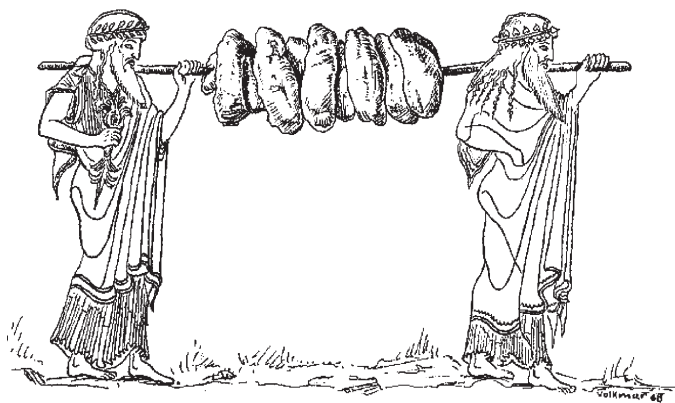
Botratekerics, tőkebéles, dorongfánk

„Morzsák” a kürtőskalács történetéből

Idén nyáron egy kedves székely barátunk nagy fába vágta a fejszéjét: „Dorong büfé” néven kürtőskalács-sütődét nyitott Balatonakarrtyán, ahol székely recept szerint készül a dorongon, parázson süített finomság. Innen jött az ötlet, hogy ezúttal e tipikus erdélyi, sőt inkább székely sütemény múltja és jelene után kutassak.

Már a címből is jól érzékelhető, hogy a kürtőskalácsnak számos elnevezése létezett, illetve létezik. Nyelvtudósaink közül többen felfigyeltek erre, és egyrészt megpróbálták kideríteni, honnan származik a legismertebb *kürtőskalács* terminus, másrészt, hogy melyik alakját tekinthetjük érvényesnek, helyesnek. A legrészletesebben Szabó T. Attila és Csefkó Gyula foglalkozott a kérdéssel a *Magyar Nyelv* folyóirat 1950-es évfolyamában. Felkutatták a *kürtőskalács* szó legrégebbi előfordulásait és szóalakjait az írott forrásokban, utánanéztek a különféle szótárakban, lexikonokban, illetve saját erdélyi tapasztalataikat és a néprajzi gyűjtések adatait is számba vették. Pozsony Ferenc erdélyi néprajzkutató 2013-ban a szentendrei Skanzen *Ház és Ember* című évkönyvében *A székely kürtőskalács* című tanulmányában összegezte mindazt, amit a történet-, nyelv- és néprajztudomány eddig kiderített a kürtőskalács eredetéről, történetéről, elterjedéséről, és a népi táplálkozásban betöltött szerepéről. A tanulmány újabb változata az *Acta Siculica* folyóirat 2014–15-ös számában is megjelent, Füreder Balázs írásával együtt, aki a XVII–XX. században készült magyar nyelvű szakácskönyvekben található receptek alapján a kürtőskalács készítésének változásait tekintette át. A kürtőskalácskutatás talán legelhivatottabb előmozdítója Hantz Péter biofizikus és feltaláló, aki – az említett szakembereket és számos kürtőskalácssütő mestert bevonva – nemcsak a sütemény történetét és nemzetközi rokonságát térképezte fel, de az általa alapított Nemzetközi Kürtőskalács Szaktestülettel együtt nagyon sokat tesz a gasztrotörténeti és gyakorlati ismeretek közzétételéért, illetve a kürtőskalács nemzetközi elismertségéért. Amikor a szokásos módon nekiálltam a kürtőskalácsal kapcsolatos anyaggyűjtésnek, kiderült, hogy szinte valamennyi, általam fellelt publikáció és adat elérhető a Szaktestület honlapján (www.kurtos.eu), számos további anyaggal együtt. Ezek közül is kiemelkedik az a pdf-ben is letölthető, több nyelvre lefordított ismeretterjesztő, képes kiadvány, melyet Hantz Péter Pozsony Ferencel és Füreder Balázzsal közösen állított össze. Alábbi írásom nagyrészt a fenti forrásokra és az azokban idézett néprajzi munkákra (például Batty Zsigmond, Kisbán Eszter) támaszkodva készült.

*

1. kép. Az Obelias kenyér rajza a IX. századi Nagy Phoitos bizánci püspök jegyzetei alapján (Irene Krauss: *Chronik bildschöner Backwerke*, 1999)

A kürtőskalács eredete – „már az ókori görögök is”?

Fritz Hahn heidelbergi cukrázsmester derítette ki, hogy a Krisztus előtti negyedik században a görögök a Dyonysos ünnepségekre ún. „Obelias-kenyeret” sütöttek (1. kép). Az ábrázolás szerint ez a spirálszerű téztszalagokból rúdra tekerve sült kenyérféleség olyan nagy volt, hogy két ember kellett a cipeléséhez. E sütési módszert, amelyet húсок sütésénél is használtak, valószínűleg a rómaiak is megtanulhatták. Irene Krauss német kenyérgaléria-kutató szerint az Alpokon keresztül juthatott el a mai Németország területére, ahol 1550 táján, a háborús időkben szükségkenyeret (*Notbrotten*) sütöttek így rúdon, szabad tűz felett.

2. kép. A görögök manapság a húsvéti báránnyt sütik ilyen módon, és ezt nevezik obeliasnak (nyársonsiült) – www.ethnos.gr

A kelt tézstából készült dorong-sütemény első ismert írásos említését és receptjét egy 1450 körüli német kéziratos szakácskönyvben találták meg *Spießkuchen* elnevezéssel, a Heidelbergi Egyetem könyvtárában: „ha dorong-süteményt (*kuchen an eyne spiß*) akarsz készíteni, [...] köttéstészát egy fadorongra tekerjél és tojássárgájával kenegesd, [...] így egyben marad, és ne süsd túl forrón”. Az 1526-ban Velencében készült recepteskönyv címlapján szabad-tűzhelyen, rúdon süített sütemény látható, amelyet sütés közben vajjal(?) kenegettek. Egy 1539-re datált Domokos-rendi szakácskönyv pedig már részletes receptet tartalmaz, és több későbbi forrás utal arra, hogy ez az ünnepi sütemény a XV–XVI. századi német konyhaművészetben jól ismert lehetett.

A XVI. század végétől a középkori, csavarvonal alakban feltétkert kalács a magyar és feltehetően a cseh nyelvterületen élt tovább, máshol új fajtái fejlődtek ki. Az újdonságok közötti szerepel a dilingeni Balthasar Stain 1547-es szakácskönyvében közölt recept, mely szerint a téglalap alakúra nyújtott tészta egyben kerül a sütődorongra. Ezt az eljárást követi Marx Rumpolt is az 1581-ben, Frankfurt am Mainban kiadott *Ein neue Kochbuch* című szakácskönyvében. A tézstalapból készülő sütési eljárás mind a mai napig él: „a Németországba kivándorolt erdélyi, különösen a barcasági szászok ennek a módszernek a továbbfejlesztése szerint készítik *Baumstriezel* nevű ünnepi süteményüket”, amelyet a kürtőskalácséhoz hason-

3. kép. Esküvői Baumstriezel sütése az Erdélyből Németországba kivándorolt szászok körében. Fotó: Marie Tobias („Echteessen” blog)

lóan karamellizált cukor borít (3. kép). A fahengerre feltekert tészta felületét egyes helyeken spárgával spirálszerűen körbetekerték, így a végeredmény a tésztszalagokból készült süteményhez hasonlított.

A XVI. században a dorongsütemények új válfaját jelentették a forgó dorongra több rétegben felvitt folyékony tésztából készült változatok. Az alaptípusként számon tartott osztrák *Prügel-torte* (nyárs-sütemény) lehetett az őse a német *Baumkuchen*, a litván-lengyel *ragoulis-šakotis-šėkacz* (ugyanaz a franciáknál *gâteau à la broche*), valamint a svéd *spettekaka* nevű süteményeknek, amelyek a folyékony tészta összetételében és a dorongracsorgatás-sütés, illetve formakialakítás módozataiban különböznek egymástól. Mindezekről részletes leírás olvasható (receptekkel) a www.kurtos.eu honlapon, amelyről érdemes itt is felidézni a kürtőskalács nemzetközi rokonságát bemutató ábrát (4. kép).

Az ábrán is látható, hogy a kürtőskalácshoz legközelebb áll a cseh-morva *trdlo* és a felvidéki Szakolcán süített *trdelnik*. Mindkettő kelt tészta csíkok dorongra tekercselésével készül, azonban cukorborítás nélkül, vajjal kengetve, dióval megszórva sütik, végül porcukorral szórják meg. A szakolcaiak a *trdelniket* eredetvédett terméként jegyeztették be az Európai Uniónál, a benyújtott doku-

mentációban megemlítve, hogy a szájhagyomány szerint Gvadányi József magyar tábornok erdélyi szakácsa révén a XVIII. század végén jutott el városukba a sütemény. A *trdelnik* máig megőrizte a XVIII–XIX. századi székely-magyar kürtőskalács archaikus formáját, míg a székelyeknél újításként karamellizált cukorborítást kapott. Ez már egy másik típus, amelyet szintén fontos lenne bejegyeztetni az EU-s eredetvédett termékek közé.

*

A székely kürtőskalács

Bornemisza Anna, Apafi Mihály erdélyi fejedelem felesége 1680-ban fordította magyarra Max Rumpolt említett, 1581-es szakácskönyvét, melyben *botfánknak* nevezik a harmadik fogásként ajánlott, német területeken népszerű *Spießkuchent*. A *kürtös* elnevezés legkorábbi írott említését, egy Uzdiszentpéteren 1679-ben keltezett összeírásban ugyancsak *fánk* utótaggal találta meg Szabó T. Attila: „*Kürtös Fánk Sütéshez való fá*”. A mai elnevezés gróf Feratíné, született Kálnoki Ágnes 1723-ban, a moldvai fejedelem jászvásári udvarában írt, erdélyi nagynénjének, Apor Péterné Kálnoki Borbálának címzett levelében bukkan fel először: „*Kdet azon kéreti a Méltóság vajdáné mi általiunk [...], hogy egy inast küldene ki Kghez az küt is ne sainallya Kgd meg tanittani minden afféle sütögetésekre a többi között kürtő kalácsra is*”. E levélből az is kiderül, hogy az erdélyi és a moldvai elit réteg közötti kapcsolatok révén a XVIII. században miként juthattak el a gasztronómiai újdonságok Erdélyből Moldvába. A kürtőskalács ekkor még minden bizonnyal a divatos újdonságok közé tartozott, hiszen Apor Péter nem említi *Metamorphosis Transylvaniæ* című írásában a nagy múltú, erdélyi magyar ételek között, holott a fenti levél bizonyítja, hogy a felesége konyhájában készült ilyen. Az 1771-ben, Kolozsváron kiadott *Szakács mesterségnek könyvecskéje* sem tartalmazza a kürtőskalács receptjét. Mindez Csefkó Gyula szerint arra utal, hogy ez a sütemény akkor még nem volt szerves része a szerényebb rendű családok ünnepi táplálkozás-kultúrájának.

Az egybeírt *kürtőskalács* szót első említését és egyben a sütemény első receptjét Dániel Istvánné Gróf Mikes Mária *A Gazda Aszszonyi Böltségségnek Tárbáza* című, 1781-es keltezésű kéziratos szakácskönyvében találjuk *Porániné módja szerint kürtőskalács* cím alatt. Ebben még nem szerepelt a cukorborítás.

*

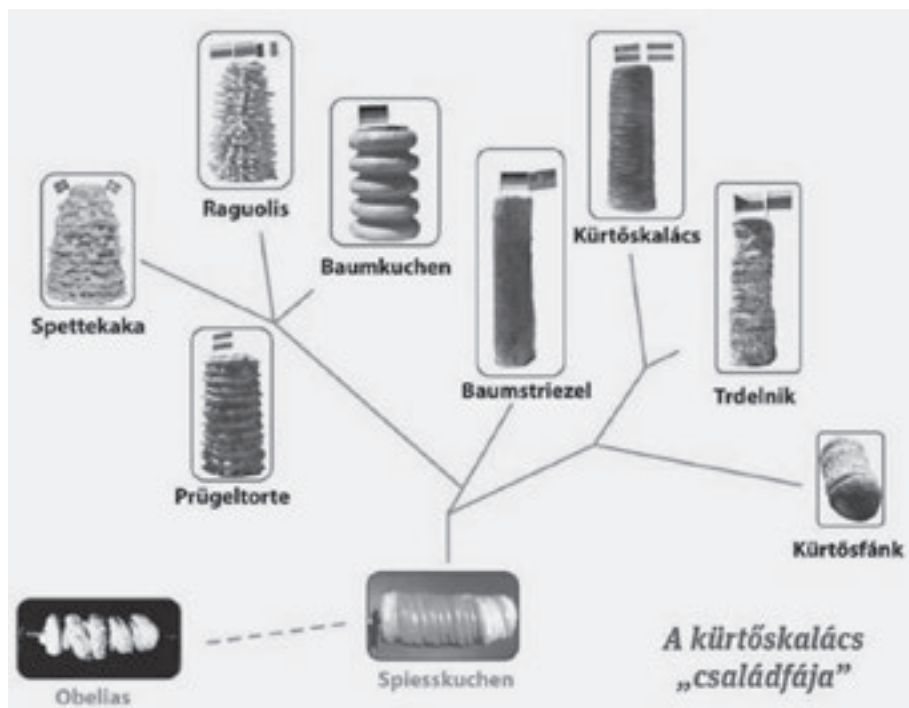
Kürtőskalács Porániné módja szerint, Mikes Mária 1781-es szakácskönyvében

Végy öt tojássárgáját egy csuporban egy fertálynyi gyöngye meleg tejjel, egy kalánka tejjel egy kis sóval keverd egyben. Szúrd a tekenyőben, tégy hozzá egy kalánka élesztőt, egy kalánka olvasztott írósvajat dörgölj szép liszttel jó gyenge tésztát belőle valamtig a kezdről leválik. Midőn már több lisztet nem tész hozzá, tégy még kis kalánka vajat belé, dörgöld és dagaszd jól. Ha[gy]d, hogy keljen meg, de ne felette erősen, mivel osztán szakad a tészta, de keletlen se légyen.

Le szaggatván táblára, ha[gy]d egy kissé nyugodni. A kürtőskalács formát kend meg vajjal, melegítsd meg, facsard reá a tésztát. A sütés alatt kend meg vajjal, tejjel nélkül is lehet a tésztáját csinálni.

*

A XVIII–XIX. századból fennmaradt levéltári dokumentumok (pl. hagyatéki leltárak, összeírások) a *kürtőskalács-sütő-fa* meglétéről tanúskodnak Erdély tehetősebb városi

4. kép. A kürtőskalács „családfája” (Hantz–Pozsony–Füederer könyv, 2015)

és falusi háztartásaiban. A kürtöskalácssütő dorongnak a Székelyföldön cseréppel borított változatait is használták. Az írott forrásokból az is megállapítható, hogy bár a kürtöskalács-készítés csak a XIX. század elejétől vált tömegessé a falusi konyhákban, rövidesen a székelység emblematikus, kultikus ételévé vált. A kürtöskalács, beágyazódottságát tükrözi az a máréfalvi történeti monda is, melyet Orbán Balázs 1868-ban közölt a *Székelyöld leírása* első kötetében idéz fel.

*

Orbán Balázs: A máréfalvi „csalkürtöskalács”. (Részlet a Székelyföld leírásából)

A falu mellett északról magas hegy emelkedik, melyet Leshegynek a hagyományok szerint azért hívnak, mert ottan a hátrább fekvő Márevárának órállomása volt. [...] Két egymás fölé helyezett s csak nem megközelíthetlen barlang van itten. [...] A felső barlang ablakából mutatott meg a csalkürtöskalácsot a tatároknak. Ugyanis tatárok duván a vidéket, Máréfalva népe védbarlangjaiba vonult, s midőn a tatárok a völgyen felmenének, a barlangban lévők reájok nyilazván, többeket, s azok közt vezérüket is elejtették. Dühbe jött erre a tatár had, s ostromolni kezdte a védhelyet; de az erős fekvésű védhelyhez nem férhetvén, ostromzárólták, hogy kiéhezhetéssel szorítsák önmegadásra. Már elfogyott ostromoltak és ostromlóknak is minden eledele, midőn a barlangban lévő szalmából nagy kürtös kalácsot csinálván, kimutatták s le kiáltottak: „Lám mi jól élünk míg ti éheztek!”. Mit látva a tatárok, a falu felülése után távoztak. A megmaradt nép pedig hálaimát zengve vonult le menhelyéről, s régiebb falujának fekhelyétől alább építé fel lakházaít.

*

A kürtöskalács a székely településeken azért is maradhatott az „ünnepi sütemények fejedelme”, mert ezen a vidéken éltek legtovább a kandallós, nyitott tűzhelyek és a kenyérsütő kemencék, amelyek alkalmasak voltak a parázs fölött történő sütésre. Amikor pedig ezek a régi tüzelőszerkezetek eltűntek, újabb eszközökön továbbra is élő gyakorlat maradt a kürtöskalács-készítés. Nemcsak az eszközök, a recept is fejlődött, alkalmazkodva az újabb lehetőségekhez. A sütemény felszínének deszkán történő ellapítása, illetve a sütés előtti kristálycukorba hengergetés minden bizonnyal erdélyi találmány – vélik a kutatók. Az eljárás során a dorongra tekert tészta csík egymást követő menetei összenyomódnak, a sütemény felszíne simábbá, szerkezete tömörebbé válik, a sütés közben karamellizálódó cukor pedig ropogós-fényes bevonatot képez a felszínén. Ugyanakkor a kristálycukorral történő édesítés a székely és szász falvakban minden bizonnyal csak az erdélyi cukorgyárak megjelenését követően, illetve a cukor olcsóbbá válásával, a XIX. század utolsó évtizedeiben terjedhetett el szélesebb körben.

A mandula- vagy dióborítás is későbbi fejlemény. Az első, nyomtatásban is megjelent ilyen receptet Rézi néni 1876-os szakácskönyvében találjuk (ld. később). A sütés előtti mandulás cukorba hengergetés módszere akkorra már nyilván sokfelé ismert lehetett. Az erdélyi földbirtokos családból származó Zilahy Ágnes 1892-ben ugyancsak ezt a módszert javasolja azzal a megjegyzéssel, hogy mandula nélkül, cukros tojássárgájával bevonva is elkészíthető a kalács.

*

A kürtös kalács (Zilahy Ágnes: Valódi magyar szakácskönyv, 1892)

Egy kiló finom liszthez használjunk 6 egész tojást, egy nagy kanál irós-vajat, 3 deka élesztőt, 3 negyed liter meleg tejet, kevés cukrot és

5. kép. Kürtöskalácssütés az udvaron. Háromszék, 1980 körül.
Fotó: Bartha Árpád (Székely Nemzeti Múzeum)

megfelelő sőt. Ezeket jól fel kell egyelíteni, illetve legalább egy óra hosszúra dagasztani, mert különben ragacsos lesz. A tészta inkább kemény, mint lágy legyen. Ha félig meg kelt már a tészta, akkor meg lehet kezdeni a sütését. E tésztát, szabad tűznél parázs mellett kell sütni; de sütőben is kinnözta némelyik. A kürtös-kalács sütése e célra készített hosszúnélű fán történik. Ezt a fát előbb jól át kell forrosítani, aztán az ujjnyi vékonyan, kéz között sodrott hosszú tészta szálat egy más személy segítségével sodorjuk a fára szép sorrendben, egymás mellé, hogy hézag ne maradjon. Mikor a fa egészen tele van göngyölvé tésztával, kissé lapogassuk össze kézzel. Tojás fehéréből verjünk habot és habba mártott tollal kenjük be, majd hintsük be cukros mandulával és a mandulát kézzel tapogassuk bele. A kürtös-kalácsot akár sütőben akár szabad tűz mellett sütjük, mindkét esetben folytonosan forgatni valamint meleg zsirba mártott tollal locsolgatni kell mindaddig, a míg szépen egyenlően megpirul, mert ez annak a jele, hogy készen van. Mikor elkészült, a fa végét kissé asztalhoz kell ütni; úgy lehet szépen, egy darabban levenni a fáról. A kész kürtös-kalácsot meleg helyre, ruha közé kell tenni, a míg mind kiszül. A kürtös-kalácsot lehet mandula nélkül is sütni, úgy, hogy csakis cukros tojás sárgájával kenjük be.

*

Az elsődleges, karamellizált cukorbevonatra ráadásként kerülő cukrozott darált dió a kürtöskalács fejlődésének új állomása, amelyet nyomtatott receptkönyvben először Kövi Pál említ egyfajta helyi változatként, illetve lehetőségként az 1980-as *Erdélyi Lakoma* című szakácskönyvében. Nem javaslom, hogy csupán e leírás alapján kezdjen valaki kürtöskalács sütésébe. A folyamatnak ugyanis rengeteg, a végeredmény szempontjából kulcsfontosságú részlete van, amely a receptekben nem szerepel. Legjobb a készítést a gyakorlatban megtanulni, illetve a tapasztalt sütőktől az egyes fogásokat. Ha valaki mégis kíváncsi a részletes leírásra, a www.kurtos.eu honlapon három nyelven is megtalálja, fázisfotókkal illusztrálva.

*

Kövi Pál kürtöskalácsreceptje (Erdélyi lakoma, 1980)

Hozzávalók: 1 kg liszt, 2 tojás, 4 tojás sárgája, 12 kanál porcukor, pici élesztő, csapott kávéskanál só, fél deci tej, 12 kanál olvasztott vaj.

Készítési módja: a liszthez hozzáadunk 2 egész tojást, 4 tojás sárgáját, 12 kanál olvasztott vajat, 12 kanál porcukrot, 2 dkg cukorporral feloldott élesztőt, 1 csapott kávéskanál sót, fél liter tejet. A tésztát jól kidolgozzuk, és kelni hagyjuk. Amikor félig megkelt, szeleteket vágunk, kissé ujjnyi vastagságúra sodorjuk, és az előre elkészített sütőfára gömbölyűen rácsavarjuk. Parázs fölött forgatva sütjük, és amikor pirulni kezd, forró vajjal meglocsoljuk. Miután megsült, a parázs fölött cukorporral

6. kép. Rézi néni szakácskönyve

megszórjuk úgy, hogy a cukor lángot fogjon és mázat képezzen rajta. Ekkor a sütőfáról szépen lehúzzuk.

Változat: Némely vidékeken a még forró kalácsot darabokra vágott cukrozott dióbélben is megforgatják.

Bár az 1990-es évek végétől már többféle ízben (fahéjas, vaníliás, kakaós, kókuszos stb.) kínálják a süteményt a kürtőskalácsosok, Székelyföldön még mindig sokan úgy tartják, hogy a „sima” cukorpáncélos kürtős az igazi. Érdekességként említem az elfogyasztás módját. Székelyföldi ismerőseink szerint a kürtőskalácsnak előbb a belső, foszlós részét szokták kieszegetni, s a külső rész mindig csak ezután következett.

A kürtőskalács földrajzi elterjedése a magyar nyelvterületen

A *Magyar Néprajzi Atlasz* adatai szerint a XX. század elején a kürtőskalácsot Székelyföld mellett széles körben ismerték a Gyimesekben, a bukovinai székelyeknél, a moldvai csángó magyaroknál, Kolozsvár környékén, valamint a Szilágyságban. Az említett vidékek népéletéről, szokásairól szóló beszámolókból rendre megemlítik a kürtőskalácsot a lakodalmak, családi ünnepek, társasmunkák és jelesnapok (újévi, farsangi mulatságok) ünnepi fogásai között.

Jóval kevesebben tudják, hogy a kürtőskalács – más elnevezéssel – a Dunántúlon, a Felvidéken, valamint Bihar, Hajdú, Szatmár és Ung megyékben is kiemelt jelentőségű, ünnepi sütemény volt. A *kürtőskalács*, *-fánk*, *-pánkó* elnevezést csak a nyelvterület keleti felén használták. A Felvidéken és a Dunántúlon *botkalács*, *rudafánk*, *dorongos fánk*, *dorongfánk* vagy *botratekerics* volt süteményünk neve. Az eleinte csak a Dunántúl kismemesi falvaiban sült kalácsféleség később az észak-dunántúli (például cseszneki) parasztlakodalmak parádés, ünnepi ételvé is vált. A *dorongfánk*, *botkalács* elnevezések egyébként a német *Baumkuchen* tükörfordításai, ezért feltételezhe-

tő, hogy e vidékre is német közvetítéssel jutott el a kürtőskalács típusú sütemény.

Simai Kristóf az 1795-ben, Körmöcbányán kiadott, *Némely vidékek készítési módgya* című szakácskönyvében *Dorongos fánk* néven adta közre a mazsolával ízesített, kelesztett tésztából sült és sütés után nádcukorral édesített kalácsféleség receptjét.

Dorongos fánk Simai Kristóf 1795-ös szakácskönyvében

Végy két verdung szép fejer lisztet, egy meszszel forralt tejet, de langy legyen, két vagy három tojás sárgáját, két kalán ser-élesztőt, s ezt tejjel ereszd s sodord fel, s töltsd a lisztbe, végy egy verdung fött jó féle vajjat, olvasd langyra, s töltsd ezt-is a liszt közé, és apró (mazola) szöllővel egygyütt verd-fel, s készíts belőle tésztát, hogy lehessen ki-nyújtani, a dorongot kend-meg vajjal, sodorj vékony hosszú tésztát és tekerd arra, az eleit, s végét ragaszd a doronghoz, s mint a petytyét forgasd lángoló tűznél, ha meg-pirúlt, szépen húzd-le a dorongról, és nád mézeld-meg.

A XIX. század végén a nagy példányszámban nyomtatott szakácskönyvek országszerte ismertté tették a kürtőskalácsot, bár nem valószínű, hogy egy hétköznapi háziasszony tapasztalat nélkül belevágott volna az elkészítésébe. Doletskó Teréz, ismertebb néven Rézi néni, a szegedi piaristák szakácsnője az egyik legsikeresebb szakácskönyvszerző volt. *Szegei szakácskönyv* címen, 1876-ban kiadott, ezernél több receptet tartalmazó vaskos könyve néhány éven belül több kiadást ért meg, és több mint tízezer példányban adták el. Rézi néni receptje az első, amelyben a sütés előtti cukorszórás módszere szerepel. Valószínűsíthető, hogy a korszak másik sikeres szakácskönyvírója, Zilahy Ágnes már ismerhette Rézi néni receptjét, de az szintén, hogy az általa is javasolt cukorszórást ekkor már szülőföldjén, a Székelyföldön ugyancsak alkalmazták.

Dorongfánk (Rézi néni: *Szegei szakácskönyv*)

Kavarj le egy kanál vajjat 5 tojás sárgájával, ¼ liter tejet, 25 gramm tejben áztatott élesztőt, kevés sót és annyi lisztet, amennyit éppen kíván, hogy ne legyen nagyon kemény. Ekkor félre kell tenni, hogy megkeljen, s ha ez megtörtént, a tésztát liszttel behintett deszkára tenni és ujjnyi vastag kolbászkákká kinyújtani. Vedd elő a dorongfát, kend be jól zsírral, tekerd rá a tésztát szorosan egymás mellé, mindaddig, míg tészta van. Ekkor kend meg forró vajjal, szórd be sűrűn gorombára tört mandolával és ugyanígy tört cukorral, tedd a szabad tűzhöz és süsd meg sárgára. Ekkor vedd le a fáról és add fel vaníliás cukorral meghintve. A takaréktűzhelyeken is meg lehet sütni ezen tésztát oly módon, hogy bádogból készült félgömböt lehet készíteni, ennek megkent tetejére a tésztát rárakni és meghintve a sütőben lehet pirosra megsütni.

A kürtőskalács kisebb méretű, zsírban sült változatát a kalföldi mezővárosokban és Erdélyben is ismerték. Az Alföld keleti peremén az ilyen apró kalácsokat kukoricacsutkára, kórára tekerve, tepsiben, kemencében süttették. Ecsedi István 1935-ben, *A debreceni és tiszántúli magyar ember táplálkozása* című tanulmányában kétféle kürtőskalács készítését írja le.

A tiszántúli két kürtőskalács-típus (Ecsedi István)

A kalácsrészt elnyújtják és egy 10–15 cm hosszú, ujjnyi vastagságú fánkára csavarják. A kisteknőben vágókéssel a dióbelet megvágják, a kalácsot tojással bekenik, vágott dióval jól megszórják. A tepsit beszírozzák és a felcsavart tésztát a fánkával együtt szépen sorjába belerakják. Jól befűtött kemencében megsütnik. Mikor megsült, a fát kivesszük belőle. Ez a kürtőskalács. Igen jó. A fánk sült kalács hasonlóképpen készül, csak nagyobbban. A fánk sült kalács parázson sül. A szabadkonyhán nagy tüzet raktak. Mikor elégett parázssá, rátették a tűzikutyát, elővették a kalácsfát, mely egy 38 cm hosszú, 7 cm átmérőjű keményfa henger, hátsó

7-8. kép. A nádas peres és a hókkön sült peres ugyanabból a tésztából készül (Fotó: Molnár Lászlóné; orseg.info.hu)

végén egy 10 cm, elülső végén 26 cm hosszú vasszáron, s 12 cm kun-korgós vasforgató. Ezt a kalácsfát zsírral bekenik. A kalácsfát szálagyszerűen elnyújtva rátekerik a zsíros fára. Most a fát a tűzikutya vasfogójába teszik s tűz felett lassan forgatják, a vékony tészta hamar sül és pirul, egyike a legízletesebb süteményeknek.

*

Füzesgyarmaton Sinkó Rozália a kisméretű, kb. 15 cm hosszú kürtöskalács készítését dokumentálta. „Jeles alkalmakon kürtöskalácsot csináltak, mostanában kedves, távolból jött vendég fogadásakor sültek. A gyenge tésztát cirok-, vagy nádszálla csavarták, darabos dióba, kristálycukorba hengergették, és a kemencében vagy a sparhelt sütőjében megsütitették.”

Érdekességgé említem, hogy a Zala megyei Hetés falvában és a ma Szlovéniához tartozó Muravidéken hasonló módon, de sós változatban, ünnepi kenyérféleségként készült az ún. *nádas peres*. A lendvai Cuk borházban volt alkalmam megkóstolni, bátran ajánlom kipróbálásra, mert jóval egyszerűbb, mint a kürtöskalács, és nagyon finom!

*

Hókkönsült peres, kerekperes, nádas peres (Képéné Bihar Mária: Hetés népi táplálkozása)

5 dkg élesztőt 1 dl langyos, 1 tk cukorral elkevert tejben felfuttatunk. 1,5 kg lisztet átszitálunk, ráhintünk 3 tk sót, beleöntjük a felfuttatott élesztőt, 9 dl langyos tejet és alaposan összegyúrjuk. Ha már jól összeállt, az edény széléhez öntve hozzáadunk három kanál langyos zsírt és addig dagasztjuk, míg az edény falától és a kezüinktől el nem válik. A közepes keménységű tésztát 1 óráig duplájára kelesztjük, lisztezett deszkán marék nagyságú cipókat szaggatunk, majd midegyikből hosszú, kisujjnyi vastagságú rudakat sodrunk. A hókkönsült vagy kerek pereshez a tészta két végét ellenkező irányba sodorjuk, a két végét összefogva felemeljük (így magától összetekeredik), majd körformára igazítjuk. A nádas pereshez a kisodrott tészta rudakat legalább ujjnyi vastag, 10–15 centiméter hosszú nádszálla spirálisan feltekerjük. Mindkét féle pereset még 20 percig kelesztjük, majd tojással megkenve, előre melegített sütőben vagy kemencében szép barnáspirosra sütjük.

*

Kürtöskalács – hagyomány és innováció, piaci verseny, brandépítés és politika

A kürtöskalács történetének legújabb fejezete már nemcsak a süteményről, hanem a brandépítésről (pl. *Vitéz Kürtös, Kürsi óskalács* stb.), innovációról, a hazai és nemzetközi piaci versenyről, eredetvédelmi, szabadalmi kérdésekről is szól, melyek szakmai, és politikai csatározásoktól sem mentesek, illetve gyakran kapcsolódnak

különbéféle társadalmi, közösségi törekvésekhez is. Pozsony Ferenc hívta fel a figyelmet például arra, hogy a központi bukaresti államhatalom folyamatos szorításának (pl. nyelvhasználat, nemzeti szimbólumok stb.) kitett Székelyföldön sajátos „hiperprezentáció” bontakozott ki: egyes települések helyi ünnepein a hagyományos méretű helyett óriás kürtöst sütnek, egymással versengve, újabb és újabb (világ)rekordokat felállítva. Miután Erdőfülén hat-, majd tíz méteres, Szentivánlaborfalván tizennégy méteres kalács készült, a Kézdivásárhelyhez közeli Oroszfaluban már 16,8 m hosszú kürtöst sütöttek parázson.

A székely kürtöskalács ma már a hungarikumok sorába tartozik, és nemcsak a székelység, hanem az összmagyarág szimbolikus süteménye lett. A munkamigrációnak, élelmes vállalkozóknak köszönhetően a világ számos országában kapható a friss kürtöskalács.

Fontos tudni, hogy a vásári kürtöskalácssütők az esetek túlnyomó részében nem a hagyományos, házi kalácsfából sütik a kürtöst. Nemcsak azért, mert ez rendkívüli módon megdrágítaná, de a szigorú hatósági előírások miatt is nagyon nehézkes lenne tojást, vaját használni. Ezért a vajat olajjal és/vagy margarinnal, a tejet tejjel helyettesítik, a tojást pedig vagy teljesen elhagyják, vagy esetleg helyette tojásport/dobozos tojást használnak. A tésztát reszelt citromhéjjal vagy még inkább természetes citruskivonattal, vaníliacukorral ízesítik. A vásári változatot emellett nemcsak parázson, hanem elektromos sütő fölött is süthetik. Míg a hagyományos változatnál a cukormázra legfeljebb dió, mandula, fahéj, vagy természetes vaníliából készült vaníliás cukor kerülhet, addig a vásári sütemény felületét bármely, a cukrászsütemények íz- és illatvilágával bíró utóborítással elláthatják. Ma már alternatív receptek szerint is készülhet a kürtöskalács, például gluténmentes lisztből, diabetikus, laktózmentes vagy vegán változatokban, különleges ízesítéssel. Fontos lenne, hogy amikor a kürtöskalács végre bekerülhet az EU *Hagyományos különleges termékek* regiszterébe, akkor a betérés szövegében *egyértelműen különüljön el a hagyományos (székely) kürtöskalács receptje és készítmódja – a népi kultúrába való beágyazottságának részletes ismertetésével együtt* – a turisztikai, vásári és az újabb, alternatív kategóriáktól, ugyanis ezek mindegyike más-más minőségi követelményeknek kell hogy megfeleljen, és a készítés-fogyasztás kontextusa is világos különbségeket mutat.

Ilyen szempontból egyébként akár a népzene-néptánc előadó-művészetben megjelenő különféle hagyományértelmezésekkel és interpretációs módokkal is párhuzamba állítható mindaz, ami ma a *hagyományosnak, autentikusnak* nevezett kürtöskaláccsal történik.

Juhász Katalin

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 Remembering Zsoldos István „Pista bácsi” Forrószeg, Szék/Sic, Transylvania (Romania) 1934 October 4 – 2021 May 9. Zsoldos István had an **outstanding knowledge of the local traditional dances**, particularly the men's dance known locally as **“tempo”**. This study sums up Pista bácsi's descriptions of his generation that produced a large number of excellent men dancers in the village. He spoke of “the golden age of Szék dance and music” as the period when he was young. In the early 1930s an unusually large number of boys were born who reached the age of 12-14 during WWII. One of the Szék musicians described the Forrószeg dance house of the time to be like a beehive. The “sponsors” taught the boys to dance. “...from the end of the 1940s to the end of the 1950s there were weekends in Szék when 6-8 dance events were held at the same time.” Musicians and others known as excellent dancers are described, as well as Pista bácsi's wedding in 1959. By dance ethnographer Varga Sándor.

Page 6 A short piece about a trip to the village of Ördöngösfüzes/Fizeşu Gherlii in Transylvania's Mezőség region in the mid 1980s. The village is well-known amongst dance house movement folks for its beautiful dances and music. This is a humble description of amateur dance and music collection efforts at a wedding there. They soon ran out of super 8 film and empty cassettes, so they “watched the dancers, drank the beer and were present at the event.” They had hoped to see some kind of unusual wedding dance tradition. The local people told them such a thing would occur at dawn. They were surprised/disappointed when well into morning the next day people stood up excitedly to dance what is known as the ‘stork dance’, in Hungarian “gólyatánc” – a couple dance from the layer of dances danced by the bourgeoisie from the end of the 19th century (perhaps something similar to this: www.youtube.com/watch?v=TvfGnLjx3PU) By Szávai József.

Page 8 Digital folk dance 2021 – In February of 2021 the Hungarian Heritage House with the Hungarian Academy of Dance sponsored a discussion of good practices for online dance teaching. Sixteen projects were submitted and an online conference was held on March 27th. It was attended by 140 people. A jury of folk dance teaching experts judged the entries. Submitted projects covered folk dance teaching for all age groups from pre-school aged children through adults. The initiative was prompted by online teaching requirements during the COVID pandemic. Entries by Gordos Anna, Tóth Bence and Kozma Gergely were praised. Reports by Sándor Ildikó, Kozma Gergely, Tóth Bence and Verhóczki Milán.

Page 10 Interview with Ács Gyula – Classical musician, folk musician, folk music collector, composer, conductor, teacher who has received Halmos Béla Program funding for composition of a piece based on Hungarian folk music. Since 1984 Ács Gyula has worked with the Avas, Kisbojtár, Szinavölgyi Vasas Folk Dance Ensembles, he founded Borókás Band, and was a member of Vörös Rébék folk rock band. He has composed classical works based on folk music for the Reményi Ede Chamber Orchestra. He is now nearly finished composing a cycle of songs called **“Tetratónia”** for

which he received the grant funding. The inspiration came from tetratonic songs amongst the ‘old style’ layer of Hungarian folk songs – from a ‘small-ranged old Turkish layer’. These have inspired the cycle of songs Ács is working on. They will be sung by Török Tilla, some have already been recorded. By Dömötör Endre.

Page 18 Two articles on the first national dance house festival, the “Táncháztalálkozó”. One is a conversation with Nyikos István – who was the first organizer of the festival. The festival was held for the first time on **March 28th, 1982** at the Sport Arena in Budapest as a part of Budapest's Spring Festival. Nyikos István worked at the time as administrative director for the Radnóti Stage and was involved in the dance house movement. He, Romhányi László (director of Budapest's Thália theatre at the time) and folk musician Jánosi András formulated a plan for the first festival. There were some 1000 performers from all over Hungary at the first festival. It was about 9 years after the first dance house was held in Budapest and dance houses were popping up like mushrooms all over the country. Romhányi with Halmos Béla planned and directed the evening gala program. The massive yearly national dance house festivals have been organized ever since using basically the same format as the first one. Interview by Grozdits Károly. [Dance House Woodstock in the Sport Arena: Folk Arena] – a review of the first dance house festival that appeared in *Új Tükör* on **May 2, 1982** XIX. 18. “This is a form of recreation that still exists today in Transylvania, but these days in Hungary it is reteaching culture – a folk dance event that has become a means for getting acquainted and having fun...” By Deme Tamás.

Page 21 Traditional hunting practices amongst the Moldavian Hungarians. In Moldavian Hungarian communities we can't speak about upper-class sport of hunting with guns. Peasant methods of trapping, snaring, digging pits were used; aided by dogs, smoke, poison, homemade traps and metal traps made by Gypsy metal smiths, but rarely guns. They hunted fox, badger, rabbits, perhaps something like a weasel, mice, wild cats, birds, deer, stags, wild boar, wolves, more rarely bear. Wolves and wild boar were caught in pits with many sharpened stakes placed in the bottom of the pit that impaled and hopefully killed them. The main goal was to procure food. Badgers for example had good meat, their fat was preferred over pig fat and their tough skin made good shoes (local moccasins) and bags. The study begins by describing how to capture wild bee families... Information from many sources, time periods and personal collection over many decades is summarized here. By Halász Péter.

Page 44 Dances of Tyukod (Szabolcs-Szatmár County, Hungary). This article provides background information from dance collection fieldwork done in the area (mainly from 2000, 1960-61, and the 1950s) meant to assist those preparing for the 25th National Solo Dance Festival or anyone interested in traditional dances of the region. The dances concentrated on are: **“magyar verbung”** (which was danced as a solo men's dance, as well as in a couple), **“magyar szóló”** – though the difference between the two remains unclear. Magyar verbung

(sometimes also called verbunk) was danced to tunes that began on the lower strings of the fiddle. The dance is individual and improvised, everyone dances their own combinations of figures, but one main rule was that it began with and included **“bokázó”** (a heel clicking step). Specific tunes mentioned for these dances are: **“Szól a füge madár”, “Ritka búza”**. Influence/possible influence of a dance master and dance school in 1910 in Szatmárnémedi is mentioned. Some young men in Tyukod were taught by their fathers to dance in one place (not to travel the entire dance space). By Busai Norbert.

Page 53 Traditional Hungarian Foods – Kürtőskalács. “(Romanian: *Colac/Cozonac secuiesc*; German: *Baumstriezel*) is made from sweet, yeast dough, of which a strip is formed and then wrapped around a truncated cone-shaped baking spit, and rolled in granulated sugar. It is roasted over charcoal while basted with melted butter until its surface cooks to a golden-brown color. During the baking process the sugar stuck on the kürtőskalács caramelizes and forms a shiny, crispy crust.” (Wikipedia). Forms of this simple roasted sweet are found in many cultures all the way back to ancient Greek times – more recently (from the 16th century) amongst the Hungarians, Germans, Lithuanian-Poles, Austrians, French, Swedish, Czechs and Slovaks – appearing under various local names. A wealth of information can be found at www.kurtos.eu. The Hungarian or more precisely Székely Transylvanian version is unique because of the caramelized sugar coating. Nowadays it is a popular street and market food. By Juhász Katalin.

Sue Foy

folkMAGazin

2021/4, XXVIII. évfolyam, 4. szám

Megjelenik évente 6+1 alkalommal

Kiadja a Táncház Alapítvány

Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felelős szerkesztő: Grozdits Károly

Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,
Juhász Katalin, Kóka Rozália,
Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.

Lévelelő: 1255 Budapest, Pf. 153

Tel./fax: (36.1) 214-3521

folkmagazin@tanchaz.hu

www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda

Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Országos terjesztés: Lapker Zrt.

Bankszámla-szám: 11701004-20171625

Külföldről: OTP I. ker. fiók, 1013 Budapest,

Alagút u. 3. Hungary; Táncház Alapítvány
IBAN: HU28 BIC(SWIFT) KÓD: OTPVHUHB
11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Népművészet Kollégiuma

Belső borító: Szerencsi Kálmán lakatosmester, kovácsművész, Eger (Heves m.) 1960. – fotó: Fortepan / Kotnyek Antal

Hátsó borító: Fazekas, Magyarország, 1954. – fotó: Fortepan / Kotnyek Antal

20216

2021/4 • XXVIII. évf. 4. szám

FOLKMAGAZIN

nka
Nemzeti Kulturális Alap